

ศึกษาเชิงวิเคราะห์ที่ดัดกันมาภายในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (องค์ที่ ๖๙)

พิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณพิทยมิตร ถนนวิภาวดีรังสิต กรุงเทพมหานคร

สาขาวิชาพุทธศาสนศึกษาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล

พุทธศักราช ๒๕๕๒

ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักสมาธิในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระมหาทนต์ศักดิ์ อีรสโก (ตาดี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต

สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

พุทธศักราช 2562

ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระมหาทองศักดิ์ ธีรสถโก (ตาดี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2562

ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะในพุทธปรัชญาเถรวาท

พระมหาทองศักดิ์ ธีรสถโก (ตาดี)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสนศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา
บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พุทธศักราช 2562

AN ANALYTICAL STUDY OF RIGHT LIVELIHOOD IN THERAVADA
BUDDHIST PHILOSOPHY

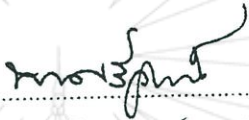
PHRAMAHATANONGSAK TEERASAKKO (TADEE)

A THESIS SUBMITTED IN PARTIAL FULFILLMENT OF THE REQUIREMENTS
FOR THE MASTER DEGREE OF ARTS
PROGRAM IN BUDDHISM AND PHILOSOPHY
GRADUATE SCHOOL
MAHAMAKUT BUDDHIST UNIVERSITY
2019

หัวข้อวิทยานิพนธ์ : ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา : พระมหาทองศักดิ์ ธีรสถโก (ตาดิ)
ชื่อปริญญา : ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต
สาขาวิชา : พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช : 2562
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก : ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โผน นามณี
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม : พระครูสมุห์ ธนโชติ จิระธมฺโม, ดร.

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรศาสตราจารย์มหาบัณฑิต สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

.....
(พระศรีวินยาภรณ์, ดร.)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์:

ประธานกรรมการ

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สยาม ราชวัตร)

กรรมการ(อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก)

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โผน นามณี)

กรรมการ/อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม

.....
(พระครูสมุห์ ธนโชติ จิระธมฺโม, ดร.)

กรรมการ

.....
(ดร.อุเทน ลาพิงค์)

กรรมการ

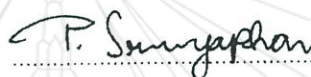

.....
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ทองศักดิ์ พรหมดี)

ลิขสิทธิ์ของบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Thesis Topic : An Analytical Study of Right Livelihood in Theravada
Buddhist Philosophy
Student's Name : Phramaha Tanongsak Teerasakko (Tadee)
Degree Sought : Master of Arts
Program : Buddhism and Philosophy
Anno Domini : 2019
Advisor : Asst.Prof.Dr.Phon Namanee
Co-Advisor : Phrakrusamu Thanachot Ciradhammo,Dr.

Accepted by the Graduate School, Mahamakut Buddhist University in Partial
Fulfillment of the Requirements for the Master Degree of Arts (Buddhism and Philosophy)

Dean of Graduate School

.....

(Phra Srivinayaphon, Dr.)

Thematic Committee:

Chairman

.....

(Asst.Prof.Dr.Sayam Ratchawat)

Member (Advisor)

.....

(Asst.Prof.Dr.Phon Namanee)

Member/Co-Advisor

.....

(Phrakrusamu Thanachot Ciradhammo, Dr.)

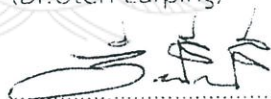
Member

.....

(Dr.Uten Larping)

Member

.....

(Asst.Prof.Dr.Songsakdi Promdee)

บทคัดย่อ

หัวข้อวิทยานิพนธ์	: ศึกษาเชิงวิเคราะห์หลักสัมมาอาชีวะในพุทธปรัชญาเถรวาท
ชื่อนักศึกษา	: พระมหาทองศักดิ์ ธีรสถโก (ตาดิ)
ชื่อปริญญา	: ศาสตราจารย์มหาบัณฑิต
สาขาวิชา	: พุทธศาสนาและปรัชญา
ปีพุทธศักราช	: 2562
อาจารย์ที่ปรึกษาหลัก	: ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โพน นามณี
อาจารย์ที่ปรึกษาร่วม	: พระครูสมุทรธนโชติ จิระธมฺ, ดร.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ 1) เพื่อศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นวิเคราะห์จากเอกสาร แล้วนำมาเรียบเรียงบรรยาย

ผลการวิจัยพบว่า :

1) หลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจของชีวิตและต้องไม่ขัดแย้งกับกฎหมายหรือเป็นอันตรายต่อตนเองและคนอื่น ๆ ถือเป็นระบบเศรษฐกิจที่เน้นให้ผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย มีความรู้สึกเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวภายใต้การปฏิบัติที่อยู่บนพื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชน

2) หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะนั้นมีทั้งที่เป็นไปเพื่อสนับสนุนและขัดแย้งในด้านเจตนา ผลลัพธ์และวิธีการ สำหรับหลักธรรมที่สนับสนุนนั้น ได้แก่ ทิฐุธัมมิกัตถประโยชน์ ปัจจเวกขณ 4 สัมมาทิฐิ และสังคหัตถุ 4 ส่วนหลักธรรมที่ขัดแย้งนั้น ได้แก่ มิจฉวนนิชชา 5 อบายมุข 6 และนิวรณ 5

3) วิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วพบว่า เป็นแนวคิดในด้านการตอบสนองร่างกาย มีหลักธรรมมาเกี่ยวข้องเพื่อเป็นตัวอย่างของพฤติกรรมเชิงบวกและชี้ให้เห็นพฤติกรรมเชิงลบ และเป็นแนวคิดที่เน้นวิธีการและผลลัพธ์ที่เป็นไปเพื่อสันติสุขเชิงสังคม ซึ่งก่อให้เกิดประโยชน์ในแง่ของการมีอาชีพสุจริตและมีคุณค่าต่อการพัฒนาจิตใจให้มีความสงบเย็น

คำสำคัญ สัมมาอาชีวะ, พุทธปรัชญา, เถรวาท

ABSTRACT

Thesis Topic : An Analytical Study of Right Livelihood in Theravada Buddhist Philosophy
Student's Name : PhramahaTanongsak Teerasakko (Tadee)
Degree Sought : Master of Arts
Program : Buddhism and Philosophy
Anno Domini : 2019
Advisor : Asst.Prof.Dr.Phon Namanee
Co-Advisor : Phrakhrusamu Thanachot Ciradhammo, Dr.

The objectives of this thesis were as follows; 1) to study right livelihood in Theravada Buddhist philosophy, 2) to study the principles related to right livelihood in Theravada Buddhist philosophy, and 3) to analyze the practice of right livelihood according to Theravada Buddhist philosophy. This qualitative research focused on documentary analysis with descriptive presentation.

The results of research were found that:

1) Right livelihood in Theravada Buddhist philosophy was economical activity without conflict with the law or harm to oneself and others. Right livelihood was economical system focusing on stakeholders with unified connection under practices that were based on human rights principles.

2) The principles relating to right livelihood had acted both to support and conflict in matter of intention, results and methods. The supporting principles were Dittadhammikattthaprayod, 4 Paccavekkhanas, Sammaditthi and 4 Sangahavatthus. As for the conflicting principles, they were 5 Micchavanijjas, 6 Apayamukhas and 5 Nivaranas.

3) Analyzing right livelihood according to Theravada Buddhist philosophy, right livelihood was known as a concept of physical response. It involved the principles being examples of positive behaviors, pointed out negative behaviors and it was the concept that emphasized methods and outcomes for social peace which brought about benefits in terms of having a honest career and being valuable for development of calm mind.

Keywords: Right livelihood, Buddhist philosophy, Theravada

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้ สำเร็จลงได้ด้วยความกรุณาจากบุคคลหลายฝ่าย ในการให้คำแนะนำปรึกษา และปรับปรุงแก้ไขข้อบกพร่องต่างๆ ด้วยดีเสมอมา ผู้วิจัยรู้สึกซาบซึ้งเป็นอย่างยิ่ง จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ โอกาสนี้

ขอขอบคุณมหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา มหาวิทยาลัยที่มีความเป็นเลิศทางวิชาการตามแนวพระพุทธศาสนา ที่ได้ได้รับโอกาสมีสถานที่ในการศึกษาเล่าเรียน ค้นคว้า รวบรวมความรู้และประสบการณ์ต่างๆ ตลอดระยะเวลาที่ได้ศึกษาด้านพุทธศาสนาและปรัชญา ระดับปริญญาโท ในมหาวิทยาลัยแห่งนี้

ขอกราบขอบพระคุณคณบดี คณะศาสนาและปรัชญามหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ที่ได้อำนวยความสะดวกการศึกษาตลอดหลักสูตร ขออนุโมทนาผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สยามราชวัตร ที่กรุณาเป็นประธานควบคุมการสอบ ขออนุโมทนาคณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์ทุกท่าน ที่ได้ให้คำแนะนำเกี่ยวกับความถูกต้องของเนื้อหาในเล่มวิทยานิพนธ์ด้วยดี

ขอกราบขอบพระคุณคณาจารย์สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย วิทยาเขตล้านนา ทุกท่าน ที่ได้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ ขออนุโมทนาผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร. โพน นามณี และขอขอบพระคุณพระครูสมุห์ธนโชติ จิระธมโม, ดร. ที่ให้ความอนุเคราะห์รับเป็นอาจารย์ที่ปรึกษาหลักและอาจารย์ที่ปรึกษาร่วม ที่ได้ให้คำปรึกษาตลอดจนตรวจสอบข้อบกพร่องต่างๆ พร้อมทั้งให้ข้อเสนอแนะในการปรับปรุงแก้ไขเนื้อหาของวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ จนสำเร็จลุล่วงได้เป็นอย่างดี

สุดท้ายนี้ ขออนุโมทนาเจ้าหน้าที่บัณฑิตวิทยาลัยทุกท่าน ที่ได้ให้ความสะดวกด้วยดีเสมอมา และขออนุโมทนาครอบครัวและญาติมิตรทุกท่าน ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาในครั้งนี้ ที่คอยห่วงใยให้การสนับสนุนและเป็นกำลังใจตั้งแต่เริ่มเรียนจนถึงจบการศึกษาเป็นอย่างดี

คุณงามความดีและประโยชน์อันเกิดจากวิทยานิพนธ์เล่มนี้ ผู้วิจัยขอใช้เป็นเครื่องสักการบูชาคุณพระรัตนตรัย พระคุณของมารดา บิดา ครูอาจารย์ที่ประสิทธิ์ประสาทความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง และขอแผ่คุณความดีนี้ให้แก่เพื่อนมนุษย์และสรรพสัตว์ทุกรูปทุกนาม พร้อมทั้งเจ้ากรรมนายเวรในทุกภพทุกชาติด้วยเทอญ

พระมหาทนต์ศักดิ์ ธีรสุโก (ตาดิ)

สารบัญย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เรียงตามลำดับคัมภีร์ ดังนี้

พระวินัยปิฎก

วิ.ม. = วินัยปิฎก มหาวรรค

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขันธวรรค

ที.ปา. = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฎีกวรรค

ม.ม. = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มูลปณณาสก์

ม.อุ. = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย อุปริปณณาสก์

สั.นิ. = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย นิทานวรรค

สั.สพ. = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค

สั.ม. = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวารวรรค

อง.จตุกก. = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต

อง.ปญจก. = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต

อง.ฉก. = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ฉกนิบาต

อง.สตุตก. = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย สัตตกนิบาต

ขุ.ธ. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย ธรรมบท

ขุ.ม. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ

ขุ.เปต. = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย เปตวัตถุ

พระอภิธรรมปิฎก

อภิ.วิ. = อภิธัมมปิฎก วิภังคปกรณ์

การอ้างอิงพระไตรปิฎกในวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ใช้การอ้างอิงแบบ 3 ตอน บอกเล่ม/ข้อ/หน้า เช่น วิ.ม. 4/13/18 หมายถึง วินัยปิฎก มหาวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ 4 ข้อที่ 13 หน้า 18

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	จ
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	ฉ
กิตติกรรมประกาศ.....	ช
สารบัญคำย่อ.....	ซ
สารบัญ.....	ฅ
บทที่ 1 บทนำ.....	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย.....	3
1.3 ขอบเขตของการวิจัย.....	3
1.4 วิธีดำเนินการวิจัย.....	3
1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	3
1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ.....	6
1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	6
บทที่ 2 หลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	8
2.1 ความหมายของสัมมาอาชีวะ.....	8
2.2 แนวคิดเกี่ยวกับหลักสัมมาอาชีวะ.....	9
2.3 ประเภทของสัมมาอาชีวะ.....	12
2.3.1 สัมมาอาชีวะระดับโลกียะ.....	12
2.3.2 สัมมาอาชีวะระดับโลกุตตระ.....	17
2.4 ความสำคัญของหลักสัมมาอาชีวะในอริยมรรคมีองค์ 8.....	21
2.5 หลักสัมมาอาชีวะกับความเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์.....	23
2.6 สรุป.....	27
บทที่ 3 หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	28
3.1 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะ.....	28
3.1.1 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ.....	28
3.1.2 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านผลลัพธ์.....	31
3.1.3 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านจุดมุ่งหมาย.....	33
3.1.4 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านการแก้ปัญหา.....	37

สารบัญ (ต่อ)

3.2	หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะ.....	41
3.2.1	หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ.....	41
3.2.2	หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะในด้านผลลัพธ์.....	44
3.2.3	หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะในด้านจุดมุ่งหมาย.....	47
3.3	สรุป.....	49
บทที่ 4	วิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท.....	51
4.1	วิเคราะห์ด้านแนวคิดของสัมมาอาชีวะ.....	51
4.2	วิเคราะห์ด้านหลักธรรมที่สนับสนุนและขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะ.....	53
4.2.1	วิเคราะห์หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะ.....	54
4.2.2	วิเคราะห์หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะ.....	56
4.3	วิเคราะห์ด้านการปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวจริยศาสตร์.....	57
4.3.1	ความจำเป็นของจริยศาสตร์.....	58
4.3.2	เกณฑ์พิจารณาความเป็นสัมมาอาชีวะตามแนวจริยศาสตร์.....	58
4.3.3	วิธีการปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธจริยศาสตร์.....	60
4.4	วิเคราะห์ด้านประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะ.....	65
4.4.1	ประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านบุคคล.....	66
4.4.2	ประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านสังคม.....	67
4.4.3	ประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านเศรษฐกิจ.....	68
4.5	สรุป.....	70
บทที่ 5	บทสรุปและข้อเสนอแนะ.....	72
5.1	บทสรุป.....	72
5.1.1	การศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	72
5.1.2	การศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท.....	72
5.1.3	วิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท.....	73
5.2	ข้อเสนอแนะ	74
5.2.1	ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย.....	74
5.2.2	ข้อเสนอแนะเพื่อการทำวิจัย.....	75
	บรรณานุกรม.....	76
	ประวัติผู้วิจัย.....	82

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

หากถามมนุษย์แต่ละคนว่า ท่านต้องการอะไรในชีวิตนี้ คงได้รับคำตอบที่แตกต่างกันออกไป คนนี้ต้องการสิ่งนั้น คนนั้นต้องการสิ่งนี้ คนต้องการสิ่งนี้ก็เพื่อสิ่งนั้น เมื่อได้สิ่งนั้นแล้วก็ต้องการสิ่งนั้นๆต่อไป ไม่มีที่สิ้นสุด โดยทั่วไปมนุษย์ทุกคนมีความต้องการสิ่งต่างๆ มากมาย เมื่อมีความต้องการก็พยายามแสวงหา ทำงานหรือประกอบอาชีพ เพื่อให้ได้มาซึ่งค่าตอบแทนเงินทอง เมื่อได้เงินมาแล้ว ก็นำไปซื้อสิ่งของต่างๆ มาเสพบริโภคหรือมาปรนเปรอชีวิต เพื่อความเป็นอยู่เป็นไปของชีวิตทางสังคมอย่างเป็นสุขไร้ปัญหา ความสุขจึงเป็นเป้าหมายหรือคำตอบสุดท้ายที่มนุษย์ทุกคนต้องการ¹ แต่ทุกคนจะสมหวังดังปรารถนาหรือไม่ขึ้นอยู่กับจังหวะและโอกาสของแต่ละคน บางคนรอให้โอกาสมาถึงแล้วจึงไขว่คว้า หลายคนไม่รอคอยโอกาส แต่เป็นฝ่ายวิ่งหาโอกาสด้วยตัวเอง แต่ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายรอให้โอกาสมาถึง หรือจะเป็นฝ่ายวิ่งเข้าหาโอกาสก็ตาม การเตรียมตัวให้พร้อมเพื่อรับรับโอกาสนั้นต่างหากที่สำคัญ บางคนเมื่อไม่ได้ในสิ่งที่ปรารถนาก็มักจะโทษโชคชะตาฟ้าดินว่าไม่ให้ตนได้มีโอกาสพบกับความสมหวังบ้าง²

ในปัจจุบันเมื่อการทำงานเป็นกิจกรรมสำคัญอย่างหนึ่งของการมีชีวิตในสังคมในแง่จิตวิทยา นั้นถืองานเป็นสิ่งสำคัญที่ทำให้บุคคลรู้จักตนเอง นับถือตนเองและประมาณตนเองได้ซึ่งจะช่วยให้คุณได้รู้คุณค่าของตนเองในสังคม ในทางตรงข้าม อาจทำให้บุคคลเกิดความคับข้องใจ เบื่อหน่ายหรือไร้จุดหมายซึ่งขึ้นอยู่กับธรรมชาติของบุคคลกับลักษณะงานที่ทำ งานจึงมีความผูกพันกับชีวิตของมนุษย์โดยที่งานมีอิทธิพลต่อคุณค่าและความหมายของชีวิต³ แต่หลายคนเข้าใจผิดว่าการจะรวยได้นั้นต้องโง่งง ต้องทำอะไรที่เป็นทางลัดเพื่อเร่งให้เงินทองไหลมาสู่กระเป๋าตัวเองอย่างรวดเร็วที่สุด แต่พระพุทธเจ้าทรงพร่ำสอนเสมอว่าเป็นคนดีสำคัญกว่าเป็นคนรวย เพราะเมื่อเราเป็นคนดี ทำสิ่งดี ทำสิ่งถูก ทำงานที่ชอบ มีนิสัยงดงาม กิริยามารยาทดีงามแล้ว เราย่อมได้รับสิ่งดีๆ ในภายหลังและแน่นอนว่าเราย่อมกลายเป็นคนรวยได้ในท้ายที่สุด รวมทั้งยังเป็นคนที่รวยได้อย่างมั่นคงด้วย⁴ เมื่อเวลาส่วนใหญ่เราต้องใช้ไปในการประกอบอาชีพ เช่นอาจจะหมดไป 8 ชั่วโมง ซึ่งเท่ากับ 1 ใน 3 ของวันเลยทีเดียว บางคนเดินทางไปกลับจากที่ทำงานใช้เวลาอีกหลายชั่วโมง กลายเป็นหมดเวลากับเรื่องของการงานอาชีพเกิน 10 ชั่วโมงก็มี เมื่อเป็นเช่นนี้ก็ชี้ชัดว่า ชีวิตของเราจะดีหรือร้าย จะได้หรือเสีย ก็อยู่ที่เวลาในอาชีพเป็นสิ่งสำคัญ คำว่าอาชีพก็บอกอยู่ในตัวถึงความสำคัญของมัน คือเป็นคำเดียวกันกับชีพหรือชีวิต หมายความว่า ชีวิตของเราอยู่ได้ด้วยมัน เราจึงจะต้องเอาประโยชน์ที่เป็นกุศลจากอาชีพให้ได้มาก

¹สุเทพ สุวีรางกูร, *ปัญหาสังคม*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2551), หน้า 32.

²มณี นพเกล้า, *เคล็ดลับสร้างคนให้เป็นนายตนเองและนายผู้อื่น*, (กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊คส์, 2554), หน้า 31.

³บุญมั่น ธนาศุภวัฒน์, *จิตวิทยาธุรกิจ*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2553), หน้า 31.

⁴ภาสกร นิรันดร์, *ทุกข์แท้ แพ้ธรรมะ*, (กรุงเทพฯ : ริช, 2555), หน้า 44

ที่สุด⁵ เราต้องปรึกษาใจเราเองดูให้แน่นอนว่า เกิดมาในชาตินี้เราจะเอาดีในทางไหนแล้วก็วางแผนชีวิตของเราไว้ เช่นจะเอาดีในทางเป็นนักบวช หรือทางเป็นพ่อค้า หรือทางรับราชการ หรือทางใดแน่ คนที่ไม่มีแผนชีวิตไว้เลยนั้น เขาเรียกว่าปล่อยชีวิตไปตามยถากรรมเป็นลักษณะของคนอ่อนแอ ชีวิตจะเป็นเหมือนเรือที่เคว้งคว้างอยู่กลางทะเล⁶

เพราะฉะนั้น ก่อนเข้าสู่ชีวิตการทำงานก็ควรจะได้มีการหาความรู้เกี่ยวกับอาชีพต่างๆ ที่ตนสนใจ ปัจจุบันนี้มีสื่อพิมพ์มากมายที่เป็นข้อมูลให้ได้รับประสบการณ์ทางอ้อม จึงควรทำตนให้กระตือรือร้น รับข่าวสารข้อมูลให้มากที่สุดเพื่อประโยชน์ของตนเอง ไม่มีใครจะให้ประสบการณ์ในการทำงานได้ดีที่สุดเท่ากับประสบการณ์ตรงที่เกิดขึ้นกับตัวเอง⁷ ดังนั้น การเลือกอาชีพต้องพิจารณาให้รอบคอบ ทั้งตัวเองและทั้งอาชีพว่าเหมาะสมกันเพียงใด เช่นพิจารณาความรู้ความสามารถ ความถนัด ความสนใจ สุขภาพ นิสัยและฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวสำหรับตัวเองและทางด้านอาชีพก็ทราบถึงลักษณะงานอาชีพว่า ทำอะไร ทำอย่างไร และงานนั้นเหมาะสมกับตัวเราเพียงไร ตลอดจนสภาพการทางค่าจ้าง สวัสดิการ คุณสมบัติ ค่าใช้จ่ายมากนักน้อยเพียงใด เมื่อได้พิจารณาอย่างรอบคอบ ทั้งโลกของตัวเองและโลกของงานแล้ว จึงตัดสินใจเลือกอาชีพที่เหมาะสมที่สุด⁸

ศาสนาพุทธมองว่า อาชีพเป็นกิจกรรมอย่างหนึ่งที่สำคัญต่อชีวิตและบ่อยครั้งที่อาชีพเป็นสาเหตุของความขัดแย้งในสังคม เพราะวัฒนธรรมประเพณีที่แตกต่างกันไปทำให้ผู้คนมีอัธยาศัยกรรมพันธุ์ สิ่งแวดล้อมและระบบการศึกษาที่มีพื้นฐานต่างกัน และการประกอบอาชีพที่ปราศจากความเห็นแก่ตัวหรือกิเลสตัณหา นั้น มิใช่เป็นสิ่งที่กระทำได้ง่าย ในอัมมจักกัปปวัตตนสูตรซึ่งเป็นปฐมเทศนา ได้มีเนื้อหาส่วนหนึ่งกล่าวถึงสัมมาอาชีพว่าเป็นแนวทางในการเลี้ยงชีพอันจะนำผู้ปฏิบัติไปสู่ทางแห่งความดับทุกข์ โดยใช้วิธีการที่ดีและมีความเป็นกลาง หรือมีความเป็นสากลกับทุกสิ่งอย่าง และจำเป็นต่อมนุษย์ทุกยุคสมัย คือเป็นหลักการที่เป็นประโยชน์ทั้งต่อผู้ปฏิบัติเองและคนอื่นๆ ตลอดจนถึงสิ่งแวดล้อมทางธรรมชาติ และยังถือเป็นหลักการที่ส่งผลให้ผู้ปฏิบัติได้พัฒนาตนเองให้พ้นจากความเห็นสัตว์ โดยอาศัยกลไกทางธรรมชาติเป็นเครื่องพิจารณาเห็นความเป็นจริงว่า ทุกสิ่งต้องเสื่อมและเปลี่ยนแปลงสลายไปตามธรรมชาติ เพื่อตื่นรู้เบิกบานอยู่เสมอและพ้นไปจากความกังวลทั้งปวง

เพื่อเสนอทางออกให้กับสังคมที่แข่งขันรวย และจะได้ทราบถึงแนวทางการเลี้ยงชีพที่ถูกต้องตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาทว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรและผลกระทบจากการเลี้ยงชีพที่ผิดนั้นจะส่งผลเสียต่อธรรมชาติและมนุษย์อย่างไร ท้ายที่สุด เพื่อลด “ปัญหาอาชญากรรมในสังคม” จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ผู้วิจัยอยากจะศึกษาในเรื่องนี้

⁵ พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), *สุขภาวะองค์กรแนวพุทธ : ภาวะที่ปลอดภัยและเป็นสุขในระบบชีวิตแห่งธรรมชาติและสังคมยุคไอที*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2549), หน้า 88.

⁶ ปิ่น มุกข์นิต, *แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนิกายเถรวาท*, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535), หน้า 217.

⁷ ศรีสมร สุริยาศศิน, *ความแตกต่างระหว่างบุคคลและโลกของงาน*, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2552), หน้า 100.

⁸ จารี ทองคำสิง, *ครอบครัวกับการส่งเสริมอาชีพ*, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550), หน้า 204.

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- 1.2.1 เพื่อศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- 1.2.2 เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท
- 1.2.3 เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

1.3 ขอบเขตของการวิจัย

เนื้อหาในการวิจัยครั้งนี้ได้กำหนดไว้ถึงความหมาย ประเภท และความสำคัญของสัมมาอาชีวะรวมทั้งหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะทั้งที่เกิดประโยชน์และให้โทษแก่ผู้ปฏิบัติ ในด้านเศรษฐกิจ สังคมและตนเอง โดยศึกษาจากพระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับหลักสัมมาอาชีวะ โดยกำหนดเนื้อหาไว้ดังนี้

1.3.1 หลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทอันประกอบด้วยความหมาย แนวคิด ประเภท และความสำคัญของสัมมาอาชีวะที่เป็นหนึ่งในหลักอริยมรรคมีองค์ 8 แล้วนำมาสรุปเป็นแนวทางการเลี้ยงชีพแบบพุทธ หรือพุทธเศรษฐศาสตร์

1.3.2 หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาทที่สนับสนุนและขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ จุดมุ่งหมาย และผลลัพธ์ เพื่อค้นหาเทคนิคมาสนับสนุนให้ผู้ปฏิบัติได้รับความเจริญก้าวหน้าในหน้าที่การงานและหลบหลีกหลุมพรางที่จะกีดกั้นให้ผู้ปฏิบัติต้องพบกับความล้มเหลวในขณะเลี้ยงชีพ

1.3.3 วิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในด้านแนวคิด หลักธรรมที่สนับสนุนและขัดแย้ง วิธีการปฏิบัติตามแนวจริยศาสตร์ ตลอดจนจนถึงประโยชน์และคุณค่าของการนำหลักสัมมาอาชีวะไปประยุกต์ใช้ในการเลี้ยงชีพ

1.4 วิธีดำเนินการวิจัย

1.4.1 ศึกษาค้นคว้ารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในประเด็นของความหมาย ประเภทและความสำคัญของหลักสัมมาอาชีวะในอริยมรรค 8 และบทบาทต่อการทำธุรกิจ

1.4.2 ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ในประเด็นที่เป็นหลักธรรมสนับสนุนการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะและหลักธรรมที่ขัดแย้งต่อการปฏิบัติสัมมาอาชีวะ

1.4.3 ศึกษาค้นคว้ารวบรวมเอกสารที่เกี่ยวข้องในประเด็นที่เป็นประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะที่มีผลต่อเศรษฐกิจ สังคมและตนเอง

1.4.4 วิเคราะห์สรุปผลแยกประเด็นให้สอดคล้องเหมาะสมกับวัตถุประสงค์และขอบเขตเนื้อหาที่กำหนดไว้

1.5 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1.5.1 เอกสารที่เกี่ยวข้อง

1. พระธรรมสิงหบุราจารย์ ได้อธิบายสัมมาอาชีวะไว้ว่า การเลี้ยงชีวิตในทางที่ชอบเป็นเครื่องอุดหนุนผู้มีศีลให้มีกำลังในอันรักษาศีลยิ่งขึ้น คนมีศีลถึงจะเว้นจากการหาเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิดแล้ว หากไม่หมั่นขยันหาเลี้ยงชีพในทางชอบ จะได้อะไรเป็นกำลังเลี้ยงชีวิตเล่า หรือจะอาศัยทุนทรัพย์

เดิม ก็ทรัพย์สินนั้นเมื่อไม่มีใหม่เพิ่มเติมก็ย่อมมีแต่จะสิ้นไปโดยส่วนเดียว เหมือนบึง ถ้ามีแต่น้ำไหลบ่าไปทางเดียวไม่มีทางน้ำเข้า บึงนั้นก็จะมีแต่จะแห้งไปทุกวัน ฉะนั้นคนมีศีลเมื่อไม่มีทรัพย์สินสำหรับจับจ่ายเลี้ยงชีวิต ถูกความยากจนบีบคั้นก็ยากที่จะมั่นคงในศีลได้⁹

2. สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร) ได้อธิบายว่า สัมมาอาชีวะคือ การแสวงหาทรัพย์สินเลี้ยงชีพในทางชอบ ด้วยน้ำพักน้ำแรงของตนเอง ขณะนี้ถึงอุบายก็นึกถึงอุบายด้วย ครอบงำชีวิตของตนโดยทางบริสุทธิ์แท้ แม้จะบริโภคข้าวงานน้ำจืดๆอยู่ในเรือนหลังเล็กๆ ตามทุ่งไร่นาป่าดงพงพี ก็เห็นเป็นเกียรติอย่างสูง เพราะมีโอกาสนั่งนอนได้อย่างแสนสำราญ มีอิสระเสรีเที่ยวไปได้ทุกแห่งหน และรู้สึกเย็นใจเป็นสุขขึ้นบานทุกอิริยาบถ คนทุจริต มีใจละโมภจัด คิดจะเอาได้ไม่เลือกทาง ได้สุขมาด้วยก่อทุกข์แก่คนอื่น นับจำนวนร้อย นับจำนวนพัน เมื่ออึดท้องอุนกายอโรยใจแล้ว มัวหลงเพลินอยู่ในความสูงศักดิ์ตลอดชีวิต ลืมนึกถึงเวรกรรมอันจะพัวพันไป ซึ่งเหลือที่จะนับว่าก่ชาติ ถึงจะอยู่ในตักใหญ่ไตรโอรุณ ก็มีหัวใจร้อนดังถูกไฟเผา เดินไปหาอบายใกล้เข้าทุกระยะฝีก้าว เหมือนไก่อยู่ในกรงซึ่งมีการชูปเลี้ยงให้อยู่ดีกินดี แต่ก็มีวันที่จะลงไปในกระทะน้ำร้อน¹⁰

3. หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน ได้อธิบายว่า สัมมาอาชีวะ คือการเลี้ยงจิตใจของตนด้วยอรรถด้วยธรรม อย่างน่ายาพิช ความโลภ ความโกรธ ความหลง ราคะตัณหาเข้ามาเลี้ยงจิตใจ พยายามรักษาจิตใจของตนด้วยสติปัญญาให้ดี โอฆารสแห่งธรรม ก็คือสมาธิเป็นพื้นฐานจะปรากฏเป็นความร่มเย็นขึ้นมาภายในใจตามขั้นแห่งสมาธิ และใช้ปัญญาพิจารณาคลี่คลายดูสิ่งต่างๆ ซึ่งจิตใจไปสำคัญมั่นหมายให้เห็นแจ่มชัดเจนไปโดยลำดับ นี้เรียกว่าเลี้ยงชีพชอบ รักษาใจชอบทางภาคปฏิบัติจิตภาวนา¹¹

4. พระธรรมปิฎก ได้อธิบายว่า การดำรงชีวิตของมนุษย์นั้นเป็นกระบวนการที่มีความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ซึ่งจะแยกเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งไม่ได้ เพราะมีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกันโดยตลอด โดยระบบการดำเนินชีวิตของมนุษย์มีองค์ประกอบอยู่ 3 ประการ คือ มนุษย์ ธรรมชาติและสังคม ซึ่งจะต้องสอดคล้องกับกระบวนการแห่งเหตุปัจจัยอย่างครบวงจรประสานและเกื้อกูลกัน ดังนั้นพฤติกรรมทางเศรษฐกิจของมนุษย์จะต้องเป็นไปในทางที่ไม่เบียดเบียนตนคือไม่ทำให้เสียคุณภาพชีวิตของตนเอง เป็นไปในทางที่ส่งเสริมคุณภาพชีวิตของตนเอง และในขณะเดียวกันก็ไม่ก่อความเดือดร้อนแก่ผู้อื่นและสังคมด้วย¹²

5. พศิน อินทรวงศ์ ได้อธิบายสัมมาอาชีวะไว้ว่า การมองสิ่งต่างๆ ตามหลักกฎแห่งกรรมนั้นแตกต่างกันอยู่บ้างกับการมองแบบทางโลก อาทิเช่น หากเราเปิดร้านขายปิ่นอย่างถูกกฎหมาย สังคมอาจมองว่าไม่ใช่เรื่องผิด ทั้งยังมีเหตุผลรองรับว่า ปิ่นสามารถใช้ป้องกันตัวได้ แต่ในแง่กฎแห่งกรรมนั้น การขายปิ่นก็คือการสนับสนุนให้มีการฆ่าล้างผลาญชีวิตกันทางหนึ่ง ซึ่งถือเป็นการหมิ่น พระพุทธเจ้าทรงระบุไว้ว่า การค้าอาวุธเป็นหนึ่งในอาชีพที่ก่อให้เกิดวิบากกรรมต่อเนื่องเป็นลูกโซ่ซึ่งจะนำไปสู่

⁹ พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมโม), *กฎแห่งกรรม : ธรรมปฏิบัติ เล่ม 20*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์, 2549), หน้า 30.

¹⁰ สมเด็จพระมหาธีรวงศ์ (พิมพ์ ธรรมธโร), *บทสร้างนิสัย*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2562), หน้า 250.

¹¹ ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, *เข้าสู่แดนนิพพาน: เทศน์ภาคปฏิบัติ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ด่านสุทธการพิมพ์, 2535), หน้า 390.

¹² พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *มรรคภา*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : สื่อตะวัน, 2539), หน้า 64.

วงจรแห่งทุกข์ นอกจากการค้าอาวุธแล้ว พระองค์ยังทรงระบุให้มีอีก 4 อาชีพที่ไม่สมควรเข้าไปข้องเกี่ยว นั่นก็คือการค้ามนุษย์ ค่าชีวิต ค่าน้ำเมา และค้ายาพิษ ในความเป็นจริงแล้ว มนุษย์เราแม้จะมีชีวิตทางโลกที่ยิ่งใหญ่เพียงใดก็ยังได้ชื่อว่าเป็นปุถุชนที่ยังต้องเผชิญหน้ากับความโกรธ ความขุ่นมัว ความเศร้าโศก ทุกข์ใจ และยังคงตกเป็นทาสของอารมณ์ต่างๆ¹³

1.5.2 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. เดโชพล เหมนาลัย ได้ทำการศึกษาเรื่อง “สัมมาอาชีวะในพระไตรปิฎก” ผลการศึกษาพบว่า สำหรับเกณฑ์วินิจฉัยความเป็นสัมมาอาชีวะ เพื่อให้มีความครอบคลุมรอบด้านมากที่สุด ควรพิจารณาทั้งหมด 4 ประเด็น ได้แก่ 1) แรงจูงใจของผู้ประกอบอาชีพ 2) ตัวอาชีพ 3) กระบวนการประกอบอาชีพ และ 4) ผลจากการประกอบอาชีพ¹⁴

2. ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย ได้ทำการศึกษาเรื่อง “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า การทำงานตามหลักสัมมาอาชีวะนั้นเป็นการสร้างคุณค่าให้แก่งานในตัวเอง กล่าวคือการทำงานบนฐานจริยธรรมแห่งสัมมาอาชีวะที่ละเว้นการเบียดเบียนใดๆ คือการทำงานที่ไม่ได้มุ่งแสวงหาประโยชน์แห่งตนเป็นหลัก แต่คำนึงถึงประโยชน์แห่งส่วนรวม และกระบวนการทำงานในลักษณะนี้ ความเห็นแก่ตนจะถูกขัดเกลาให้เบาบางลง เพราะการปฏิบัติตามศีลของหลักการสัมมาอาชีวะนั้น ในเบื้องต้นเป็นการฝึกฝนความเสียสละส่วนตนบางส่วนเพื่อผู้อื่น จัดเป็นกิจกรรมสำคัญในการทำลายตัวตนของผู้ทำงาน เป็นการยกสถานะของงานให้มีคุณค่าสูงส่งมากกว่าการหาเลี้ยงชีพทางกายภาพ¹⁵

3. วีระดา แก่นกระโทก ได้ทำการศึกษาเรื่อง “ศึกษาวิเคราะห์การบรรลุนิพพานของกลุ่มบุคคลหลากหลายอาชีพในพระพุทธศาสนาเถรวาท” ผลการศึกษาพบว่า การประกอบอาชีพในปัจจุบันอย่างเดียวยังไม่พอเพียงที่จะส่งผลให้เกิดการบรรลุนิพพาน หากแต่ต้องมีปัจจัยที่ส่งผลต่อการบรรลุนิพพานอีก 4 ประการ คือ การได้สั่งสมบุญมาแต่ชาติปางก่อน การดำรงตนไว้ในทางที่ถูกต้อง การได้พบกัลยาณมิตรผู้บอกหนทาง และการได้อยู่ในสถานที่เหมาะสม อย่างไรก็ตาม อาชีพของมนุษย์ในสังคมปัจจุบัน ยังสามารถส่งผลให้เกิดการบรรลุนิพพานได้ ถ้าหากอาชีพนั้นเป็นสัมมาอาชีวะจริงๆ และผู้ประกอบอาชีพนั้นดำเนินชีวิตตามอริยมรรค¹⁶

4. พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (สำเรียง เพ็ชรราม) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “การศึกษาหลักสัมมาอาชีวะของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหลักเศรษฐกิจพอเพียง” ผลการศึกษาพบว่า สัมมาอาชีวะเป็นหลักธรรมสนับสนุนแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียง เศรษฐกิจที่ทำให้มนุษย์มีชีวิตอยู่ได้

¹³พศิน อินทรวงค์, *พระพุทธเจ้าสอนเศรษฐี*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2561), หน้า 13.

¹⁴เดโชพล เหมนาลัย, “สัมมาอาชีวะในพระไตรปิฎก”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, หน้า บทคัดย่อ.

¹⁵ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย, “จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนาเถรวาท”, ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร ดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2551, หน้า 75.

¹⁶วีระดา แก่นกระโทก, “ศึกษาวิเคราะห์การบรรลุนิพพานของกลุ่มบุคคลหลากหลายอาชีพในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2555, หน้า บทคัดย่อ.

ตามสมควรแก่อัธยาศัย มีการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่ไม่เป็นการเปิดเบียดเบียนตนเองและผู้อื่น ตลอดจนสิ่งแวดล้อมทั้งหลาย ในด้านการผลิตก็ผลิตให้พอเพียงที่จะเลี้ยงตนเลี้ยงครอบครัวให้มีอยู่มีกินมีความสุขตามฐานะแห่งตน หากผลผลิตเหลือก็จัดแบ่งเพื่อจำหน่ายแจกต่อไป ในด้านการซื้อ การขายก็มีการแจกจ่ายซื้อขายด้วยความสุจริตยุติธรรม ไม่เอาเปรียบเอารัดเอาเปรียบ โทก หลอกหลวง ความเดือนร้อนแก่ผู้อื่น และในด้านการบริโภคก็รู้จักประมาณในการบริโภคใช้สอยให้มีชีวิตอยู่ได้และอยู่ดีตามสมควรแก่ฐานะและภาวะ ไม่มีความโลภจนเกินเหตุดังที่เรียกว่าโลภบริโภคหรือบริโภคนิยม¹⁷

5. พระธานี เขมธมโม (จำปา) ได้ทำการศึกษาเรื่อง “สัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา” ผลการศึกษาพบว่า ผู้มีสัมมาชีพจึงเป็นผู้ที่ทำงานแสวงหาทรัพย์ด้วยวิธีการที่ชอบธรรม นำทรัพย์ที่ได้มาใช้เลี้ยงตนเผื่อแผ่แบ่งปันผู้อื่น และใช้ทรัพย์ในทางที่เป็นบุญ นอกจากนี้ยังดำเนินชีวิตด้วยจิตใจที่เป็นอิสระ ปลอดภัยโปร่งโล่งเบาพ้นจากความลุ่มหลงมัวเมาในทรัพย์สมบัตินั้น สัมมาอาชีวะเป็นหลักธรรมหมวดหนึ่งซึ่งอยู่ในมรรคมงคล 8 ที่มีความสัมพันธ์กันตั้งแต่ความเห็นที่ถูกต้องชอบธรรมไปจนถึงการเชื่อมั่นตั้งใจมั่นในการประกอบเลี้ยงชีพหน้าที่นั้น¹⁸

จากการทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในเบื้องต้นแล้ว ผลปรากฏว่า หลักสัมมาอาชีวะ นั้น ได้มีผู้ศึกษาในแง่มุมที่เป็นประโยชน์ต่อสังคมแล้วหลายท่าน แต่ยังขาดการอธิบายตามแนวจริยศาสตร์ ซึ่งถือว่าเป็นวิธีการทางปรัชญาที่สำคัญต่อการพิจารณาว่า กิจกรรมที่ตนกำลังดำเนินการอยู่นั้นมีความเป็นสัมมาอาชีวะมากน้อยเพียงใด เพื่อเป็นประโยชน์ในการตัดสินใจเลือกทำอาชีพให้เหมาะสมทั้งต่อตนเอง สังคม และสิ่งแวดล้อมและสอดคล้องกับการทำธุรกิจ ด้วยเหตุผลดังกล่าว ผู้วิจัยจึงสนใจและอยากศึกษาเกี่ยวกับเรื่องสัมมาอาชีวะนี้ให้มีความชัดเจนแล้วประมวลออกมาเป็นเกณฑ์สำหรับปฏิบัติ

1.6 นิยามศัพท์เฉพาะ

1.6.1 สัมมาอาชีวะ หมายถึง การเลี้ยงชีพชอบ โดยการประกอบอาชีพที่ไม่ขัดแย้งกับกฎหมาย หรือเป็นอันตรายต่อตนเองและสังคม และดำเนินการด้วยวิธีที่อยู่บนพื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชน

1.6.2 พุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง ระบบความคิดทางพุทธศาสนาที่เน้นค้นหาสัจธรรมที่แท้จริงของสรรพสิ่ง ตามมติที่พระอรหันตสาวกได้วางหลักธรรมวินัยเป็นแบบแผน เมื่อครั้งปฐมสังคายนา

1.7 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1.7.1 ได้ทราบถึงหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อนำไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้คนในสมัยปัจจุบัน

¹⁷พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (สำเริง เพ็ชราม), “การศึกษาหลักสัมมาอาชีวะของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหลักเศรษฐกิจพอเพียง”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2552, หน้า 117.

¹⁸พระธานี เขมธมโม (จำปา), “ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2550, หน้า 105.

1.7.2 ได้ทราบถึงหลักหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท เพื่อสนับสนุนอาชีพการงานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้เป็นอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ และจะได้หลีกเลี่ยงพฤติกรรมหรือทัศนคติที่เป็นเงื่อนไขนำไปสู่ความล้มเหลวในรูปแบบต่างๆ

1.7.3 ได้ทราบถึงผลการวิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาทในด้านแนวคิด หลักธรรมที่สนับสนุนและขัดแย้ง วิธีการปฏิบัติตามแนวจริยศาสตร์ ตลอดจนถึงประโยชน์และคุณค่าของการนำหลักสัมมาอาชีวะไปประยุกต์ใช้ในการเลี้ยงชีพ

บทที่ 2

หลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท

การศึกษาในเรื่องสัมมาอาชีวะเป็นประเด็นหนึ่งที่ทางศาสนาพุทธให้ความสำคัญ และแม้พระไตรปิฎกจะเป็นคัมภีร์หลักที่อธิบายหลักสัมมาอาชีวะไว้เป็นแนวทางอยู่แล้วก็ตาม แต่การศึกษาคำอธิบายของสัมมาอาชีวะที่ปรากฏในอรรถกถาหรือฎีกา ซึ่งเป็นคัมภีร์ชั้นรองลงมานั้น ยังคงเป็นสิ่งที่สำคัญและจำเป็นต่อการทำความเข้าใจในหลักธรรมดังกล่าวเพิ่มยิ่งขึ้น เพราะจะทำให้เราทราบแนวคิด ตลอดจนพัฒนาการทางความคิดของนักปราชญ์ในแต่ละยุค ซึ่งมีพื้นฐานความรู้ทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่แตกต่างกันไป เพื่อให้ง่ายต่อการวิจัย ผู้วิจัย จึงจำแนกประเด็นการศึกษาออกเป็นหัวข้อ ดังนี้

- 2.1 ความหมายของสัมมาอาชีวะ
- 2.2 แนวคิดหลักสัมมาอาชีวะ
- 2.3 ประเภทของสัมมาอาชีวะ
- 2.4 ความสำคัญของสัมมาอาชีวะในอริยมรรคมีองค์ 8
- 2.5 หลักสัมมาอาชีวะกับความเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์
- 2.6 สรุป

2.1 ความหมายของสัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะ เป็นคำสมาสระหว่างคำว่า “สัมมา” และ “อาชีวะ” โดยเฉพาะ “สัมมา” เป็นกิริยาวิเศษ แปลว่า โดยชอบ หรือโดยถูกต้อง เมื่อประกอบเข้ากับกิริยานามบทใด ก็หมายความว่า การกระทำ เช่นนั้นเป็นการกระทำอย่างถูกต้อง เช่นคำว่า สัมมาทิฐิ ก็มีความหมายว่า มีทิฐิอย่างถูกต้อง ดังนี้เป็นต้น¹ เนื่องจากวิธีการของพระพุทธเจ้านั้นเป็นทางออกของชีวิตทั้งหมด การที่พระองค์ทรงใช้คำว่า “สัมมา” นำหน้า ก็เพื่อยืนยันว่าทุกอย่างต้องชอบธรรม มิใช่คิดผิด ทำผิด พูดผิด ยกตัวอย่างเช่น โจรก็มีอาชีพ แต่เป็นมิจฉอาชีพ มีสติไม่ให้ใครจับได้ แต่เป็นมิจฉาสติ มีสมาธิ คือตั้งใจจะปล้นให้ได้ แต่เป็นมิจฉาสมาธิ²

คำว่า “ถูกต้อง” นั้น จึงหมายความว่า เป็นไปเพื่อความเจริญความก้าวหน้า ไม่ประสบภัยพิบัติ เช่นไม่เอากายไปประทุพพาระหาร ไม่กระทบกระทั่งผู้อื่น ไม่เอาวาจาไปด่า ไปกระทบกระทั่งผู้อื่น ไม่พูดปดมดเท็จ หรือไม่คิดอิจฉาริษยา ไม่คิดกลั่นแกล้งให้ผู้อื่นประสบภัยพิบัติหายนะ การประพฤติกาย วาจา ใจดังกล่าว ได้ชื่อว่าถูกต้อง เพราะเป็นไปด้วยความอยู่เย็นเป็นสุข เพื่อปราศจากความวิบัติหายนะทั้งปวงดังนี้เป็นต้น ได้ชื่อว่าเป็นการถูกต้อง³

¹ กองตำราคณะธรรมทาน, *ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี*, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2534), หน้า 118.

² ปิยโสภณ (พระศรีญาณโสภณ), *ความสุขนาโน, ใน* กองทุนลักษณะ สัทธาชีวะ (บรรณาธิการ), *ธรรมะเพื่อชีวิต* พันทุกซ์ 2 (เล่ม 1), (เชียงใหม่ : วิทอนดีไซน์, 2553), หน้า 242.

³ พระพุทธทิวังคฺมุนี (บุญมา ทัฬหภูมิเถร), *ทีปธรรม : เทศนา โอวาท คติธรรม/พระพุทธทิวังคฺมุนี*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2545), หน้า 196.

ส่วนคำว่า“อาชีวะ”นั้น ทางคัมภีร์อภิธานวรรณนาได้อธิบายว่าเป็นศัพท์ที่ประกอบมาจาก (อา อุปสัค+ชีวี ธาตุ ในความหมายว่าเป็นอยู่+อ ปัจจัย) วิเคราะห์ว่า อาชีวนิ อาชีโว การเลี้ยงชีพ ชื่อว่าอาชีวะ. อุทาหรณ์ว่า ปรีสุทโธ เม อาชีโว ปรีโยทาโต อสงกิลิฏฐุ แปลว่า การเลี้ยงชีพของเรา บริสุทธิ์ชาวสะอาดหมดจด⁴ เมื่อมนุษย์ทุกคนต่างก็เป็นสมาชิกของสังคม เรามีหน้าที่ต่อสังคมโดยการ ประกอบอาชีพ รับผิดชอบต่อผู้อื่นด้วยวิธีต่างๆ และได้รับปัจจัยเพื่อยังชีพเป็นเครื่องตอบแทน แม้แต่พระภิกษุ หรือนักบวชที่สละการครองเรือน ก็ต้องตอบแทนสังคมที่เลี้ยงดูตนด้วยการประกอบหน้าที่ในการชำระ จิตให้บริสุทธิ์ เพื่อประโยชน์สุขต่อตนเองและผู้อื่น หากผู้ใดหาประโยชน์จากประชาชนโดยมิชอบ ด้วยการหลอกลวง แสดงอิทธิฤทธิ์ ใช้เวทย์มนตร์คาถา หรืออวดอ้างว่าบรรลุตธรรม ก็ไม่ถือว่าเลี้ยงชีพชอบ⁵ การหลอกลวงอาจทำได้หลายวิธี ในตำราท่านยกตัวอย่างเช่น พุดอ้อมค้อม โดยวิธีที่จะให้เข้าใจว่าคุณ วิเศษสูงสุดมีอยู่ในตน ถ้าพุดตรงๆ จะน่าเกลียดและเสี่ยงต่อการต้องอาบัติปาราชิก จึงเสี่ยงพุดเสียว่า “นี่แน่ะโยมพระองค์ใด มีท่าทาง ผิพรรณ ฯลฯ เช่นนี้เช่นนั้น องค์นั้นเป็นอรหันต์” ญาติโยมเลยรู้ว่า ท่านนี้เองคือพระอรหันต์ก็เลยนำลาภสักการะมาถวาย⁶

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต) กล่าวว่า “เมื่อพระพุทธเจ้าทำงาน พระองค์มีความสุขตลอดเวลา การที่เสด็จไปช่วยเหลือสั่งสอนผู้คนนั้น พระองค์ก็ทรงมีความสุข พอเหนื่อย พระองค์ทรงพักผ่อนด้วยการ เข้าฌาน การเข้าฌานนั้นก็มีความสุขอีก พระองค์จึงสุขตลอดเวลา ขอให้ใช้วิธีทำงานแบบนี้ แล้วการงาน ของเราก็จะเป็น“สัมมาอาชีวะ”หรือสัมมาชีพจริงๆ”⁷ ดังนั้น การประกอบอาชีพตามหลักสัมมาอาชีวะ “ควร”เป็นการประกอบอาชีพที่ผลิตสินค้าให้คุณแก่มนุษย์ ไม่ผลิตสินค้าที่เป็นโทษ เช่น ยาพิษ และ ยาเสพติด หรืออาวุธที่ทำลายล้างชีวิต ไม่เบียดเบียนธรรมชาติแวดล้อมมนุษย์หรือสังคม⁸ เพราะ ปัจจุบันการประกอบอาชีพถือเป็นกิจกรรมที่มนุษย์ต้องการเกี่ยวข้องอยู่เสมอ และการประกอบอาชีพ ที่ปราศจากความเห็นแก่ตัวหรือกิเลสตัณหา นั้น มิใช่เป็นสิ่งที่กระทำได้ง่ายๆ และบ่อยครั้งที่อาชีพนั้น เป็นสาเหตุของความขัดแย้งในสังคม มนุษย์จึงจำเป็นต้องเลือกทำอาชีพโดยมีความเห็นอกเห็นใจต่อกันตามหลักของสัมมาอาชีวะนี้

2.2 แนวคิดเกี่ยวกับหลักสัมมาอาชีวะ

ในปัจจุบันกำหนดให้มนุษย์แลกเปลี่ยนปัจจัย 4 ซึ่งเป็นสิ่งจำเป็นต่อชีวิตนั้นด้วยเงิน และ เงินนั้นต้องมาจากการทำหน้าที่บางอย่างให้กับสังคม โดยการช่วยอำนวยความสะดวกให้กับเพื่อน มนุษย์ด้วยกันเอง เริ่มตั้งแต่การผลิตสิ่งจำเป็นไปจนถึงสิ่งฟุ่มเฟือย แต่ละหน้าที่ก็มีลักษณะต่างกัน ออกไปเช่น กรรมกรก็คือผู้ที่มีหน้าที่ใช้ร่างกายทำงานแบกหามเป็นหลัก ส่วนครูบาอาจารย์นั้นมีหน้าที่ หลักคือใช้วาจาถ่ายทอดความรู้เพื่อต่อยอดความคิดให้กับนักเรียนเป็นต้น หากแต่ละอาชีพทำหน้าที่

⁴พระมหาสมปอง มุทิโต, *คัมภีร์อภิธานวรรณนา*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, 2547), หน้า 524.

⁵วิลเลียม ฮาร์ท, *ศิลปะในการดำเนินชีวิต : วิปัสสนากรรมฐาน สอนโดยท่านอาจารย์โกเอ็นก้า*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิส่งเสริมวิปัสสนากรรมฐานในพระสังฆราชูปถัมภ์, 2554), หน้า 92.

⁶เสถียรพงษ์ วรรณปก, *พุทธศาสนา : ทรรศนะและวิจารณ์*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2555), หน้า 99.

⁷วัดชลประทานรังสฤษฎ์, *ชีวิตงาม เล่ม 5*, (นนทบุรี : กองทุนศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา, 2539), หน้า 20.

⁸วัชระ งามจิตเจริญ, *แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย, 2554), หน้า 166.

ของตนอย่างตรงไปตรงมา มองคนอย่างเท่าเทียมกันไม่แบ่งว่าฝ่ายตน กับฝ่ายศัตรู สนทนากันอย่างสร้างสรรค์ เพื่อสร้างความสามัคคี หรือสร้างแรงบันดาลใจ ต่างฝ่ายต่างทำหน้าที่ของตนโดยไม่ไปละเมิดสิทธิของกันและกัน ก็จะเกิดสังคมที่ปลอดอาชญากรรมลงได้

แต่สภาพการณ์กลับเป็นไปในสิ่งตรงข้ามคือว่า ทุกอาชีพกลับมุ่งการทำหน้าที่ของตนไปที่ผลลัพธ์เดียวคือ “เงิน” เพียงอย่างเดียวเท่านั้น โดยคาดหวังว่ามีเงินแล้วชีวิตจะดี ในขณะที่ทรัพยากรมีจำกัดแต่ความต้องการกลับมีมากกว่า การเอาเปรียบแข่งขันจึงเกิดขึ้นเพื่อให้ทันต่อความต้องการของตนและนับวันเชื้อร้ายคือความเห็นแก่ตัวนี้ยิ่งแพร่กระจายไปในสังคม

ในสมัยพุทธกาลมีเศรษฐีหลายท่านที่มีฐานะร่ำรวย และมีความรู้ความเชี่ยวชาญในวิชาต่างๆ แต่กลับพบว่า เงินทองที่มีอย่างมหาศาลนั้นสามารถให้ความสุขได้เพียงน้อยเดียวและความรู้ที่ตนมีก็ไม่สามารถตอบคำถามที่ตนสงสัยได้ เมื่อได้ทราบข่าวลือว่า มีพระเจ้าชายพระองค์หนึ่งสละสมบัติทุกอย่างออกไปอยู่ป่าและได้ตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้า จึงตัดสินใจไปหาพระพุทธเจ้าเพื่อขอคำชี้แนะแล้วค้นพบว่า ความสุขที่แท้จริงนั้นเริ่มต้นจากการฝึกตนให้พ้นจากความเป็นสัตว์ หมายถึงต้องพยายามทิ้งสัญชาตญาณสัตว์ที่มีความเห็นแก่ตัวสูง โดยการพัฒนาจิตใจให้มีความอยากเบาบางลงจากนั้นจะเข้าถึงความสงบเย็นอย่างแท้จริงได้ นั่นหมายถึงไม่มีสิ่งใดจะมาทำให้มนุษย์มีความสุขได้เท่ากับการลดความต้องการภายในใจที่ไม่มีวันเต็มเต็มได้ เพราะเป็นความสุขที่ไม่ต้องพึ่งพาวัตถุ ถึงแม้ศาสนาพุทธ จะมีเป้าหมายสูงสุดอยู่ที่การเข้าถึงพระนิพพานโดยการเน้นให้มนุษย์ละทิ้งความนิยมในวัตถุที่มีอายุการใช้งานจำกัดและความนิยมชมชอบในการบริโภคสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อชีวิต แต่ก็ไม่ได้บังคับว่า ทุกคนต้องทิ้งทุกอย่างภายในวันเดียว เพราะความสุขระหว่างทางก็สำคัญเช่นกัน สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูกรคหบดี ความสุข 4 ประการนี้ เป็นสิ่งที่คฤหัสถ์ผู้บริโภคคาม ควรได้ควรถึงอยู่เรื่อยๆ ตามกาลตามสมัย ความสุข 4 ประการนั้น คือ อตถิสุข โภคสุข อนณสุข อนวัชชสุข^๑

คำว่า อนวัชชสุข ซึ่งหมายถึง ความสุขที่เกิดจากการทำหน้าที่โดยไม่ละเมิดสิทธิในชีวิตทรัพย์สิน และร่างกายของคนอื่นด้วยการกระทำ คำพูดหรือแม้แต่ความคิด นั้นเป็นคำที่มีความหมายอย่างเดียวกันกับสัมมาอาชีวะนั่นเอง เนื่องจากก่อนที่พระพุทธองค์จะทรงเข้าถึงสัจธรรมได้นั้น ไม่ได้เป็นเพราะการอดอาหารทรมานร่างกาย แต่เป็นเพราะการฉันทามธุระที่นางสุชาดาถวายแล้วร่างกายได้รับพลังงานจนจิตใจอ่อนคลาย ไม่กระสับกระส่าย ด้วยเหตุดังกล่าว ศาสนาพุทธจึงเน้นย้ำให้ผู้ที่กำลังเดินทางอยู่นั้นต้องทำหน้าที่หรืออาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อนำปัจจัยมาดำรงชีวิตให้อยู่รอดอย่างไม่ลำบาก เพราะพาหนะในการเดินทางที่สำคัญที่สุดนั้นคือร่างกายซึ่งเป็นสิ่งที่จิตอาศัยอยู่ หากร่างกายอ่อนล้า หรือเหน็ดเหนื่อยทรุดโทรม จะเกิดผลกระทบต่อจิตใจทันที เนื่องจากจิตใจเป็นกลไกสำคัญในการพิจารณาธรรมให้เกิดปัญญา ดังนั้น ศาสนาพุทธจึงมองเงินเป็นแค่เครื่องแลกเปลี่ยนแต่ไม่ใช่สิ่งเลวร้าย เมื่อเงินอยู่ในมือของคนที่มีคุณธรรมและจริยธรรม เงินเหล่านั้นจะมีประโยชน์ต่อสังคม เป็นเหมือนดั่งน้ำในสระที่ทุกคนสามารถลงไปดื่มกินได้อย่างปลอดภัยโดยเสมอภาคกัน

อีกตัวอย่างหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า อาหารสำคัญต่อการพัฒนาปัญญา คือเรื่องคนเลี้ยงโคผู้ตั้งใจจะไปฟังธรรมกับพระพุทธเจ้า แต่วันนั้นเชือกผูกโคหลุดแล้วโคของเขาวิ่งเตลิดไปในป่าลึก เขาจึงออกตามหาจนมีดค้ำกว่าจะพบโค ก็ล้วงเลยมาถึงเวลาที่พระพุทธเจ้ากำลังจะเริ่มแสดงธรรม เขาจึงรีบไปวัดทั้งที่เนื้อ

^๑อง.จตุกก. 21/62/90.

ตัวสกปรกมอมแมมพร้อมกับร่างกายที่อืดโรยเนื่องจากยังไม่ได้กินข้าว ก่อนจะเริ่มแสดงธรรมพระพุทเจ้ามองเห็นเขากำลังอืดโรยและหิวโหย จึงรับสั่งให้พระใกล้ชิดไปหาอาหารมาให้เขารับประทานก่อนเป็นกรณีพิเศษ แล้วจึงค่อยแสดงธรรม การกระทำในลักษณะดังกล่าวสอดคล้องกับเหตุการณ์วันตรัสรู้ของพระองค์ และเป็นการยืนยันว่า ร่างกายกับจิตนั้นสัมพันธ์กัน หรือสื่อว่าจิตจะพัฒนาไม่ได้หากร่างกายยังหิวโหย เพราะความหิวนั้นบีบคั้นสมองให้ความสามารถในการขบคิดด้อยลง ดังนั้น มนุษย์จึงจำเป็นต้องดูแลรักษา ร่างกายให้ไม่มีโรคคือความหิวเป็นต้น และปัจจุบันอาหารมานั้น ถ้าไม่ผลิตเองเราก็ต้องซื้อหาด้วยเงินตรา และเงินตรานั้นเกิดจากการทำอาชีพ และอาชีพที่ควรทำ หรือทำได้นั้น ศาสนาพุทธเรียกว่า อนุวัชกรรม (งานไม่ละเมิดสิทธิมนุษยชน) หรือ สัมมาอาชีพะ (อาชีพสุจริต) อันจะนำมาซึ่งความสุขที่เรียกว่า อนุวัชสุข (ความสุขจากการใช้จ่ายทรัพย์สินที่ได้มาด้วยวิธีการที่ดี)

ในคัมภีร์มัจฉัตถกปิณี หนังสือที่กล่าวถึงความสงสัยในเรื่องที่เป็นมงคล หรือขั้นตอนในการพัฒนาชีวิตเพื่อเข้าถึงความจริงขั้นสูงสุด และพระพุทเจ้าตรัสไว้ถึง 38 ขั้นตอนเริ่มต้นจากการแนะนำว่าชีวิตจะดี ถ้าอยู่ห่างหรือหลีกเลี่ยงการพุดคุยกับคนพาล เพราะคนพาลนั้นเป็นคนเห็นแก่ตัวสูง จึงมีพฤติกรรม คำพูดและทัศนคติที่มักหาแต่ช่องทางเอาเปรียบคนอื่น แต่ควรร่วมงานหรือปรึกษาหารือกับบัณฑิต เพราะบัณฑิตเป็นบุคคลที่ใช้ชีวิตด้วยปัญญา มีหลักการ มีเหตุผลเป็นต้น การตอบคำถามของพระพุทเจ้าในที่นี้เป็นลักษณะของการชี้สิ่งที่ไม่ควรทำเพื่อแสดงโทษภัยก่อน ส่วนสิ่งที่ควรปฏิบัติจะมีลักษณะตรงกันข้ามซึ่งผู้ฟังจะเข้าใจคำตอบอย่างง่ายขึ้น ดังนั้น ในการอธิบายพฤติกรรมในการประกอบอาชีพที่มีลักษณะเป็นสัมมาอาชีพะนั้น ผู้วิจัยจะได้อธิบายไปในลักษณะที่บอกว่าพฤติกรรมเช่นไร มีลักษณะเป็นมิจฉาอาชีพะคืออาชีพที่ผิดจากหลักพุทธปรัชญา ก่อน ส่วนอาชีพที่มีลักษณะเป็นสัมมาอาชีพะ คืออาชีพที่ดีนั้นบัณฑิตพึงทราบว่ามีลักษณะตรงกันข้ามนั่นเอง

ภิกษุทั้งหลาย ในชาติก่อน ภพก่อน กำเนิดก่อน ตถาคตเกิดเป็นมนุษย์ ละมิจฉาอาชีพะแล้ว ดำรงชีวิตอยู่ด้วยสัมมาอาชีพะ คือเว้นขาดจากการโกงด้วยตาชั่ง การโกงด้วยของปลอม การโกงด้วยเครื่องตวงวัด การรับสินบน การล่อลวง การตลบตะแลง การตัด (อวัยวะ) การฆ่า การจองจำ การตี ชิงวิ่งราว การปล้น และการชู้กรรโชก เพราะตถาคตได้ทำ สังสม พอกพูน ทำให้กรรมนั้นไพบูลย์แล้ว หลังจากตายแล้ว ตถาคตจึงไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์¹⁰

ส่วนในมหาจิตตารัสกสูตรพระพุทองค์ได้ตรัสถึงวิธีการใช้คำพูดซึ่งเป็นการไปละเมิดสิทธิของคนอื่นเช่น “การพุดหลอกลวง การเลียบเคียง การหวานลุ่ม การพุดและเลื่อม การใช้ลามต่อลาม นี่เป็นมิจฉาอาชีพะ” เป็นต้น¹¹ และตรัสถึงการค้าขาย 5 ประการที่มนุษย์ไม่ควรทำว่า

ดูกรภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย 5 ประการนี้ อันบุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนา ไม่พึงกระทำ การค้าขาย 5 ประการเป็นไหน คือการค้าขายเครื่องประหาร 1 การค้าขายมนุษย์ 1 การค้าขายสัตว์เป็นเพื่อปรุงเป็นอาหาร 1 การค้าขายน้ำเมา 1 การค้าขายยาพิษ 1 ดูกรภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย 5 ประการนี้แล อันบุคคลผู้นับถือพระพุทธศาสนาไม่พึงกระทำ¹²

จากพระพุทพจน์เบื้องต้นนี้ สามารถตีความได้ว่าอาชีพที่ดีในศาสนาพุทธนั้น หมายถึงอาชีพที่ปราศจากความรุนแรงทางกายและความรุนแรงทางวาจา โดยมีวิธีดำเนินการตามกรอบของ

¹⁰ที่.ปา. 11/240/196.

¹¹ที่.สี. 9/204/69.

¹²อง.ปญจก. 22/177/237.

กรรมบถ 7 หรือเป็นการเลี้ยงชีพที่มีพื้นฐานอยู่บนหลักของสิทธิมนุษยชน เพราะถึงมนุษย์จะนิยามตนเองว่า เป็นผู้ที่มีสิทธิและเสรีภาพ แต่ก็ควรเป็นสิทธิและเสรีภาพที่อยู่บนความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย เช่น การระวางพฤติกรรม คำพูดของตนไม่ให้ไปกระทบสิทธิของผู้อื่น ตลอดจนถึงการมีทัศนคติที่ดีคือการเห็นทุกอย่างตามความเป็นจริง ไม่ใช่การเห็นในสิ่งที่ตนอยากให้เป็น หรือสิ่งที่ตนอยากจะเห็น ยกตัวอย่างเช่น ไม่ควรขายผลิตภัณฑ์ที่มีส่วนทำลายชีวิต ทรัพย์สิน และคนรักของผู้อื่น รวมไปถึงกระทั่งเหล่าเปียร์ สุรารายาหรือสารเสพติดเป็นต้น ซึ่งมีสารที่ไปทำลายระบบการควบคุมตนเองของผู้ดื่มให้มีศักยภาพต่ำลงแล้วแสดงพฤติกรรมที่สังคมไม่พึงประสงค์ อย่างที่เป็นข่าวร้ายรายวันที่เกิดการสูญเสีย หรือผู้คนบาดเจ็บจากอุบัติเหตุบนท้องถนน ด้วยสาเหตุเพียงเพราะการเมาสุราเป็นต้น ดังนั้น อาชีพในทางศาสนาพุทธจึงจำเป็นต้องมีคำว่า“สัมมา” มากำกับการปฏิบัติเพื่อจรรโลงสังคมให้น่าอยู่และเป็นการตระหนักถึงสิทธิของกันและกัน อันเป็นสิทธิขั้นพื้นฐานที่สิ่งมีชีวิตไม่ว่าคนหรือสัตว์พึงได้รับโดยเท่าเทียมกันตามกลไกแห่งธรรมชาติ

2.3 ประเภทของสัมมาอาชีพะ

มนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลายในโลกนี้มีความแตกต่างกันมากจนกระทั่งมีคำกล่าวว่า ไม่มีแม้แต่คู่เดียวที่คนเราจะเหมือนกันหมดทุกประการ คนเราแตกต่างกันทั้งทางร่างกายและจิตใจ นอกจากแต่ละคนจะแตกต่างกันแล้ว ในคนคนเดียวแต่ละเวลาก็ยังมีความแตกต่างกันอีกด้วย โดยเฉพาะพฤติกรรมเรามีความสุขกับการได้ใส่เสื้อผ้าที่ไม่ซ้ำกัน รับประทานอาหารต่างกันออกไปในแต่ละมื้อ ฟังดนตรีที่แตกต่างกัน ฯลฯ ความแตกต่างเหล่านี้มีตั้งแต่น้อยไปจนถึงมาก อะไรเป็นตัวกำหนดว่า พฤติกรรมที่ต่างออกไปนั้นปกติหรือไม่ปกติ เป็นสิ่งที่รับได้หรือรับไม่ได้¹³

การจะนิยามว่า สิ่งใดควรทำ หรือไม่ควรทำนั้นไม่ใช่เรื่องง่าย เช่น การฆ่าสัตว์เศรษฐกิจมีหมู ไก่ วัว ควาย เป็นต้นในโรงฆ่าสัตว์หรือในฟาร์มบางแห่งเพื่อผลิตเป็นอาหารและแปรรูปเป็นผลิตภัณฑ์ชนิดต่างๆ ถือกันว่าเป็นของปกติ แต่ถ้าเกิดมีการฆ่าสัตว์เช่น เสือ ช้าง สิงโต หรือหมีเป็นต้นในอุทยานแห่งชาติที่กฎหมายกำหนดไว้ก็จะโดนตำรวจจับ ในบางเหตุการณ์การพูดโกหกถือเป็นเรื่องปกติ เช่น วันเอพริลฟูล หรือวันโกหก ซึ่งมีขึ้นในวันที่ 1 เมษายนของทุกปี การให้ข้อมูลที่ผิดต่อกันสามารถทำได้ อย่างสนุกสนานและเป็นประเพณีที่สืบทอดกันมายาวนาน แสดงว่ากฎหมายจึงยังมีใช้สิ่งที่ถือเป็นกฎเกณฑ์สากลได้ เพราะหากสิ่งใดที่มนุษย์ได้รับประโยชน์หรือผูกพันและไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นสิ่งมีชีวิตหรือไร้ชีวิตก็ตาม มนุษย์จะคุ้มครองมันโดยสิ่งที่เรียกว่ากฎหมาย หากใครขึ้นไปละเมิดเข้าจะถูกประณามหรือลงทัณฑ์ กฎหมายจึงเป็นเครื่องมือที่ควบคุมให้มนุษย์ทำความผิดได้ยากขึ้น แต่ไม่ได้มีหน้าที่ขัดเกลาคความเห็นแก่ตัวของมนุษย์ให้บรรเทาเบาบางลง ด้วยเหตุผลดังกล่าว การละเมิดกฎหมายจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นอยู่เป็นประจำ และเพื่อเป็นการผลิตสมาชิกที่ดีคืนสู่สังคม ศาสนาพุทธจึงเสนอแนวคิดในการทำอาชีพเพื่อปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมให้เกิดขึ้นในตัวของผู้ปัจเจกบุคคล โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภทคือ

2.3.1 สัมมาอาชีพะระดับโลกิยะ

การประกอบอาชีพที่เป็นประโยชน์แก่คนหมู่มาก ซึ่งมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข เพราะในอริยมรรคมีองค์ 8 นั้น สัมมาอาชีพะถูกจัดว่าเป็นหลักการขั้นศีล และศีลนั้นเป็นเรื่อง

¹³ ธีรจิ นพเกตุ, มนุษย์ : จิตวิทยาทางเพศ, (กรุงเทพฯ : ประกายพริก, 2542), หน้า 146.

ของตนเองกับคนอื่น หรือสังคม เพราะถ้าจะฆ่าก็ต้องมีคนหรือสิ่งมีชีวิตมาให้ฆ่า หรือถ้าจะโกหกก็ต้องมีคนเสียประโยชน์หรือถูกหลอกหลวง และในแต่ละวันมนุษย์จะต้องมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ เช่นจากสัมพันธ์กับบุคคลแล้วก็ยังมาสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม สัมพันธ์กับธรรมชาติและอื่นๆ อีกมากมาย หากทำธุรกิจที่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นและผิดกฎหมายอยู่เป็นประจำ ภาวะเช่นนี้ย่อมเป็นอุปสรรคต่อความก้าวหน้าทางธุรกิจ และทรัพย์สินที่ได้มาย่อมจะถูกยึด หากผู้ปฏิบัติเข้าใจเจตนาธรรมข้างต้นศาสนาพุทธแล้ว ต้องไม่ดำเนินงานในลักษณะที่ขัดแย้งกับหลักศีลธรรม หรือเป็นอันตรายต่อสังคม และหลักศีลธรรมกับกฎหมายในปัจจุบันต่างมีความคล้ายคลึงกันและมีจุดมุ่งหมายเป็นไปในทิศทางเดียวกันอย่างแน่นอน และไม่ว่าผลประโยชน์จะเย้ายวนกวนจิตใจเพียงไร ผู้ปฏิบัติก็ต้องมีความเห็นอกเห็นใจต่อผู้อื่นและมุ่งมั่นอยู่กับการทำอาชีพที่เป็นประโยชน์ต่อสังคม ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติเองได้รับความรู้สึกอบอุ่นใจและมีรายได้มาเลี้ยงตนเองและครอบครัว สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็สมาอาชีวะที่ยังเป็นสาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญ ให้ผลแก่ชั้นนี้ เป็นโณน คืออริยสาวกในธรรมวินัยนี้ ย่อมละมิจฉาอาชีวะ เลี้ยงชีพด้วยสมาอาชีวะ ดูกรภิกษุทั้งหลายนี้สมาอาชีวะที่ยังเป็นสาสวะ เป็นส่วนแห่งบุญให้ผลแก่ชั้นนี้”¹⁴ สมาอาชีวะในระดับโลกียะตามหลักฐานในพระไตรปิฎกจึงหมายถึง การประกอบอาชีพโดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่สันติสุขทั้งของตนเองและสังคม โดยไม่ละเมิดสิทธิในชีวิต สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิในคุ้มครองหรือร่างกายของผู้อื่น และเสรีภาพในการสื่อสาร ซึ่งมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. การละเมิดสิทธิในชีวิตของผู้อื่นโดยการฆ่านั้น ทางพุทธปรัชญาถือว่าเป็นเรื่องใหญ่และไม่ว่าจะฆ่าด้วยแรงจูงใจอย่างไรก็ไม่สมควรทำ เพราะเจตนาเริ่มแรกของการก่อตั้งศาสนาพุทธนั้นมีเป้าหมายแรกเริ่ม คือการสร้างความรู้สึกเห็นอกเห็นใจให้เกิดขึ้นในสังคม เพื่อสลายความเห็นแก่ตัวซึ่งเป็นสัญชาตญาณในการเอาตัวรอดที่ติดตัวมนุษย์และเป็นสัญชาตญาณชนิดเดียวกันกับสัตว์ เพราะการฆ่านั้นเป็นการแสดงออกถึงความอ่อนแอทางจิตใจซึ่งทนไม่ได้เพราะกังวลใจว่าชีวิตตนไม่ปลอดภัย หรือลมหายใจจะต้องจบสิ้นอย่างแน่นอนแล้ว เมื่อเกิดความหิวแต่ไม่เอากิน จึงตัดสินใจฆ่าผู้อื่นเพราะประสงค์ต่ออาหารบ้าง เพราะประสงค์ต่อทรัพย์สินบ้าง หรือบางคนก็ฆ่าเพื่อรักษาผลประโยชน์ของตนเอง แต่บางกรณีก็ฆ่าเพื่อเอาอวัยวะไปขาย หรือจะฆ่าเพื่อปกปิดความผิดของตน เพราะเกรงจะถูกกักขังทรมานต่างนานาก็ตาม แต่ไม่ว่าจะฆ่าด้วยเหตุผลใดก็ตาม ถือว่าเป็นการทำลายสันติสุขของคนในสังคมในทางตรงและทางอ้อม พฤติกรรมในการแสวงหาเช่นนั้นถึงแม้จะได้ปัจจัยมาหล่อเลี้ยงชีวิตในระยะเวลาที่รวดเร็ว แต่ความสุขที่ได้รับนั้นก็เหมือนกับมารับประทานยาแก้ปวดแล้วต้องกลับมาเป็นอีกในเวลาต่อไป เหมือนเดิม ดังนั้น ศาสนาพุทธจึงไม่เห็นด้วยกับการฆ่าทุกประการ เพราะ การจะพัฒนาตนเองเพื่อเข้าถึงความสุขในขั้นต่อไป ซึ่งหมายถึงความสุขในระดับฌานนั้น มนุษย์ต้องพัฒนาการกระทำ คำพูด และความคิดของตนให้เป็นไปเพื่อให้จิตใจพ้นไปจากความเป็นสัตว์ และเพื่อเป็นการย่อยสลายความยึดมั่นผูกพันในร่างกายของตนให้คลายลง สมดังพระพุทธพจน์ว่า “สัตว์ทั้งปวงย่อมสะดุ้งต่ออาชญา ย่อมกลัวต่อความตาย ย่อมรักชีวิตบุคคลนำตนเข้าไปเปรียบเทียบแล้ว ไม่ควรฆ่าด้วยตนเอง ไม่ควรใช้ให้ผู้อื่นฆ่า”¹⁵

ในความเห็นของพิธาโกราส เขาเชื่อเรื่องการห้ามฆ่าสัตว์ตัดชีวิตนั้นว่าเป็นผลอนุमानโดยตรงจากความเชื่อเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ในเมื่อวิญญานของมนุษย์ที่ตายแล้วจะต้องไปเกิดเป็นสัตว์อื่น เราจึงไม่ควรฆ่าสัตว์ตัวใดเลย เพราะเราไม่รู้ว่าสัตว์ตัวนั้นเป็นวิญญานของท่านผู้ใดมาเกิด อาจเป็นบุพการี

¹⁴ม.อ. 14/276/147.

¹⁵ช.ธ. 25/20.

ของเราเองหรือญาติสนิทมิตรสหายคนใดก็ได้ และเพื่อระงับการฆ่าสัตว์ได้เด็ดขาด พิธาโกราสจึงห้ามใช้เนื้อสัตว์เป็นอาหารเพราะตราบไดยังกินเนื้อสัตว์อยู่ก็จะมีผู้ฆ่าเพื่อเอาเนื้อมาให้เราจนได้ และห้ามเลยไปถึงการกักขังสัตว์ ทรมานสัตว์และใช้แรงงานเกินความเหมาะสมด้วย¹⁶ ดังนั้น สัตว์บางประเภทที่มนุษย์ถือว่าเป็นสัตว์เศรษฐกิจ ยกตัวอย่างเช่น สุกร โค หรือกระบือ เป็นต้น แม้ในปัจจุบันมนุษย์จะทำได้โดยไม่ผิดกฎหมายและเป็นธุรกิจที่นับว่าสร้างรายได้ให้ผู้ประกอบการเป็นอย่างดี หรือหากมองในแง่มุมมองของประโยชน์นิยมแล้ว ธุรกิจดังกล่าวจะช่วยให้มนุษย์เกิดความสะดวกสบายในเรื่องของการหาอาหาร การทำให้ประโยชน์ของมนุษย์ลดลงน่าจะเป็นการกระทำที่ไม่ดี แต่ในมุมมองของพิธาโกราสและพุทธปรัชญาแล้วเชื่อว่า ไม่ควรทำร้ายชีวิตของผู้อื่นทั้งคนและสัตว์ เพราะแม้แต่สัตว์ก็อาจเคยเป็นญาติของเราได้ สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย สัตว์ผู้ไม่เคยเป็นมารดา ไม่เคยเป็นบิดา ไม่เคยเป็นพี่ชาย ไม่เคยเป็นพี่น้องหญิง ไม่เคยเป็นบุตร ไม่เคยเป็นธิดาตลอดกาลอันยาวนานนี้ มิใช่จะหาได้ง่ายเลยเนื่องจากสังสารวัฏนี้มีเบื้องต้นและเบื้องปลายรู้ไม่ได้”¹⁷

2. การละเมิดสิทธิในทรัพย์สินของผู้อื่น อันมีสาเหตุมาจากความรู้สึกอยากได้ในสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิ อาจขโมยทั้งที่ตนเองไม่ขาดแคลน แต่มีความอยากได้สูงมากจนไม่ทันไตร่ตรอง เมื่อไม่สามารถควบคุมหรือยับยั้งจิตใจในความอยากของตนได้ จึงทำการหยิบฉวยเอาไปโดยไม่ขอเจ้าของหรือกระชากเอาต่อหน้า หรือไม่ก็อาศัยความลำห้หลังทางกฎหมายกระทำการทุจริตในลักษณะและรูปแบบต่างๆ ซึ่งเป็นพฤติกรรมที่ไม่ได้รับการยอมรับในสังคม และยังเป็นพฤติกรรมที่ผิดกฎหมายอีก คนที่มีพฤติกรรมอย่างนี้แสดงว่าขาดความตระหนักถึงสิทธิส่วนตัวของตนเองและผู้อื่น ในยุคที่เงินทองเป็นสิ่งสำคัญต่อชีวิต วิธีการที่บรรดามีฉฉาฉิมักกระทำก็คือ การฉ้อโกงผู้บริโภคนั่นเป็นพฤติกรรมสุดแสบที่สร้างความเสียหายให้กับสังคม ถือเป็นผลพวงที่เกิดขึ้นจากปัญหาเศรษฐกิจและเป็นเรื่องน่ากลัวสำหรับคนที่หาทรัพย์สินเหล่านั้นมาได้อย่างยากลำบาก จึงไม่แปลกที่หลายคนเลือกที่จะเก็บทรัพย์สินของตนไว้อย่างดีที่สุด ในทางพุทธปรัชญามองว่าคนที่ใช้แรงจูงใจไปในทางที่สร้างความเสียหายอย่างนี้เป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อเพิ่มความเห็นแก่ตัวซึ่งมิได้ขัดเกลาคตนให้มีความโลภลดน้อยลงเลย ดังนั้นพุทธปรัชญาจึงแนะนำให้ละเว้นการเลี้ยงชีพด้วยการหยิบฉวย หรือคดโกงครอบครองในสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิด้วยวิธีการที่ผิดศีลธรรม เพื่อขจัดความเห็นแก่ตัวให้ลดน้อยลง และเป็นการสร้างความน่าเชื่อถือต่อบุคคลที่มาติดต่อทำธุรกิจด้วย เพราะเมื่อมีความน่าเชื่อถือการทำธุรกิจก็จะง่ายทรัพย์สินก็จะเกิดบุคคลที่น่าเชื่อถือก็คือบุคคลที่เคารพสิทธิของผู้อื่น

3. การละเมิดสิทธิทางเพศในบุคคลที่ตนไม่มีสิทธิ ความต้องการทางเพศเป็นแรงจูงใจชนิดหนึ่งเช่นเดียวกับการต้องการอาหาร ต้องการน้ำ ต้องการเพื่อน ต้องการรักคนอื่นและต้องการให้คนอื่นรัก ความต้องการเหล่านี้แต่ละอย่างมีวิธีการตอบสนองมากมาย และก็ไม่เหมือนกันในแต่ละคนเวลาที่คนตระวันออกหัว จะกินข้าว แต่คนตระวันตก กินขนมปัง แต่ละคนมีสิทธิและเสรีภาพที่จะเลือกตอบสนองความต้องการของตน¹⁸ เมื่อมนุษย์ถูกกำหนดโดยธรรมชาติให้เป็นเพศชาย หรือเพศหญิง การปฏิบัติตามบทบาททางเพศของตนก็ถือว่าเป็นเรื่องปกติ เพราะสำหรับสิ่งมีชีวิตแล้ว ไม่ว่าจะมนุษย์หรือสัตว์ล้วนเกิดขึ้นมาเพื่อเติบโตและรักษาเผ่าพันธุ์ ดังนั้น การมีความสัมพันธ์กับเพื่อนต่างเพศในลักษณะของคู่รักก็เป็น

¹⁶ สติต วงศ์สุวรรณ, *ปรัชญาเบื้องต้น*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : อักษรพิทยา, 2543), หน้า 210.

¹⁷ ส.นิ. 16/137/227.

¹⁸ ธีรจิ นพเกตุ, *มนุษย์ : จิตวิทยาทางเพศ*, อ่างแล้ว, หน้า 102.

กลไกทางธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เป็นต่อการสร้างสิ่งมีชีวิตรุ่นใหม่ขึ้นมาทดแทนรุ่นเก่าที่เสียชีวิตลง และบางกรณีในการระบุว่าคนๆ หนึ่งนั้นได้กระทำผิดศีลธรรม บางครั้งก็ไม่ได้เป็นการยุติธรรมนัก เช่น พฤติกรรมบางอย่างของสตรีบางคนที่ยอมมีเพศสัมพันธ์กับชายอื่นเพื่อแลกกับเงินที่จะมาซื้อสิ่งของอย่างที่ต้องการ ซึ่งมีใช้สิ่งของคนส่วนใหญ่นิยมปฏิบัติกัน ในการระบุว่าคนๆ นี้เป็นคนบาปเพราะคนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วย จึงไม่ใช่เหตุผลที่สมควร เนื่องจากการขายบริการก็เป็นเรื่องของสิทธิในเรือนร่างของปัจเจกบุคคล และมีได้ทำให้บุคคลอื่นได้รับความเดือดร้อน จึงไม่ควรกล่าวหาเขาว่าเป็นคนน่ารังเกียจเป็นต้น และในกรณีแบบนี้คนปัจจุบันก็คิดว่าเป็นเรื่องส่วนตัวที่ใครจะทำ หรือไม่ก็ได้

สำหรับพุทธปรัชญาก็มองว่ากิจกรรมทางเพศไม่ใช่เรื่องผิดปกติและควรห้าม แต่แนะนำว่าควรมีขอบเขตเช่นเมื่อเกิดอารมณ์ทางเพศ แต่ไม่อยู่สถานการณ์ที่เหมาะสมจะปลดปล่อยความต้องการตามธรรมชาติได้ ก็ต้องหาวิธีเพื่อควบคุมตนเอง ต้องมองถึงจิตใจของผู้ปกครองของสตรีและบุรุษเหล่านั้นด้วยที่เลี้ยงดูมาอย่างยากลำบาก เพราะเผ่าทะนุถนอมคอยระวังความปลอดภัยให้บุตรหลานของเขาจนเจริญเติบโตเป็นระยะเวลาหลายปี การที่เราแอบไปมีความสัมพันธ์กับบุตรหลานของเขาโดยที่ผู้ปกครองไม่เห็นด้วย หรือไม่จ่ายค่าเลี้ยงดูตอบแทนผู้ปกครองเหล่านั้น ถือว่าเป็นการกระทำที่เห็นแก่ตัวและเอาเปรียบสตรีเพศ และบ่อยครั้งที่เราพบคำว่า “ข่มขืนหรือล่อลวงไปกักขังแล้วบังคับให้ค้าประเวณี” บนหน้าหนังสือพิมพ์ ซึ่งถูกใช้ในการเรียกการกระทำของเจ้าของร้านอาบอบนวดและสังคมมักประมาณว่าเจ้าของกิจการเหล่านั้นเป็นผู้มีอุปนิสัยที่ต่ำกว่าสัตว์ดิรัจฉาน การกระทำอย่างนั้นศาสนาพุทธก็ไม่เห็นด้วยเหมือนกัน เพราะเป็นพฤติกรรมที่ตึงจิตใจของผู้กระทำให้หมกมุ่นอยู่กับการสนองตอบความปรารถนาเบื้องต้นหรือติดอยู่ในความสุขระดับหยาบและเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาตนเองให้ได้รับความสุขในระดับที่สูงขึ้น ดังนั้น อาชีพที่สร้างสรรค์ซึ่งก่อให้เกิดความรู้สึกเชื่อมโยงกับกิจกรรมเหล่านี้ก็คืออาชีพนักสังคมสงเคราะห์ คือการช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ให้มีความเป็นอยู่ดีขึ้น

สมภาร พรหมทา ได้แสดงข้อคิดเห็นเกี่ยวกับการเอาเปรียบโดยการยื้อแย่งหรือฉกฉวยเอาอวัยวะของเพื่อนมนุษย์มาเป็นของตน จะในนามการซื้อขายอย่างเสรีด้วยความสมัครใจหรืออะไรก็ตาม แต่ถือเป็นการเอาเปรียบอย่างถึงที่สุดว่า “พุทธศาสนาถือว่าอวัยวะและชีวิตเป็นของที่อาจบริจาคได้ แต่ซื้อขายไม่ได้ คนที่กล้าซื้อขายอวัยวะของผู้อื่นก็คือคนที่ไม่ตระหนักรู้ในความเคารพที่ตนพึงมีและพึงปฏิบัติด้วยกันนั่นเอง และสังคมใดที่อนุญาตให้มีการซื้อขายอวัยวะได้ สังคมนั้นก็กำลังอนุญาตให้มีการละเมิดชีวิตของเพื่อนมนุษย์ด้วยกันนั่นเอง”¹⁹

4. การโกหก หรือการพูดไม่ตรงกับความเป็นจริง โดยมีเทคนิคในการจูงใจคนฟังให้เชื่ออย่างสนิทใจในหลายรูปแบบเช่น พูดเกินความจริงบ้าง พูดให้คนแตกแยกกันบ้าง พูดให้คนโกรธบ้าง เป็นต้น แต่สุดท้ายคำพูดเหล่านั้น มันเป็นแค่คำโกหก แม้จะเป็นพฤติกรรมอย่างหนึ่งที่ช่วยให้มนุษย์เอาตัวรอดในบางสถานการณ์ได้ แต่มองในแง่ศาสนาเป็นการกระทำที่ผิดแน่ ไม่มีใครโต้แย้ง แม้จะไม่เอาศาสนามาอ้าง ในความรู้สึกของคนทั่วไปก็เห็นว่าเป็นสิ่งที่ไม่ควรทำ ถ้าเราสามารถห้ามมิให้มันเกิดขึ้นได้ แต่ปัญหาในปัจจุบันนี้เราห้ามสิ่งนี้ได้ มันเป็นความจริงที่เกิดขึ้นแล้วในทุกวงการเพราะคนส่วนใหญ่เลือกโกหกเพราะมีจุดหมายบางอย่างแอบแฝง และจุดหมายนั้นอาจจะเป็นความจริงที่ทำให้ลายความรู้สึกของตนเองเกินไป หากเปิดเผยอย่างตรงไปตรงมาแล้ว ตนอาจจะดูแค้นในสายตาของคนอื่น หรือ

¹⁹สมภาร พรหมทา, *พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542), หน้า 397.

บางสถานการณ์ก็ไม่เอื้ออำนวยให้พูดความจริงไปตรงๆ ได้ เนื่องจากไม่สามารถยอมรับความผิดที่ตนได้กระทำพลาดไปแล้ว เมื่อพูดไปตามความจริงจะมีคนอื่นเดือดร้อน หรือเกิดเป็นปัญหาบานปลายใหญ่โต จึงจำเป็นต้องโกหก อีกประการหนึ่ง คนที่โกหกแล้วเอาตัวรอดได้ทุกครั้ง อาจจะเริ่มโกหกเป็นชีวิตจิตใจ แทนที่จะทำเพราะความจำเป็น แต่สุดท้ายการใช้วิธีที่ไม่ถูกต้องเพื่อเอาตัวรอดนั้นก็ล้วนแต่มีรากฐานมาจากความต้องการส่วนลึกภายในจิตใจ เช่น ต้องการเพิ่มคุณค่าให้กับตนเอง หรือปกปิดด้านมืดของตน หรือไม่ก็อยาก让别人เดือดร้อนเป็นต้น ซึ่งทางพุทธปรัชญาเรียกแรงจูงใจเช่นนี้ว่าตัณหา

พฤติกรรมลวงโลกเช่นนี้เป็นสิ่งที่สังคมไม่ยอมรับ และผิดกฎหมายถ้ามีผู้เสียหายประโยชน์ ดังนั้นคนที่ต้องใช้ชีวิตกับคนที่ชอบโกหกบ่อยๆ นั้นจึงมักจะถูกเอาเปรียบ เช่น ถูกหลอกให้โอนเงิน ถูกหลอกให้ซื้อสินค้าที่มีโฆษณาเกินจริงหรือถูกหลอกให้ไปทำงานต่างประเทศเป็นต้น เนื่องจากนักโกหกมืออาชีพเหล่านี้ มักจะมีวิธีการพูดชักจูงให้คนฟังคล้อยตามได้ง่าย ในทางพุทธปรัชญาได้กล่าวถึงการใช้คำพูดในรูปแบบต่างๆ ไว้มากมายและยืนยันว่าการโกหกเป็นสิ่งที่ขัดแย้งกับการได้รับความสุขอันประณีตกว่าวัตถุ แต่ก็มีอยู่เหตุการณ์หนึ่งซึ่งเป็นเรื่องระหว่างพระสารีบุตรกับเพชรฆาตประจำเรือนจำนามว่าเคราแดงที่โดยในเรื่องนั้นว่ากันว่าพระสารีบุตรผู้บรรลุธรรมแล้ว ตั้งใจที่จะโกหกอย่างชัดเจน

ในเรื่องบรรยายไว้ว่า พระสารีบุตรได้อธิษฐานจิตว่า เราจะหลอกลวงเพชรฆาตท่านนี้ให้สบายใจแล้วจึงแสดงธรรม เพราะทราบว่า ชายคนนั้นไม่สบายใจเพราะตนเคยประหารนักโทษมาหลายชีวิต จึงกลัวว่า หลังจากตนตายไปแล้วจะถูกทรมานในแดนนรก เพราะภาพและเสียงของนักโทษที่ตึ้นนรกทรมานก่อนตายมักจะตามหลอกหลอนเขาอยู่บ่อยๆ และสาเหตุที่ออกจากงานนั้นก็เพราะเขาเริ่มมีอายุเยอะมากขึ้นจึงไม่สามารถฟันคอของนักโทษให้ขาดภายในครั้งเดียวได้ ทางหน่วยงานจึงให้เขาออกเพราะสงสารนักโทษที่ต้องตายอย่างทรมานจนเกินไป ดังนั้น พระสารีบุตร จึงถามว่างานนี้ท่านทำเพราะอยากทำ หรือทำเพราะคำสั่งใคร เมื่อพระเถระได้รับคำตอบว่ารับคำสั่งมาจากการตัดสินของศาลและเป็นพระประสงค์ของกษัตริย์จึงต้องทำ เนื่องจากตำแหน่งเพชรฆาตนี้ตนได้รับมาเพราะทรยศหักหลังเพื่อนที่เป็นโจรด้วยกัน โดยการรับสั่งหารสมาชิกที่เหลือในกลุ่มโจรทั้งหมดและได้รับอภัยโทษ ดังนั้น หากไม่ทำตนก็ต้องถูกประหารชีวิตเหมือนกัน พระเถระจึงบอกไปว่า ท่านไม่ผิดเพราะไม่มีเจตนา แต่คนผิดคือพระราชหรืออำมาตย์เพราะเป็นผู้สั่ง จนนายเคราแดงเกิดความสบายใจและมีสมาธิในการฟังธรรมแล้วเกิดปัญญาในที่สุด สิ่งที่น่าสนใจ คือการโกหกของพระสารีบุตรในแง่มนุญนี้ สามารถทำได้ แสดงว่าเจตจำนงที่ดีเป็นสิ่งตัดสินความถูกผิดของพฤติกรรม ดังนั้น ถึงเนื้อหาในนิยาย นิตยสาร หรือหนังสือพิมพ์ แม้กระทั่งวิทยุโทรทัศน์จะเป็นลักษณะของการชวนให้จินตนาการเพื่อฝัน ลุ่มหลงไปในมายาภาพหรือมายาคติอันอยู่ในขอบข่ายของมุสาวาทก็จริง แต่ถ้ามีเจตนาจะมอบคุณค่าทางจิตใจให้ผู้อ่านเกิดความรู้สึกอยากเปลี่ยนแปลงวิธีคิด วิธีพูด หรือพฤติกรรมให้มีความสร้างสรรค์ขึ้นแล้ว อาจยืนยันได้ว่านักเขียนก็เป็นผู้ปฏิบัติสัมมาอาชีวะเช่นกัน เพราะเป็นการโกหกที่มอบคุณค่าให้กับผู้อ่าน

ในบริบทของพุทธปรัชญาแล้วจึงไม่เห็นด้วยกับพฤติกรรมที่เกี่ยวกับการฆ่า การเหยียดหยาม การลวงละเมิด และการลวงโลกที่เป็นปัจจัยให้ปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นส่วนย่อยของสังคมขาดศักยภาพในการยับยั้งความเห็นแก่ตัวที่เป็นสัญชาตญาณในการเอาตัวรอดเพียงดังสัตว์ จนกลายเป็นบุคคลที่ได้เสพยาเสพติดเพียงอย่างหยาบๆ จากสิ่งที่มีอายุการใช้งานเพียงชั่วคราว แล้วต่อมาความสุขนั้นหายไป แต่ความรู้สึกนึกคิดยังคงวนเวียนอยู่กับความหวาดระแวงเกรงกลัวว่าชีวิต ทรัพย์สิน และคนที่ตนรักจะไม่ปลอดภัย ดังนั้น สัมมาอาชีวะระดับโลกิยะนี้จึงมีเป้าหมายอยู่ที่การพัฒนาศักยภาพของ

ปัจเจกบุคคลให้มีความเห็นอกเห็นใจและมีปฏิสัมพันธ์ต่อสภาพแวดล้อมอย่างเป็นกลางและเกื้อกูลต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สอดคล้องกับ แสง จันทร์งาม ได้อธิบายว่า “เรื่องของการเป็นเรื่องของการสะสม เปรียบเหมือนผ้าสีขาวสะอาด ถ้าฝุ่นปลิวไปจับที่ละเม็ดในที่สุด ก็อาจสกปรกได้ คนที่ทำชั่วทีละเล็กละน้อย ความชั่วจะเข้าไปสะสมในสันดาน ค่อยๆ ประดังจิตใจให้หยาบกระด้างกล้าแข็งและฝักใฝ่ในทางชั่วยิ่งขึ้น ในที่สุดจะสามารถทำความชั่วร้ายใหญ่ๆ ได้อย่างสบาย²⁰

2.3.2 สัมมาอาชีวะระดับโลกุตตระ

สิ่งมีชีวิตและสิ่งไร้ชีวิตนั้นจะต่างกันตรงที่การมีความรู้สึกหรือปฏิกิริยาสะท้อนกลับเมื่อมีบางสิ่งมากระทบ ยกตัวอย่างเช่น เมื่อได้ยินเสียงฟ้าร้องมนุษย์จะรู้สึกหวาดกลัวและวิ่งหาที่หลบ ส่วนสิ่งไร้ชีวิตเช่นต้นไม้ต้นไม้กลับไม่วิ่งหนีหรือย้ายตัวเองไปที่ไหน ซึ่งจะว่าไปในเรื่องของรูปร่างนั้นทั้งมนุษย์และต้นไม้มีจุดเหมือนร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือเกิดจากการรวมตัวของดิน น้ำ ลม ไฟ แต่จุดที่ต่างกันคือมนุษย์มีจิตใจทางพุทธปรัชญาเสนอว่า หากมนุษย์ปล่อยให้ความจิตใจของตนล่องลอยไปตามสัญชาตญาณแบบสัตว์คือ กินนอน สืบพันธุ์อยู่แค่นั้น มนุษย์ก็จะได้รับความสุขอย่างหยาบๆ แต่จะขาดความสงบเย็นทางจิตใจ ความสงบเย็นทางจิตใจนั้นเป็นความสุขที่เหนือจากการได้เสพความรู้สึกผ่านารกิน การได้ยินหรือ การได้สวมใส่เสื้อผ้าเนื้อดีซึ่งเป็นเพียงสสาร แต่ความสงบเย็นทางจิตใจนั้นเกิดขึ้นโดยไม่ต้องอาศัยวัตถุ แต่อาศัยทัศนคติหรือความคิดซึ่งพ้นไปจากเรื่องความอยากได้ ความอยากมี ความอยากเป็น ความเคียดแค้นชิงชัง และการมีโลกทัศน์ที่ผิดไปจากหลักสัจธรรมหรือการมีทฤษฎีที่ไม่ถูกต้อง

สมฺมคร บวรวาส กล่าวว่า “ทฤษฎีที่ไม่ถูกต้องย่อมเป็นทฤษฎีซึ่งไม่ตรงกับปรากฏการณ์จริงๆ ซึ่งเมื่อนำไปผ่านการทดสอบก็จะไม่ปรากฏผลดังที่ทำนายไว้ เมื่อนำทฤษฎีอันเป็นเท็จไปใช้ในการปฏิบัติก็จะไม่เกิดผลตามความมุ่งหมายด้วย ฉะนั้นทางไปของความนึกคิดอันเป็นการหลงผิด จึงมุ่งสู่ความว่างและความเปล่าประโยชน์”²¹ สอดคล้องกับที่สุชีฟ ปุณฺณานุภาพได้กล่าวว่า “ความนึกคิดของเราจะมีทั้งความคิดที่ดีบ้าง ชั่วบ้าง เป็นสาระบ้าง ไม่เป็นสาระบ้าง มีมากมายหลายชนิด แต่ถ้าเราตัดแปลงความคิดนั้นใหม่ คือคิดไปในทางที่เป็นประโยชน์ คิดไปในทางที่จะทำให้จิตใจให้สงบสบาย คิดในทางปลดปล่อยความทุกข์ออกให้ได้ ถ้าคิดได้เช่นนี้ก็จะได้ชื่อว่ารู้จักวิธีคิดให้ถูกทาง”²²

สิ่งกำกับการกระทำก็คือจิตใจ จิตใจดีงามการกระทำย่อมดีงาม จิตใจชั่วร้ายการกระทำย่อมเลวร้าย ยิ่งโลกรุ่งเรืองด้วยวิทยาการและเทคโนโลยีมากขึ้นเท่าไร ก็เท่ากับอำนวยความสะดวกให้การกระทำนั้นมีเครื่องมือซึ่งก่อคุณและโทษต่อผู้อื่นและโลกรุนแรงขึ้นกว่าในอดีต²³ แต่คนทั่วไปมักถือว่าการทำชั่ว พวดชั่ว คิดชั่วเล็กละน้อยๆ ไม่เป็นไร ไม่มีผลเสียหายร้ายแรงอะไร เมื่อเห็นเช่นนี้ก็เว้นเฉพะความชั่วใหญ่ๆ เช่นไม่ฆ่ามนุษย์ ไม่ฆ่าสัตว์ใหญ่ๆ แต่ฆ่ายุงและมดทุกวัน ไม่ลักเงินเป็นหมื่นเป็นแสน แต่มักจะหยิบฉวยเอาเงินบาทสองบาทโดยไม่เห็นว่าผลเสียหายร้ายแรงอะไร การเข้าใจและปฏิบัติอย่างนี้เป็น การผิดอีก เพราะเขาลืมไปว่าของใหญ่ๆ นั้นก็เริ่มต้นจากของน้อยๆ ก่อน ตึกรามบ้านเรือนหลังใหญ่ๆ ก็เริ่มต้นไปจากอิฐแผ่นเดียวนั่นเอง เงินเป็นจำนวนล้าน ก็เริ่มต้นไปจากเงินสตางค์เดียวนั่นเอง ถ้าขาดไปแม้เพียงสตางค์เดียว ก็เป็นล้านไม่ได้²⁴

²⁰ แสง จันทร์งาม, *พุทธศาสนวิทยา*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2544), หน้า 263.

²¹ สมฺมคร บวรวาส, *ปัญญา*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : ศยาม, 2537), หน้า 101.

²² สุชีฟ ปุณฺณานุภาพ, *แนวนักทางศาสนา*, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 4.

²³ ระวี ภาวิไล, *อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่*, (กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2536), หน้าคำนำ.

²⁴ แสง จันทร์งาม, *พุทธศาสนวิทยา*, อ้างแล้ว, หน้า 263.

ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน จึงอธิบายว่า “สัมมาอาชีวะ ก็คือการเลี้ยงจิตใจด้วยธรรม อย่างนำยาพิษคือความโลภ ความโกรธ ความหลง เข้ามาเลี้ยงจิตใจ พยายามรักษาจิตใจของตนด้วยสติปัญญาให้ดี ใช้ปัญญาพิจารณาคัดเลือดยุติธรรมต่างๆ ซึ่งจิตใจไปสำคัญมั่นหมายให้เห็นชัดเจนนี้เรียกว่า เลี้ยงชีพชอบ รักษาใจชอบภาคปฏิบัติจิตภาวนา”²⁵ สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ความมด ความเห็บ เจตนางดเว้นจากมิจฉาอาชีวะ ของภิกษุผู้มีจิตไกลข้าศึก มีจิตหาอาสวะมิได้ พรั่งพร้อมด้วยอริยมรรค เจริญอริยมรรคอยู่นี้ สัมมาอาชีวะของพระอริยะ ที่เป็นอนาสวะ เป็นโลกุตตระ เป็นองค์แห่งมรรค”²⁶

การงด ได้แก่การปิดไม่ยอมเปิดใจให้คิดชั่ว ไม่ยอมเปิดกายให้ทำชั่ว ไม่ยอมเปิดปากให้พูดชั่ว หมายความว่า ความชั่วใหม่ๆ แปลกๆ ปิดรับสมัคร ไม่ยอมให้ไหลผ่านเข้าไปทางทวารทั้ง 3 คือ กาย วาจา ใจ เมื่องด คือปิดอย่างนี้แล้ว ต่อไปก็ให้เว้น คือมีการคัดเลือกตรวจสอบดู สิ่งที่เคยคิด เคยทำ เคยพูดมาก่อนแล้ว กรรมใดเป็นบาป เป็นโทษ ก็เว้นไม่ทำต่อไปโดยเด็ดขาด คัดเลือกแต่กรรมดีๆ ที่เป็นบุญไว้ หากจะทำ จะพูด จะคิดสิ่งใดต่อไป ก็เลือกทำ เลือกพูด เลือกคิดแต่กรรมที่เป็นบุญ อย่างนี้เรียกว่า วิรติ คือการเว้น²⁷คือเว้นด้วยการพิจารณาว่า ขณะจิตหนึ่งๆ นั้นมีอารมณ์ที่เป็นสาระหรือประโยชน์ในความคิดหรือความสงบนั้นบ้างไหม เป็นคุณหรือเป็นโทษ เบียดเบียนตนเองหรือไม่ เบียดเบียนผู้อื่นหรือไม่ เบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นหรือไม่ อารมณ์ใด ถ้าหากตกเป็นทาสของกิเลส จักโกรธ โลภ หลง ก็ตามอารมณ์นั้นได้ชื่อว่าเป็นโทษเบียดเบียน จักต้องหมั่นรู้ธรรมของจิตเสมอ จึงจักแก้กรรมกิเลสได้²⁸

หลวงพ่อกุศล จิตตสุโข กล่าวถึงการหมั่นตรวจจิตว่าเป็นเหมือน “ขณะเราชุดบ่อน้ำในตอนแรกนั้นจะเต็มไปด้วยสิ่งสกปรก ต้องวิดน้ำออกครั้งแล้วครั้งเล่า ให้น้ำไหลออกมามากที่สุด และวิดน้ำสกปรกออกเรื่อยๆ ทำเช่นนี้ครั้งแล้วครั้งเล่า จนกระทั่งสิ่งสกปรกทั้งหมด หมดไป ถ้ามีสิ่งใดตกลงไปในบ่อน้ำที่ใสสะอาดนี้เราจะเห็นและรู้ในทันที”²⁹ เพราะการฝึกจิตให้ว่างนั้น ทางวิทยาศาสตร์วิจัยว่า จะช่วยรักษาความสมดุลของร่างกายและอารมณ์ และลดสิ่งชั่วร้ายในร่างกายจิตใจ รวมถึงพฤติกรรมในด้านต่างๆ เช่น เพิ่มการไหลเวียนของโลหิต ผ่อนคลายกล้ามเนื้อส่วนใน หายใจคล่อง ควบคุมน้ำหนัก รักษาระดับฮอร์โมนในร่างกาย ควบคุมสภาพทางอารมณ์ นอนหลับได้สนิท ลดความเครียด ลดอาการภูมิแพ้ ลดความเจ็บป่วยทางร่างกาย³⁰ เพราะความเครียดเป็นที่ยอมรับกันว่าเป็นตัวก่อให้เกิดโรคต่างๆ ทั้งหมดถึง 80% ทำให้หงุดหงิด ทำให้เบื่อการทำงาน เบื่อเข้าสังคมพบปะเพื่อนฝูง ที่ร้ายที่สุดทำให้จิตใจและร่างกายทรุดโทรมลงจนในที่สุดทำให้เจ็บป่วย การทำสมาธิช่วยให้สลายความเครียด ปลดปล่อยระบบประสาทที่ทำงาน

²⁵พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, *เข้าสู่แดนนิพพาน : เทศน์ภาคปฏิบัติ*, อ่างแล้ว.

²⁶อภิ.วิ. 35/79/47.

²⁷พระศรีธรรมนิเทศ (กมล โชติมนโต), *มงคลชีวิต 38 ประการ*, (เชียงใหม่ : ช่างเผือก, 2537), หน้า 135.

²⁸สมศักดิ์ สืบสงวน, *ธรรม...ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เล่มที่ 7 พระราชพรหมยานมหาเถร (หลวงพ่อกุศลเจ้าอาวาส)*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2537), หน้า 41.

²⁹หลวงพ่อกุศล จิตตสุโข (พันธ์ อินทผิว), *แต่เธอผู้รู้ลึกตัว*, พิมพ์ครั้งที่ 10, (สงขลา : มูลนิธิสุธรรมชาติ, 2546), หน้า 59.

³⁰อัครเมธี สิริวรานนท์, *สมาธินำชีวิต*, (นนทบุรี : อุทยานความรู้, 2550), หน้า 18.

อยู่นอกเหนืออำนาจของจิตเข้ามาควบคุมอยู่ในระยะสั้นๆ สมารถจึงเป็นดุจดั่งยาล้างพิษของความเครียดที่มีอำนาจอย่างมหัศจรรย์ ทำให้จิตใจชุ่มฉ่ำเศร้าหมองคลายตัวลง³¹

เมื่อเราพยายามบังคับใจไม่ให้ทำตามความอยาก กินน้อย นอนน้อย พูดน้อย ลดนิสัยความเคยชินอย่างโลกๆ ลง อย่ายอมตามความอยาก อย่ายอมตามความคิดของตน หยุดเป็นทาสมันเสีย พยายามต่อสู้เอาชนะอวิชชาให้ได้ ด้วยการบังคับตนเองเสมอ นี้เรียกว่าศีล เมื่อพยายามบังคับจิตของตนเองนั้น จิตก็จะตื่นรนต่อสู้ จิตจะรู้สึกถูกจำกัด ถูกข่มขู่ เมื่อจิตไม่ได้ทำตามที่ยาก ก็จะกระวนกระวายตื่นรน³²และใจที่ชอบตื่นรน ชอบปรุงแต่ง คิดวนวายฟุ้งซ่านไปกับอารมณ์ต่างๆ นั้นเป็นเหมือนกับลิงที่อยู่ไม่เป็นสุข ต้องกระโดดไปตามกิ่งไม้ จากต้นไม้ขึ้นไปต้นไม้โน้นเรื่อยไป พระพุทธเจ้าก็เลยสอนว่า ให้จับลิงคือจิตนี้ เอาเชือกผูกไว้กับหลัก หลักคืออะไร หลักก็คือสิ่งที่ตั้งงามที่ไม่มีการปรุงแต่ง ที่เป็นคำสอนของพระพุทธเจ้าเป็นต้น เมื่อใจไปผูกไว้กับสิ่งนั้นแล้ว จิตก็อยู่กับที่ ก็ไม่ฟุ้งซ่าน ไม่เลื่อนลอย ไม่สับสนวุ่นวาย ถ้าจิตไม่ปรุงแต่งแล้ว ก็จะหมดปัญหาไป วิธีการรักษาใจที่จะไม่ให้ปรุงแต่งก็คือ อยู่กับอารมณ์ที่ตั้งงาม อยู่กับสิ่งที่ใจยึดถือ³³โดยเอาคำบริกรรมอันใดอันหนึ่งมาเป็นเครื่องอยู่เป็นหลักผูกใจไว้ เช่น พุทโธ อานาปานสติ ตามลมหายใจเข้าออก ยุบหนอพองหนอ หรือสมาธิหังก็ได้ เอาอันนั้นมาให้จิตเป็นเครื่องอยู่เสียก่อน นึกคิดอยู่เสมอๆ จนเป็นอารมณ์มีสติควบคุมจิตอยู่ตรงนั้น จิตอยู่ในที่ใด ให้เอาสติไปตั้งตรงไว้ในที่นั้น จึงจะเรียกว่าควบคุมจิตรักษาจิต ที่จะห้ามไม่ให้คิดนึกนั้น ห้ามไม่ได้เด็ดขาด ธรรมดาจิตมันต้องมีคิดนึก แต่หากมีสติควบคุมจิตอยู่เสมอ คิดนึกอะไรก็รู้ตัวอยู่ทุกขณะ เรียกว่าบริกรรมภาวนา³⁴

เมื่อใดที่จิตผลอพลัดหลงไปตามแรงย่ำยวนของความคิดที่ไม่ได้เชื่อเชียว หรือสิ่งยั่วยุภายนอก จิตที่ฝึกดีแล้วจะรู้ตัวทันทีที่ออกจากบ้าน แล้วสลัดตัวออกจากสิ่งย่ำยวนนั้น เพื่อกลับมาอยู่บ้านอันตนคุ้นเคย จิตคนเราโดยทั่วไปก็ไม่ต่างจากคนที่มีนิสัยช่างละเมอ มักเดินออกนอกบ้านอยู่บ่อยๆ ทั้งกลางวันและกลางคืน แต่ถ้าหากฝึกปรือดีแล้ว พอเดินออกจากบ้านไปได้ไม่กี่ก้าว ก็รู้ตัว ตื่นขึ้นมาแล้วเดินกลับเข้าบ้านทันที³⁵ ถ้าจะเปรียบก็เหมือนกับช่างกลึง ไปอยู่ที่ไหนๆ ก็ทำงานไม่ได้ ต้องกลับมาโรงกลึง ช่างปั้นก็เช่นเดียวกันจะเดินไปร้อยเอ็ดเจ็ดย่านน้ำก็ทำงานไม่ได้ จะต้องกลับมาโรงปั้น จิตคนเรา ก็เหมือนกัน ปล่อยให้ถึงไหน ทั้งอดีต อนาคต พัวพันกัน ไม่สามารถประกอบกิจของอริยมรรคได้ ต้องกลับมาสู่ปัจจุบันอารมณ์ ปัจจุบันขณะเป็นตัวเริ่มต้น เป็นตัวตั้งต้นแห่งกิจการงานแห่งความหลุดพ้น³⁶

เมื่อเรามีการงดเว้น ไม่ทำอะไรตามอำนาจบงการของกิเลส โลก โกรธ หลง ก็ได้ชื่อว่าตัดกรรมตัดเวร ตัดผลเพิ่มของบาป แม้โลก โกรธ หลง จะมีอยู่ในใจก็พยายามใช้ให้เกิดประโยชน์โดยความเป็นธรรม คือเอาศีล 5 มาเป็นขอบเขตเป็นเส้นขนานของการใช้กิเลสให้ถูกต้อง เมื่อเราใช้กิเลสในทางที่ถูกที่ควร โดยเอาศีล 5 เป็นหลักประกันความปลอดภัย เมื่อปฏิบัติจนชำนาญคล่องตัว เราจะ

³¹บุญเลิศ สายสนิท, *เผยความลับของพลังจิตสู่ความสำเร็จ*, (สมุทรปราการ : มายเบสท์บุ๊คส์, 2555), หน้า 148.

³²ตำราธรรม, *หลวงปู่ชา สุภทฺโท พระโพธิญาณเถระแห่งหนองป่าพง*, (กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊คส์, 2551), หน้า 168.

³³ธรรมปราโมทย์, *สุขกาย สุขใจ ในสังคมที่วุ่นวาย*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2548), หน้า 215.

³⁴หลวงปู่เทศก์ เทสรังสี, *หลักธรรมสำหรับผู้ปฏิบัติกรรมฐาน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : ไทยสัมพันธ์, 2539), หน้า 63.

³⁵พระไพศาล วิสาโล, *อเมริกาจาริก : จรไปในโลกกว้าง*, (กรุงเทพฯ : กองทุนมูลนิธิธรรม, 2541), หน้า 134.

³⁶หลวงพ่อชุมพล พลบุญโณ, *สันติวิธีลี้ก*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สุทธิธรรมปริณิตติ้งเฮาส์, 2550), หน้า 332.

รู้สึกว่าจะไม่ต้องตั้งใจดูสิ่งใดๆ แต่เพราะอาศัยความคล่องตัวอันนั้น จิตของเราจะดูตัวเองโดยอัตโนมัติ³⁷ และจิตจะไม่หิวโหยในอารมณ์เพราะอิมัตว์ เมื่อนำจิตที่อิมัตว์ด้วยสมาธินี้ออกพิจารณาทางด้านปัญญา โดยมีการบังคับกันทางสติ ให้ตั้งหน้าตั้งตาทำ เพราะเริ่มแรก จิตยังไม่เห็นคุณค่าของปัญญาว่าจะสามารถอย่างไรบ้าง ทั้งยังไม่รู้ว่าปัญญาคืออะไร และการฆ่ากิเลสด้วยปัญญานั้นฆ่าอย่างไรไม่เห็นคุณค่าทั้งสองอย่าง จึงต้องได้ถูกบังคับกัน ต่อเมื่อได้ถูกบังคับไปเรื่อยๆ จิตย่อมจะรู้เห็นโดยปัญญา และเริ่มรู้ไปเรื่อยๆ นั่นแหละ³⁸

บุคคลที่พัฒนาตนเองได้ดี ก็คือบุคคลที่สามารถอยู่เหนืออำนาจของความเคยชิน บุคคลประเภทนี้จะปรับตัวพัฒนาขึ้นไปเรื่อยๆ ซึ่งถือว่าเป็นความสามารถพิเศษ การพัฒนาตนจะช่วยให้บุคคลสำรวมกายและใจมากขึ้น รู้จักและควบคุมตนเองในการแสดงออกได้อย่างเหมาะสม³⁹ อย่างเช่น พระต้องดำรงชีพอยู่ด้วยการขออาหารจากชาวบ้าน และเท่าที่ชาวบ้านจะพอใจให้เท่านั้น แต่การขอของพระเป็นการขอที่ไม่เหมือนกับการขอของคนทั่วไป เพราะพระจะไม่เอ่ยปากขออาหารจากชาวบ้านเลย ใครจะให้หรือไม่ให้ก็ได้⁴⁰ ปัจจัย 4 จึงได้มาด้วยความบริสุทธิ์ ผู้ให้ก็ให้ด้วยความบริสุทธิ์ใจ ผู้รับก็รับด้วยความบริสุทธิ์ เพราะในการแสวงหาและการรับไม่มีเล่ห์กลแฝงอยู่แบบโลกที่เป็นกัน แสวงหาแบบพระ ฉันทแบบพระ ใช้สอยปัจจัย 4 ไม่ฟุ้งเฟ้อตั้งอยู่ในความมักน้อยสันโดษอันเป็นพื้นฐานของความเป็นอยู่⁴¹ ถือว่ามีความเป็นอยู่ด้วยความบริสุทธิ์ ขณะพูดให้มีสติรู้ทันทุกคำพูด ขณะทำงานมีเดิน ยืน นั่ง นอน คู้ เขยียด เคลื่อนไหวกาย ให้มีสติรู้ทันทุกอิริยาบถน้อยใหญ่ ขณะรับประทานอาหาร และขณะสวมเครื่องนุ่งห่มเป็นต้น ก็ให้มีสติรู้ทันทุกขณะ⁴²

ด้วยเหตุผลข้างต้น ผู้ปฏิบัติต้องตั้งเจตนาว่าจะไม่ทำความชั่วทางกาย วาจา นี่เป็นศีลประกอบด้วยมรรค 3 ข้อคือ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ แล้วเจริญสัมมาสมาธิ ด้วยการนั่งดูลมหายใจเข้าออก กำหนดลมเป็นนิมิตหมาย ให้ดูลมกระทบในโพรงจมูก กำหนดจนลมละเอียดอ่อนเข้า ปิติความอิมใจ ความสุขกายสบายใจจะเกิดขึ้น อย่าพอใจแค่ปิติสุข กำหนดลมต่อไปอีก ลมละเอียดประณีตมากเข้า ความคิดและการประคองจิตดับไป มีแต่ความอิมใจปรากฏอยู่ตามร่างกาย เมื่อกำหนดลมต่อไปอีก ปิติดับไปจากกาย เหลือแต่ความสุขใจ กำหนดต่อไป⁴³ หรือกำหนดฟองยุบ อากาศฟอง อากาศยุบ เป็นบริกรรมนิมิต เครื่องหมายที่จะบริกรรม เป็นอุคคหนิมิต หมายถึง เครื่องหมายในการบริกรรมที่ปรากฏการกำหนดรู้ว่าการฟอง อากาศยุบ เป็นสังกัปปะ ซึ่งเป็นปัจจัยให้ใช้ภาวนาถูกต้อง การกำหนดอย่างนี้ มรรค 8 เกิดและทำหน้าที่รักษาพื้นที่ฟอง ยุบให้สะอาด

³⁷ หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย, *สะอาด*, (กรุงเทพฯ : ดิเอ็มจี, 2555), หน้า 132.

³⁸ หลวงตามหาบัว ญาณสมปนฺโน, *อนุพุทธพิภพ*. ใน พาลาภ ญัฐรุจิโรจน์ และคนอื่น ๆ (บรรณาธิการ), *อกุชตาโร ตถาคตา เล่ม 3*. (กรุงเทพฯ : เนชั่นบุ๊คส์, 2547), หน้า 96.

³⁹ สงวน สุทธิเลิศอรุณ, *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน*, (กรุงเทพฯ : อักษราพิพัฒน์, 2543), หน้า 145.

⁴⁰ จำนงค์ ทองประเสริฐ, *ศาสนาปรัชญาประยุกต์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ แกรมมี่, 2539), หน้า 321.

⁴¹ หลวงปู่ขาว อนาลโย, *อนาลโยวาท*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ศิลปสยามบรรจุกัณฑ์และการพิมพ์, 2546), หน้า 117.

⁴² วัดหลวงพ่อสวดธรรมกายาราม, *คู่มือปฏิบัติสมถวิปัสสนากัมมัฏฐาน 5 สาย / ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : เพชรเกษมพรินติ้ง กรุ๊ป, 2555), หน้า 3.

⁴³ กนตสิริ ภิภขุ, *เคล็ดลับดับทุกข์*, (สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, 2551), หน้า 84.

พร้อมกับป้องกันพื้นที่พอง ยุบ ไม่ให้สกรปรกไปพร้อมกันด้วย การดำรงชีวิตที่พอง ยุบ จึงเป็น สัมมาอาชีวะ เพราะความสะอาดปรากฏแก่จิตตลอดทั้งวิถี⁴⁴

อาการบังคับตัวเองให้กำหนดลมหายใจ ข้อนี้เป็นศีล การกำหนดลมหายใจได้และติดต่อกันไป จนจิตสงบ ข้อนี้เรียกว่าสมาธิ การพิจารณากำหนดลมหายใจว่าไม่เที่ยง หนได้ยาก มิใช่ตัวตน แล้วรู้ การปล่อยวาง ข้อนี้เรียกว่าปัญญา⁴⁵ใจคนยิ่งบริสุทธิ์มากเท่าไร ก็จะมีเมตตากรุณาต่อสัตว์และต่อ โลกมากขึ้นเท่านั้น เพราะฉะนั้นการทำงานด้วยใจบริสุทธิ์ จะช่วยขจัดทุกข์และสร้างสุขให้แก่คน ทั้งหลาย เช่นบุคคลมีความรักต่อลูกก็จะไม่มีความเห็นแก่ตัว จะเอื้ออาทรต่อความเป็นอยู่ของลูก ถ้าลูกเจ็บไข้ได้ป่วยก็พร้อมจะเสียสละทรัพย์เงินทองลงไปเพื่อบำบัดรักษาโรคที่เกิดขึ้นแก่ลูก ของตน นี่ก็เป็นกฎเกณฑ์ธรรมชาติธรรมดา เพราะฉะนั้น ยิ่งบริสุทธิ์มากก็จะกระจายความสุขความ สงบลงไปสู่คนอื่นด้วย⁴⁶ เพราะจิตจะเป็นเหมือนกับกระแสน้ำที่ถูกควบคุมให้ไหลพุ่งไปในทิศทางเดียว ย่อมมีกำลังแรงกว่าน้ำที่ปล่อยให้ไหลพวักกระจายออกไป มีความราบเรียบ สงบซึ่ง เหมือนสระหรือบึงใหญ่ ที่มีน้ำนิ่ง ไม่มีลมพัด ไม่มีสิ่งรบกวนให้กระเพื่อมไหว มีความใส กระจ่าง มองเห็นสิ่งต่างๆ ได้ชัดเจน เหมือน น้ำที่สงบนิ่ง ไม่มีริ้วคลื่น และฝุ่นละอองที่มีอยู่ก็ตกตะกอนนอนกันหมด และมีความนุ่มนวล ควรแก่งาน เหมาะแก่การใช้งาน เพราะไม่เครียด ไม่กระด้าง ไม่วุ่นวาย ไม่ขุ่นมัว⁴⁷

สรุปว่า สัมมาอาชีวะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือการเลี้ยงชีพในระดับโลกียะกับโลกุตระ การเลี้ยงชีพในระดับโลกียะนั้น หมายถึง การหารายได้มาหล่อเลี้ยงร่างกายให้สมบูรณ์แข็งแรงที่มี จุดมุ่งหมายอยู่ที่ความสันติสุขของสังคมเพราะเป็นหลักการขั้นศีล อีกประเภทหนึ่งก็คือการเลี้ยงชีพใน ระดับโลกุตระมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่ความสงบเย็นทางจิตใจอันเนื่องมาจากความเห็นแก่ตัวที่ลดน้อยลง เป็น การหารายได้เพื่อมาหล่อเลี้ยงร่างกายเหมือนกัน แต่ต้องต่อสู้กับแรงจูงใจเบื้องต่ำ คือความกระหายอยาก จากบิรารของตัณหาซึ่งได้แก่ ความโลภ โกรธ หลงที่เป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์อยากแสดงพฤติกรรมทั้งเชิง ลบและเชิงบวกในสังคม โดยการพิจารณาความรู้สึกนึกคิดเหล่านี้ให้เห็นตามความเป็นจริงแล้วตั้งมั่นอยู่ กับเป้าหมายสูงสุดภายในใจแล้วดำเนินการต่อจนกว่าจะเข้าถึงสัจธรรมได้ในที่สุด

2.4 ความสำคัญของหลักสัมมาอาชีวะในอริยมรรคมีองค์ 8

ในชีวิตประจำวันกิจกรรมหลักที่มนุษย์ส่วนใหญ่สนใจทำคืองานอดิเรกและกิจกรรมที่ จำเป็นต้องทำเพื่อหารายได้คือการประกอบอาชีพหรือทำหน้าที่อย่างใดอย่างหนึ่งตามบทบาททาง สังคม แต่ว่ามนุษย์นั้นจะมีความสนใจและรูปแบบการใช้ชีวิตที่แตกต่างออกกัน ดังนั้นการเลือกงาน อดิเรกที่เหมาะสมกับตนเองจึงเป็นสิ่งสำคัญ และกิจกรรมที่ทำในยามว่างเพื่อความสนุกสนานผ่อนคลาย นั้น แม้ว่าจะจะเป็นสิ่งที่ทำแล้วไม่ก่อให้เกิดรายได้ หรือไม่มีเหตุผลยืนยันหนักแน่นให้ต้องทำก็ตาม แต่เมื่อทำแล้วต้องไม่เบียดเบียนตนเองและผู้อื่นด้วยจึงจะช่วยทำให้รู้สึกผ่อนคลายและมีความสุขใน ระหว่างที่ทำ และงานอดิเรกนั้น พระพุทธองค์ได้แนะนำว่าต้องไม่ใช่กิจกรรมที่บั่นทอนหรือทำลายสิ่ง

⁴⁴จินสภเถระ, พระธรรมจักรเทศนาฎีกา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (นครนายก : อักษรสัมพันธ์, 2556), หน้า 184.

⁴⁵ดำรงธรรม, หลวงปู่ชา สุภทฺโท พระโพธิญาณเถระแห่งหนองป่าพง, อ่างแล้ว, หน้า 148.

⁴⁶พระเทพคิลิก (ระแบบ ฐิตญาโณ), ตอบปัญหานานาชาติ, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2550), หน้า 34.

⁴⁷พระเทพเวที (ประยูร ญัตโต), สมาธิ : ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้, (กรุงเทพฯ : ศยาม, 2534), หน้า 9.

อื่น เช่น การยิงนกตกปลาเพื่อความสนุกสนาน การกลั่นแกล้งซ่อนสิ่งของมีค่าของคนอื่นเพื่อความสะใจ หรือแม้แต่การท่องเที่ยวอาบอบนวดหรือร้านคาราโอเกะ และสิ่งสุดท้ายที่ควรหลีกเลี่ยงก็คือการพูดคุยในเรื่องที่ให้แต่ความสนุกสนาน ความสะใจและสร้างความเกลียดชัง เช่นการนินทาว่าร้าย ใส่ร้ายยุยงหรือดูดำดูขาว พฤติกรรมดังกล่าวในศาสนาพุทธเรียกว่าเป็น มิจฉาวาจา และมิจฉากัมมันตะตามลำดับ เพราะเป็นกิจกรรมที่ไม่สร้างสรรค์และทำลายความถือตัวถือตน

แต่ถ้ามนุษย์สนใจแต่งานอดิเรกมุ่งแต่ความสนุกสนานเพลิดเพลินเพียงอย่างเดียว แต่ไม่ทำงานเพื่อหารายได้หล่อเลี้ยงชีวิต ความอดอยากจะบีบคั้นให้มนุษย์ใช้วิธีการแย่งชิงอาหารมาบรรเทาความหิวของเยี่ยงสัตว์ดิรัจฉาน ผลที่ตามมาจากการแย่งแย่งก็คือการก่ออาชญากรรมและวิถีชีวิตแบบคนป่าอันเนื่องมาจากไม่มีใครอยากคิดค้นผลิตอะไรใหม่ๆ เพราะสัญชาตญาณความเห็นแก่ตัวแบบสัตว์นั้นจะสั่งให้คนแข่งขันแย่งชิงกัน โดยไม่สนใจความถูกต้อง ดังนั้นในมรรค 8 ศาสนาพุทธจึงแนะนำทั้งงานอดิเรก คือสัมมาวาจา กับสัมมากรรมันตะและสัมมาอาชีวะ คืองานที่ทำเพื่อหารายได้โดยมีจุดหมายทางกายภาพคือเพื่อสันติสุขของสังคมและทางจิตภาพเพื่อความสงบเย็นของจิตใจคือการมีความคิดที่พ้นไปจากความกระหายอยากของตัณหา

สัมมาอาชีวะนั้นจึงถือเป็นสิ่งสำคัญในมรรค 8 ตรงที่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์มากที่สุด เพราะเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขทั้งของปัจเจกบุคคลและสังคม เพราะกายกับจิตมีผลเชื่อมโยงถึงกัน พุทธปรัชญาจึงมองว่างานมีสองอย่างคืองานภายในคือการพัฒนาจิตใจและงานภายนอกคืองานหาอาหารมาป้อนให้ร่างกาย แต่มนุษย์มิได้เป็นตัวของตัวเองเสมอไป เนื่องจากการที่เราแต่ละคนทำสิ่งนี้ในเวลานั้น ทำสิ่งนั้นในเวลานี้ อธิบายได้ว่าทุกสิ่งทีกระทำเป็นเพียงผลที่สะท้อนออกมาจากทัศนคติที่ถูกเงามืดบางอย่างคอยสั่งการอยู่เบื้องหลังและยังได้ตามที่มีนต้องการความต้องการยิ่งเพิ่มสูงขึ้นไปอย่างไม่มีสิ้นสุด สิ่งนี้ในทางพุทธปรัชญาเรียกว่า “ตัณหา”

แต่ดูเหมือนว่าชาวโลกจะให้ความสำคัญกับพฤติกรรมซึ่งเป็นกายภาพมากกว่าเห็นได้จากความสนุกสนานเพลิดเพลินกับการได้เสพย์เสวยอารมณ์ ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 และหลงคิดว่าเป็นความสุขที่สูงสุดแล้ว แต่ในสถานการณ์บางอย่างสิ่งที่ตนคิดว่าจะให้ความสุขได้อย่างเช่นทุกครั้ง กลับไม่เป็นไปตามต้องการ หลายคนทรมานจนต้องเลือกหนทางที่จะทำให้ตนหลับไหลไปชั่ววันริ้นตร์ความทรมานเช่นนี้ทางพุทธปรัชญาบอกว่า มีสาเหตุมาจากความต้องการของตัณหาและจะบรรเทาได้ด้วย การประกอบอาชีพภายในที่ถูกต้อง คือการเลี้ยงชีวิตด้วยการลด ละ เลิกความอยากภายในใจ เพราะความสงบภายในขึ้นอยู่กับทัศนคติ ส่วนความสงบสุขภายนอกนั้นขึ้นอยู่กับพฤติกรรม ดังนั้นความสำคัญของสัมมาอาชีวะในมรรค 8 จึงอยู่ที่การพัฒนาพฤติกรรมและทัศนคติของปัจเจกบุคคลให้มีความสร้างสรรค์และยับยั้งเจตนาเลวเป็นสำคัญ ซึ่งสอดคล้องกับที่พระราชพรหมยานได้กล่าวถึงเรื่องของการรักษาศีล หรือการมีความรับผิดชอบต่อสังคมว่าเป็นเหมือนกับ “การจับเสือใส่กรงไว้ เสือกก็หมดสิทธิ์ที่จะออกไปทำร้ายผู้อื่น ใจคนที่ยังไม่ได้อบรมก็ต้องคุมไว้ด้วยศีล แม้จะคิดชั่วโดยเจตนา หรือไม่เจตนา(เปลอ) ก็ช่วยอยู่แค่ความคิด แต่ไม่ยอมให้ความชั่วล้นออกไปนอกใจ เมื่อคุมกายและวาจาได้ดีแล้วอาการเปลอใจที่คิดชั่ว ก็จะไม่ยลตามลำดับ หรือมีกัถ์บารมณนั้นได้ไม่ยาก⁴⁸สมดังพระพุทธพจน์ว่า

ท่านวิสาขะผู้มีอายุ กงธรรม 3 หมวด สงเคราะห์ด้วยอริยอัฏฐังคิกมรรคหามิได้,
อริยอัฏฐังคิกมรรคต่างหาก สงเคราะห์ด้วยกงธรรม 3, สัมมาวาจาที่ดี สัมมากรรมันตะที่ดี

⁴⁸ สมศักดิ์ สืบสงวน, *ธรรม...ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เล่มที่ 5 พระราชพรหมยานมหาเถระ (หลวงพ่อกุณี วัดท่าซุง)*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2551), หน้า 153.

สัมมาอาชีวะก็ดี ธรรมเหล่านี้สังเคราะห์เข้าด้วยศีลชั้น ๓, สัมมาวายามะก็ดี สัมมาสติก็ดี สัมมาสมาธิก็ดี ธรรมเหล่านี้สังเคราะห์เข้าด้วยสมาธิชั้น ๓, สัมมาทิฐิก็ดี สัมมาสังกัปปะก็ดี ธรรมเหล่านี้สังเคราะห์เข้าด้วยปัญญาชั้น ๔⁴⁹

เสถียร โปธิ์นันทะ ได้อธิบายเสริมว่า “มรรคมืองค์ 8 ย่อลงในสิกขา 3 คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ศีลได้แก่การละทุจริตทางกายวาจาได้ขาด สมาธิได้แก่การละทุจริตทางใจได้ขาด มีใจตั้งมั่นอยู่ในกุศลธรรมเป็นหนึ่ง ปัญญาสิกขา ได้แก่ความรอบรู้ในสิ่งทั้งปวงตามเป็นจริงในไตรลักษณ์”⁵⁰ สอดคล้องกับที่ประเสริฐอุทัยเฉลิม ได้อธิบายมรรคทั้ง 8 เริ่มตั้งแต่มรรคองค์ที่ 1 เป็นต้นไปให้เห็นถึงต้นตอของความเดือดร้อนในระดับหยาบๆ ซึ่งเป็นเรื่องที่ยังไกลตัวอย่างเช่นว่า “การสร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น สุดท้ายก็วนกลับมาหาตนเอง จนระดับหยาบมากๆ อย่างมรรคองค์ที่ 4 สัมมากรรมันตะ ซึ่งเป็นกรกระทำที่ไม่ไปรุกรานต่อผู้อื่น เมื่อเกิดปัญหาขึ้นก็เริ่มตำริที่จะไม่มุ่งร้ายใคร ส่วนเนกขัมมะนั้น เป็นจุดที่ไปถอนกายออกเพื่อพ้นทุกข์ทางใจ ซึ่งเมื่อถึงตรงนี้ศีลจะบริบูรณ์”⁵¹

ดังนั้น คนที่พัฒนาสัมมาอาชีวะได้ในระดับศีลจะปรากฏผลทางสังคมคือเป็นหน่วยย่อยที่ช่วยให้สังคมมีการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ และฐานจิตใจของคนที่ดีตรงซื่อตามหลักสัมมาอาชีวะในระดับสมาธินี้จะปรากฏเป็นผลที่สะท้อนออกมาเป็นคนสงบเย็น โดยเป็นคนละส่วนกับระดับศีลซึ่งแสดงออกทางพฤติกรรม ส่วนในระดับปัญญานั้นก็คือการเลี้ยงชีพด้วยการตระหนักถึงผลกระทบจากการปล่อยตัวปล่อยใจให้เคลิบเคลิ้มไปตามแรงปรารถนาของตัณหาว่าเป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความสุขชั่วคราว แต่ทุกข์ยาวนาน เนื่องจากพฤติกรรมเชิงลบที่ปรากฏในสังคมล้วนมีต้นตอมาจากตัณหาทั้งสิ้น จึงควรละเว้นเสีย โดยการพยายามพิจารณาให้เห็นความเสื่อมตามกฎไตรลักษณ์ให้เท่าทันแล้วเว้นอีกอยู่บ่อยๆ จนกระทั่งเจตนาที่จะก่อความหายนะเช่นนั้นหายไปอย่างเด็ดขาดจึงเรียกว่า เป็นผู้พัฒนาสัมมาอาชีวะได้ในระดับปัญญาอย่างสมบูรณ์แบบ

2.5 หลักสัมมาอาชีวะกับความเป็นพุทธเศรษฐศาสตร์

โดยทั่วไปมนุษย์ไม่ได้อยู่ตัวคนเดียวโดดๆ แต่มีความสัมพันธ์ที่มาพร้อมกับหน้าที่ที่จะต้องดูแลใส่ใจคนในความสัมพันธ์นั้น ซึ่งทั้งหมดล้วนมีอยู่ภายใต้เงื่อนไขของทรัพยากรอันมีจำกัด ซึ่งจะต้องจัดการให้ลงตัว และอย่างที่ทราบกันว่าความมั่นคงทางอาหาร หรือการมีปัจจัยเพียงพอต่อการดำรงชีพ เป็นเป้าหมายพื้นฐานที่มนุษย์ให้ความสำคัญ แต่จากการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของสภาวะแวดล้อมทางธุรกิจอย่างรุนแรงและรวดเร็ว ส่งผลกระทบต่อพฤติกรรมผู้บริโภคที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้สังคมตั้งคำถามว่า นักธุรกิจควรมีบทบาทอย่างไรหรือไม่ในสังคม นอกเหนือจากการหากำไรแบบทุนนิยม รวมถึงภาครัฐควรทำอะไรหรือไม่ที่จะลดปัญหาความเหลื่อมล้ำทางสังคม แต่เมื่อพิจารณาถึงลงไปในเรื่องรายละเอียดแล้ว แรงกระตุ้นสำคัญที่เป็นตัวกำหนดรูปแบบในเรื่องของวัฒนธรรมและบริบทนั้น มีรากฐานมาจากความโลภที่เป็นปรีวาารของตัณหา ซึ่งมักจะคาดหวังในเรื่องของผลตอบแทนจากการทำธุรกิจมากกว่าที่จะแยแสสิ่งรอบข้างหรือแม้แต่คนใกล้ตัว จนหลงลืมไปว่าทุกคนมีหรืออยากจนนั้น ก็ล้วนแต่ต้องดำเนินชีวิตอยู่ในโลกใบเดียวกัน ซึ่งไม่มีใครที่จำเป็นต้องมีอภิสิทธิ์มากกว่าใคร หากวันใดที่ผู้คนคึกคั่ง หรือจนตรอกหมดความหวังแต่มีความโลภอยากได้ในสิ่งที่ไม่มีความเหมาะสมที่จะครอบครอง

⁴⁹ม.ม. 12/508/549.

⁵⁰เสถียร โปธิ์นันทะ, *แนวพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543), หน้า 33.

⁵¹ประเสริฐ อุทัยเฉลิม, *กลัวเกิด ไม่กลัวตาย*, (สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, 2554), หน้า 30.

ซึ่งหมายถึงความโลภมีปริมาณมากกว่าศักยภาพในการแสวงหา วันนั้นก็จะปรากฏสถานการณ์บางอย่างที่ส่งผลกระทบต่อทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน เช่นภัยธรรมชาติ หรือการแพร่ระบาดของเชื้อไวรัสสายพันธุ์ใหม่เป็นต้น ดังนั้น ไม่ว่าเราจะก้าวผ่านไปสู่อะไรก็ตาม ทุนนิยมจึงสร้างโทษมากกว่าประโยชน์

เมื่อพูดถึงทุนนิยม สิ่งที่หลายคนนึกถึงคงหนีไม่พ้นเรื่องความโลภในการทำธุรกิจ หรือการมุ่งมันแข่งขันเพื่อความเป็นหนึ่ง ทำให้ทรัพยากรตกอยู่กับคนเพียงไม่กี่กลุ่มเท่านั้น มีช่องว่างทางรายได้ระหว่างนายทุนกับพนักงานชัดเจน ซึ่งเป็นการแสวงหาความมั่งคั่งของนักลงทุนที่มาจากหยาดเหงื่อ เลือดเนื้อ คุณภาพชีวิตและแรงงานของพนักงาน ก่อให้เกิดการละเมิดสิทธิแรงงาน เช่นการจ้างงานราคาถูก และถ้าเศรษฐกิจตกต่ำการจ้างงานจะลดลง ทำให้คนตกงานและมีปัญหาทางสังคม ยกตัวอย่างเช่น บางคนเกิดความเครียดสะสม ทั้งเรื่องงาน เรื่องความสัมพันธ์ หรือปัญหาสุขภาพที่กระทบต่อร่างกาย และบีบคั้นต่อจิตใจ จนทำให้หาทางออกไม่ได้ แล้วสุดท้ายต้องเลือกที่จบชีวิตตัวเองลงด้วยการทำอัตวินิบาตกรรมเป็นต้น และผลของการเร่งผลิตก็นำไปสู่การทำลายทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่นการปล่อยน้ำเสียลงแหล่งน้ำธรรมชาติ ทำให้สัตว์หลายชนิดสูญเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ และทำให้อากาศที่เราหายใจ อาหารและน้ำที่เราบริโภคปนเปื้อนสารพิษ อันเนื่องมาจากแรงกระตุ้นความโลภที่เกี่ยวกับความคาดหวังผลกำไร ดังนั้นในการทำธุรกิจแบบทุนนิยมนี้จึงส่งผลกระทบต่อกว้างขวางทั้งต่อคนในสังคมและสิ่งแวดล้อม

ตลอดระยะที่แนวคิดการทำธุรกิจแบบทุนนิยมได้แพร่กระจายไปยังดินแดนต่างๆ และปลูกฝังค่านิยมให้กับมนุษย์ว่าความมั่นคงทางการเงินเท่านั้นที่จะเป็นมาตรฐานวัดความสำเร็จของชีวิต และพยายามสร้างความจำเป็นหลอกลวงๆ มากกระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดความรู้สึกไม่พึงพอใจในตัวเองแล้วต้องบริโภคสินค้า หรือไปใช้บริการต่างๆ เพื่อยกระดับความเป็นอยู่ของตนเองให้มีความเท่าเทียมกับคนอื่นหรืออวดร่ำอวดรวย ทำให้ผู้บริโภคตกอยู่ภายใต้อิทธิพลของความอยากปรารถนาการดำรงชีพอย่างสะดวกสบายและต้องการบริโภคสินค้าที่หลากหลาย เกิดค่านิยมเลียนแบบโฆษณา บทละคร และภาพยนตร์ ค่านิยมแฟชั่น ค่านิยมคุณภาพของสินค้า ค่านิยมรูปแบบของสินค้า เป็นปัจจัยให้มนุษย์ใช้จ่ายไม่สอดคล้องกับฐานรายได้ของตน เช่นตนเป็นผู้มีรายได้ต่ำแต่รสนิยมสูง

การที่จำนวนคนเพิ่มขึ้นและแต่ละคนต้องการบริโภคเพิ่มขึ้นจนเกินความจำเป็นนี้เอง เป็นสาเหตุที่ทำให้เกิดการแย่งชิงทรัพยากรที่มีจำกัด ผลักดันให้มนุษย์พยายามพัฒนาตนเองแทรกซึมเข้าไปอยู่ในหมู่คนรวย เช่นการย้ายถิ่นฐานของแรงงานจากชนบทไปสู่เมืองใหญ่ หรือคนที่จนมาตั้งแต่บรรพบุรุษจำเป็นต้องใช้แรงงานเพื่อค่าจ้างรายวันโดยการทำงานหนักเพื่อแลกกับความประสบความสำเร็จ หรือพยายามใช้กลยุทธ์ในการเอาเปรียบอย่างไม่เป็นธรรมกลายเป็นปัญหาสังคม หรือบางคนก็พยายามฉกฉวยสร้างธุรกิจขึ้นมาตามสติปัญญาเพื่อให้ตนเองอยู่รอดและรวบรวมเงินไปซื้อวัตถุที่ตนอยากได้

ศาสนาพุทธไม่ได้ปฏิเสธวัตถุ หรือการแสวงหาผลกำไร แต่กำไรสูงสุดไม่ใช่เป้าหมายในการทำธุรกิจแบบพุทธปรัชญา เพราะทุกสิ่งรอบตัวล้วนไม่ใช่ของที่มีความจริงยั่งยืน การเข้าใจว่าเงินจะทำให้สมหวังและมีความสุขกับการได้มาซึ่งวัตถุบางอย่าง หรือการลดความอยากถือว่าเป็นความทุกข์ เพราะอยากได้แต่ไม่ได้ โลกทัศน์เช่นนี้เป็นแค่เหยื่อล่อให้มนุษย์ต้องดิ้นรนแสวงหาและลำบากจนบางคนต้องป่วย เพราะการลดความอยากต่างหากที่ทำให้มนุษย์มีความสุขและไม่ใช้ลดจนไม่มีความอยากเลย เพียงแต่ต้องค่อยๆ ปรับลดความอยากให้สอดคล้องกับฐานะและความจำเป็นของตนเอง เช่นเมื่อขาดสิ่งจำเป็นต่อชีวิตก็ขวนขวายหาและถ้าพอเพียงแล้วก็ยินดีพอใจไม่เปรียบเทียบกับคนอื่น รู้จัก

ความพอดีไม่ทำให้ตัวเองและผู้อื่นเดือดร้อนลำบากมากเกินไป ดังนั้น มนุษย์ต้องแยกให้ออกระหว่าง “ความต้องการเทียม” กับ “ความจำเป็น” เพราะถ้าทุกคนมุ่งสนองตอบความต้องการเทียมมากเกินไป ความจำเป็น จะเป็นการเร่งทำลายสิ่งแวดล้อมและสิ่งมีชีวิตอื่นๆ ให้หมดเร็วเกินไป

เพราะความจริงแล้ว ชีวิตต้องการแค่พออยู่พอกินแล้วเผื่อแผ่ได้นั้นแหละ จึงจะอยู่เย็นเป็นสุข トラบเท่าที่ยังทำความพอให้เกิดขึ้นไม่ได้ ก็ต้องอยู่ร้อนนอนทุกข์อยู่เสมอไป ทำความพอ มิได้หมายถึงหยุดทำมาหากินหรือสร้างสรรค์ แต่หมายถึงหยุดการบำรุงบำเรอส่วนเกินของชีวิต มีศักยภาพหาเงินมาได้ก็เผื่อแผ่สร้างสรรค์ไป ปีติใจในการมีชีวิต มิใช่อยู่ที่การได้เงินมา แต่อยู่ที่ใช้มันไปเพื่อผู้อื่นได้ และคนที่กระทำเช่นนั้นได้ มิใช่ต้องเป็นคนที่ทำเงินเก่ง แต่คนที่เสพน้อยต่างหาก⁵² การพึ่งพาวัตถุ น้อยก็เป็นความจำเป็นด้วย เพราะการที่จะเข้าถึงคุณค่าทางนามธรรมอย่างสูงนั้น จำเป็นจะต้องมีความห่วงกังวลทางด้านวัตถุน้อยที่สุด และเมื่ออิงอาศัยวัตถุน้อยที่สุด ก็จะทำให้ชีวิตนั้นเป็นอิสระทั้งแก่ตนเองในทางที่จะเป็นผู้คล่องตัว และเป็นอิสระในแง่สังคม จะถูกบังคับครอบงำได้ยาก ยกตัวอย่างเช่นเมื่อพระสงฆ์ไม่พึ่งพาเงินทองและยศศักดิ์ฐานะทางสังคม ใครๆ ก็บังคับครอบงำท่านไม่ได้⁵³ และวัตถุเป็นพันธะทางใจ เป็นเครื่องก่อให้เกิดทุกข์ความเดือดร้อน ถ้ามีมากจนเกินต้องการ รักษาที่ยาก จิตใจจะผูกพัน พะวงเกี่ยวพัน เป็นห่วงอยู่ในสิ่งนั้นอยู่เป็นนิตย์ บางครั้งถึงกับกินไม่ได้ นอนไม่หลับ เก็บไว้ที่ไหนก็เป็นทุกข์ เกรงว่าคนอื่นจะมาแย่งชิง ปล้น หรือลักเอาไป จิตใจจึงเป็นทุกข์ เดือดร้อนอยู่ตลอดเวลา ถ้าพูดตามความจริงแล้ว วัตถุเหล่านั้นหาได้เป็นของเราอย่างแท้จริงไม่ แม้แต่ร่างกายของเราเอง เมื่อสิ้นลมหายใจเราก็เอาติดตัวไปไม่ได้⁵⁴ สมดังพระพุทธพจน์ว่า

เงินหรือทองคำ ย่อมไม่มีเพื่อความสงบใจแม้แก่บุคคลนั้น เงินและทองคำนั้น เป็นของไม่สมควรแก่สมณะ ไม่เป็นอริยทรัพย์ แท้จริงทองคำและเงินนี้ เป็นเหตุให้เกิดความโลภ นำมาซึ่งความมัวเมา ให้เกิดความลุ่มหลง เป็นเครื่องให้กำหนดพัวพัน มีความระแวง มีความคับแค้นเป็นอันมาก และไม่มีความยั่งยืนมั่นคง ก็คนทั้งหลายผู้ยินดีในทรัพย์นั้น ชื่อว่าเป็นผู้ประมาท มีใจเศร้าหมอง ต่างผิดใจต่อกันและกัน กระทำความบาดหมาง ทะเลาะวิวาทกันเป็นอันมาก การฆ่ากัน การถูกจองจำ การถูกลงโทษมีการตัดมือและเท้าเป็นต้น ความเสื่อมเสีย ความเศร้าโศกร่ำไร ความฉิบหายวอดวายเป็นอันมาก⁵⁵

หมายความว่า เงิน หรือทรัพย์ ซึ่งแปลว่า วัตถุเป็นเครื่องปลื้มใจ มิได้ทั้งส่วนที่เป็นรูปวัตถุ และส่วนที่เป็นนามธรรม ตามปกติคนเราแสวงหาทรัพย์เพื่อตอบสนองความต้องการของตนที่ยากได้ อยากมีสิ่งเหล่านั้น แต่ถ้าหาก คนมัวแต่จะหาทางตอบสนองความต้องการของตนอยู่ร่ำไป โอกาสที่จะเต็ม จะอิ่ม จะพอ จะหยุด ก็มีไม่ได้ ดังนั้น ท่านจึงสอนให้มีธรรมะ ระดับที่เป็นทรัพย์ในขั้นของการบำบัต คือขจัดโรคกิเลส โรคความเศร้าหมองต่างๆ ออกไปจากจิตใจของบุคคล ซึ่งเรียกว่าอริยทรัพย์⁵⁶ การมุ่งแสวงหาแต่ทรัพย์สินเงินทองและสิ่งๆ ที่ตนเองต้องการโดยไม่ได้แสวงหาคุณธรรมความดีทาง

⁵²ครูมอชอ, *ทำใจ*, (กรุงเทพฯ : กองทุนวัฒนธรรม, 2547), หน้า 56.

⁵³พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์*, พิมพ์ครั้งที่ 6, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2551), หน้า 275.

⁵⁴บุญมี แทนแก้ว, *พุทธปรัชญาเถรวาท*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2545), หน้า 54.

⁵⁵ช.เปต. 26/471/427.

⁵⁶พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ รัฐญาโณ), *ธรรมปริทัศน์*, (กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538), หน้า 109.

พระพุทธศาสนา (อริยทรัพย์) เปรียบเหมือนบุคคลผู้มุ่งแสวงหาแต่เนื้อโดยไม่แสวงหาเกลือมาหมักเนื้อ เพื่อเก็บไว้กินหลายวัน เนื้อ (ทรัพย์) จึงเน่าบูด รับประทานไม่ได้ เกลือกก็คือคุณธรรมความดี เนื้อก็คือ ทรัพย์สมบัติ เนื้อที่ขาดเกลือหักจึงเน่าเหม็น คนที่มีทรัพย์แต่ขาดคุณธรรมความดีจึงเป็นคนเน่าใน⁵⁷

ประเด็นคำถามว่า อาชีพที่ขัดกับหลักศีลธรรมซึ่งปัจจุบันเรียกว่า มิฉฉาชีพบ้าง ธุรกิจมีดีบ้าง หรือธุรกิจสีเทาบ้าง ว่าเป็นอาชีพที่ไม่ควรทำ เพราะมีผลกระทบกับสังคมและบางกรณีผิดกฎหมาย แล้วทำไม เจ้าของกิจการเหล่านั้นจึงยังร่ำรวย สะดวกสบายและมีความเจริญรุ่งเรืองอยู่ ประเด็นคำถามนี้ต้อง มองถึงเจตนาในตอนทำ ถึงจะได้คำตอบที่ชัดเจน เนื่องจากความถูกผิดนั้นศาสนาพุทธตัดสินกันที่ขณะกระทำ ว่ามีเจตนาอย่างไร ก็ต้องย้อนดูว่าก่อนจะรวยมีพฤติกรรมอย่างไร รวยจากสาเหตุแบบไหน และผลลัพธ์เป็น อย่างไร และแม้จะมีความสุขจริง ก็ต้องย้อนถามว่าภายในจิตใจของเขาสุขจริงหรือไม่ โดยอธิบายตาม แนวปฏิจจสมุปบาทที่เลือกใช้คำว่าเหตุปัจจัย แทนคำว่าเหตุผล ว่าเป็นสิ่งเดียวกันและไม่ได้แยกกัน

การอธิบายให้เห็นเหตุผลว่า ทำไมเขาถึงรวย ถ้าจะทำให้มองเห็นชัดเจนขึ้นแบบเหตุปัจจัย โดย สืบสาวว่าทำกรรมแบบนี้ได้ผลแบบนี้ แล้วตั้งคำถามกับผลว่าผลแบบนี้ มาจากเหตุแบบไหน ผลอย่างเช่น ความรวยมาจากเหตุแบบไหน ถ้าเหตุคือการฆ่า ก็ต้องถามต่อว่าฆ่าด้วยเจตนาแบบไหน ซึ่งเจตนาที่เป็นสิ่ง เดียวกันกับปัจจัย ถ้าได้คำตอบว่าฆ่าด้วยความโลภ หรือความโกรธ หรือความหลงนั้นอย่างใดอย่างหนึ่ง แสดงว่าคุณสมบัติในการบรรลุนิพพานของเขาจะด้อยลงทันที อย่ยมองแค่ปลายเหตุคือความรวย แต่ให้ ย้อนกลับมาพิจารณาต้นเหตุว่ารวยจากวิธีการแบบไหน เพราะเหตุเป็นปัจจัยไปสู่ผล แล้วผลแบบนี้ พระพุทธศาสนาอธิบายว่ามีสาเหตุมาจากปัจจัยนี้ อีกอย่างเมื่อแบ่งเป็นกรรมดำ กรรมขาวมันก็ผิดอยู่แล้ว ว่าเป็นกรรมดำหรือกรรมขาว ทุจริตเป็นกรรมดำ สุจริตเป็นกรรมขาว กรรมดำก็คือกรรมที่ผิดศีลผิดธรรม

ยกตัวอย่างเช่น การเดินจงกรมเพื่อกำจัดความหงุดหงิดวุ่นวายใจ ถ้ามองแบบเหตุผลจะได้ คำตอบว่าประโยชน์จากการเดินนั้นจะเกิดขึ้นหลังจากเดินเสร็จแล้ว หรือความสำเร็จเป็นสิ่งที่เกิดขึ้น หลังจากลงมือทำแล้ว แต่ความจริงไม่ใช่ประโยชน์นั้นเกิดขึ้นตอนที่เรากำลังเดินอยู่หรือกำลังทำอยู่ ต่างหาก ดังนั้น ถ้าเราเข้าใจว่า การเดินจงกรมด้วยการตั้งใจกำหนด ยุบหนอ พองหนอ หรือขวย่าง หนอ ซ้ายอย่างหนอจะเป็นเงื่อนไขเราไปสู่ความสุข แล้วความสุขจะเกิดขึ้นหลังจากปฏิบัติเสร็จ จะ เป็นการเข้าใจกระบวนการปฏิบัติปฏิบัติผิดทันที เพราะเป็นความเข้าใจเหตุผลในแบบกฎของ สังคม ซึ่งพระพุทธเจ้าไม่ได้อธิบายแบบนี้อย่างเดียว แต่พระองค์อธิบายว่าเหตุแบบนี้มันนำไปสู่ผล แบบนี้ และผลแบบนี้มันมาจากเหตุแบบนี้ด้วย เนื่องจากการเดินจงกรมต้องกำหนดรูปและนามให้ สัมพันธ์กัน เนื่องจากรูปเป็นปัจจัยให้เกิดนาม นามก็เป็นปัจจัยให้เกิดรูป รูปหมายถึงเท้าของเรา ส่วน นามหมายถึงจิต บางครั้งเรายกเท้าก่อน จิตกำหนดยกหนอที่หลัง บางครั้งจิตกำหนดก่อนว่ายกหนอ แล้วเท้าจึงยกขึ้นที่หลัง จากตัวอย่างทั้งสองยังดับทุกข์ได้ไม่เด็ดขาด เพราะกายกับจิตไม่สัมพันธ์กัน วิธีการที่ถูกต้องคือ เมื่อกำหนดยกหนอ จิตของเราที่แนบอยู่กับอาการยก เหยียบหนอจิตของเรา ก็ แนบอยู่กับอาการเหยียบ อย่างนี้เรียกว่า นามเป็นปัจจัยให้เกิดรูป หรือรูปเป็นปัจจัยให้เกิดนาม ทั้ง เหตุและปัจจัยเป็นสภาวะที่เกิดขึ้นในเวลาเดียวกัน นั่นคือผลของการที่จิตเป็นมหากุศล เนื่องจากการ ดับทุกข์มันเป็นขณะๆ ไม่จำเป็นต้องไปรอให้จงกรมเสร็จแล้วค่อยรับผล ไม่จำเป็นต้องมองว่าเรารักษา

⁵⁷ ชัยวัฒน์ อัทธพัฒน์, *พุทธจริยศาสตร์กับการศึกษา*. ใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (บรรณานุกรม), *พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์*, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2551, หน้า 187.

ศีลแล้วถึงจะมีความสุข เพราะน้ำหนักรวมทุกจริตมันเกิดอยู่ทุกขณะของการปฏิบัติตนเอง นี่คือการมองเหตุผลแบบชาวโลกกับการมองเหตุปัจจัยแบบพุทธปรัชญา

ดังนั้น พุทธเศรษฐศาสตร์ จึงแนะนำว่า หลายๆ ธุรกิจในยุคปัจจุบันจำเป็นต้องจัดทำแผนและเป้าหมายให้สอดคล้องกับการเปลี่ยนแปลงที่สำคัญของโลก ต้องรู้จักคิดต่างและสร้างธุรกิจใหม่ให้เป็นมิตรกับคน สัตว์และสิ่งแวดล้อมมากขึ้นแทนที่จะสนองประโยชน์แก่ปัจเจกบุคคลหรือเฉพาะเจ้าของกิจการอย่างที่ปฏิบัติกันมา การทำธุรกิจเพื่อสังคมควรเป็นสิ่งที่นักลงทุนหรือผู้ประกอบการพึงพัฒนาให้เป็นรูปธรรมเพื่อกระจายทรัพยากรรัฐอย่างเป็นธรรมและทั่วถึง เมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรู้สึกเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกันและใช้ศักยภาพอย่างสร้างสรรค์จะทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จและเติบโตได้อย่างยั่งยืนแล้วทุนนิยมกับการใส่ใจต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเรื่องที่สามารถเติบโตไปพร้อมกันได้

2.6 สรุป

สัมมาอาชีวะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มนุษย์ต้องทำเพื่อความอยู่รอดของชีวิต โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่สันติสุขทั้งของปัจเจกบุคคลและสังคม ตัวอาชีพต้องไม่ขัดแย้งกับกฎหมายหรือเป็นอันตรายต่อสังคมและดำเนินการด้วยวิธีที่อยู่บนพื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชน เพราะสัมมาอาชีวะนั้นถือเป็นหลักการสำคัญในมรรค 8 ตรงที่เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์มากที่สุด และผลกระทบจากอาชีพเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข พุทธปรัชญาจึงมองว่างานมีสองอย่างคืองานภายนอกคือการหาอาหารมาป้อนให้ร่างกายดำรงอยู่ได้โดยการระวังไม่ให้พฤติกรรมของตนไปกระทบสิทธิของผู้อื่น และงานภายในคือการพัฒนาจิตใจโดยต่อสู้กับแรงจูงใจเบื้องต้นๆ คือความกระหายอยากจากบริวารของตัณหาซึ่งได้แก่ ความโลภ โกรธ หลงที่เป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่างๆ ที่สังคมไม่พึงประสงค์ และการยับยั้งความเห็นแก่ตัวที่เป็นสัญชาตญาณในการเอาตัวรอดซึ่งติดตัวมนุษย์มาให้พ้นจากความเป็นสัตว์ และการทำธุรกิจตามหลักของสัมมาอาชีวะนี้ จะทำให้ทุนนิยมกับการใส่ใจต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเรื่องที่สามารถเติบโตไปพร้อมกันได้ เพราะเมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรู้สึกเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกันและใช้ศักยภาพอย่างสร้างสรรค์แล้วจะทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จและเติบโตได้อย่างยั่งยืน

บทที่ 3

หลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท

พระพุทธศาสนามองว่า ทุกสิ่งล้วนต้องอาศัยกันเกิดขึ้นและไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยไม่มีสาเหตุ เพราะการที่สิ่งใดสิ่งหนึ่งจะเกิดขึ้น โดยไม่อาศัยสิ่งอื่นนั้น ย่อมขัดแย้งกับหลักคำสอนของพระพุทธศาสนา เพราะหาสิ่งใดเป็นต้นเหตุ หรือเป็นจุดเริ่มต้นของสิ่งทั้งปวงไม่ หลักสัมมาอาชีวะก็เช่น ย่อมมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งสนับสนุนจึงจะเกิดขึ้น และต้องมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งขัดแย้งจึงจะดับไปหรือไม่เกิดขึ้น ซึ่งได้แก่หลักธรรมที่สนับสนุนและขัดแย้ง ดังมีรายละเอียดที่จะกล่าวต่อไปนี้

- 3.1 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะ
- 3.2 หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะ
- 3.4 สรุป

3.1 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะ

ปัจจุบันสังคมมีค่านิยมในเรื่องของความเป็นอยู่ที่เน้นความหรูหราสะเทวศบาย ซึ่งต้องแลกมาด้วยราคาแพงแต่ขัดแย้งกับฐานรายได้ของตน และการมีค่านิยมยกย่องกันที่ความร่ำรวย ถือเป็นเป็นการยอมรับว่าความเห็นแก่ตัวเป็นเรื่องปกติ แต่ความเห็นแก่ตัวดังกล่าวศาสนาพุทธมองว่าเป็นเงื่อนไขที่นำพาสังคมและปัจเจกบุคคลไปสู่ความวุ่นวาย เพราะความไม่พอใจในสิ่งที่ตนมี ยินดีในสิ่งที่ตนได้อย่างที่กำลังเป็นไปอยู่นั้น จะทำให้สังคมมีการแก่งแย่งชิงดีชิงเด่นในเรื่องต่างๆ และเห็นความถูกต้องด้อยค่ากว่าเกียรติยศ ชื่อเสียงและเงินทอง หากมีจุดมุ่งหมายในการแสวงหาอยู่ที่สันติสุขเป็นหลักแล้ว ทรัพยากรที่มีอย่างจำกัดจะเพียงพอกับทุกคน เพราะเมื่อเป้าหมายเป็นไปในทิศทางใด การปฏิบัติก็ย่อมเป็นไปในทิศทางนั้นและผลลัพธ์ที่คาดหวังไว้ก็จะเกิดขึ้นตามเหตุปัจจัยที่ได้ปฏิบัติสะสมมา

แต่จากการค้นหาความหมาย หลักการ วิธีการและเป้าหมายของสัมมาอาชีวะจากบทที่ 2 ทำให้เข้าใจว่า สัมมาอาชีวะนั้นเป็นเพียงหลักการในการเลี้ยงชีพที่ต้องรับผิดชอบต่อสังคม โดยการระวังไม่ให้อาชีพของตนไปกระทบต่อสิทธิของผู้อื่นทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม ซึ่งในการทำงานให้ประสบความสำเร็จนั้น หากอาศัยหลักสัมมาอาชีวะเพียงอย่างเดียว ความสำเร็จอาจจะเกิดขึ้นได้ยาก เพราะตลาดมีการแข่งขันสูง และทุกคนก็ล้วนแต่มีสิ่งที่ยากจะได้ หรืออยากจะทำด้วยกันทั้งนั้น ดังนั้นจึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้ปฏิบัติจะต้องหาหลักธรรมมาสนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ จุดมุ่งหมายและผลลัพธ์ให้เป็นไปตามสังฆธรรมและเป็นกรอบสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคมและเพื่อเตรียมตัวรับมือกับสิ่งที่ไม่คาดฝันที่อาจจะเกิดขึ้นกับธุรกิจของตนได้ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1.1 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ

ในปัจจุบันการทำงานเป็นกิจกรรมที่มนุษย์ทุกคนต้องเกี่ยวข้องอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ซึ่งศาสนาพุทธเองก็แนะนำว่า มนุษย์ควรประกอบอาชีพที่ดี และอาชีพที่ดีนั้นนอกจากจะเป็นอาชีพที่ไม่ขัดแย้งกับกฎหมาย หรือเป็นอันตรายต่อสังคมแล้ว ยังต้องเป็นอาชีพที่ถูกต้องตามหลักสังฆธรรมด้วย อาชีพที่ว่ำนี้นี้เรียกว่าสัมมาชีพ และการประกอบสัมมาชีพถือเป็นสิ่งที่น่ายกย่องสรรเสริญ หากขาดเทคนิค หรือเคล็ดลับ

ที่ดีแล้ว ผู้ปฏิบัติสัมมาอาชีวะเองก็ยากที่จะได้พบความก้าวหน้า หรือความมั่งคั่ง ประเด็นนี้เองเป็นสิ่งที่ศาสนาพุทธให้ความสำคัญเป็นลำดับรองลงมาจากตัวอาชีวะ ก็คือเทคนิคในการทำงานให้มีประสิทธิภาพ หรือที่ศาสนาพุทธเรียกว่า หลักทฤษฎีธัมมิกัตตะประโยชน์ ซึ่งหมายถึง วิธีในการสร้างความสำเร็จให้เกิดขึ้นในปัจจุบัน ประกอบด้วยเทคนิค 4 ประการ สมดังพระพุทธพจน์ว่า“ธรรม 4 ประการนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อเกื้อกูลในภพนี้ เพื่อสุขในภพนี้แก่กุลบุตรคือ 1) อุฏฐานสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยความหมั่น 2) อารักขสัมปทา ความถึงพร้อมด้วยการรักษา 3) กัลยาณมิตตตา ความเป็นผู้มีมิตรดี 4) สมชีวิตา ความเป็นอยู่เหมาะสม”¹

1. อุฏฐานสัมปทา คือความขยัน หมายถึง ความมุ่งมั่นตั้งใจและทุ่มเทกับการทำสิ่งหนึ่งสิ่งใดอย่างต่อเนื่อง เพื่อก้าวไปสู่จุดหมายที่ต้องการนั้น นับได้ว่าเป็นคุณสมบัติพื้นฐานของคนที่จะประสบความสำเร็จ ไม่มีหมอกคนใดที่ได้รับเงินค่าตอบแทนจำนวนมากโดยไม่ผ่านการเรียนที่เคียวกร้า ไม่แตกต่างจากนักกีฬาหรือนักดนตรีผู้มีชื่อเสียงก้องโลก ที่ต้องฝึกฝนอย่างหนักหลายหมื่นหลายพันชั่วโมง ก่อนจะมาประสบความสำเร็จในอาชีพที่ทำ² เพราะเขาเห็นคุณค่าของงานที่ทำ มีเรื่องเล่าว่า คนก่ออิฐสามคนทำงานคนแรกมองว่าเขาแค่ก่ออิฐ คนที่สองมองว่าเขาแค่ก่อกำแพง ส่วนคนที่สาม เขามองไกลกว่านั้นว่า ตัวเขาไม่ใช่แค่ก่ออิฐก่อกำแพง แต่เขากำลังสร้างโบสถ์ เมื่อเห็นอย่างนั้นเขาจึงรู้สึกว่างานที่ตัวทำมีคุณค่ามาก เพราะเป็นงานบุญที่ช่วยอุปถัมภ์พระศาสนา ไม่ใช่เป็นแค่งานอาชีพอย่างที่สองคนแรกมอง ดังนั้นเขาจึงทำด้วยความกระตือรือร้น ไม่รู้จักเหน็ดเหนื่อย³ แต่ความขยันนั้นจะต้องประกอบด้วยปัญญาด้วย ถ้าลำพังขยันเฉยๆ ปราศจากปัญญากำกับแล้วอาจได้ผลน้อย หรือ ไม่ได้ผลเลย เช่นในฤดูแล้ง ขยันไถนาเพื่อปลูกข้าวต่างๆ ที่น้ำไม่มี อย่างนี้จะก่อให้เกิดผลได้อย่างไร ฉะนั้น ปัญญาจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิตและปัญญานั้นจะเกิดมาได้ก็ต้องอาศัยการขยันหมั่นเพียร ในการศึกษาค้นคว้าหาความรู้นั่นเอง เมื่อมีปัญหาที่มีความรู้แล้วย่อมหาทรัพย์ได้เสมอ⁴

2. อารักขสัมปทา คือการเก็บเงิน หมายถึง ต้องแบ่งทรัพย์สมบัติที่หามาได้ออกเป็น 4 ส่วน คือส่วนหนึ่งเลี้ยงดูตนเอง เลี้ยงดูครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย บำรุงพระศาสนา เสียภาษีให้แก่รัฐ เป็นต้น อีกส่วนหนึ่งเก็บออมถนอมไว้เพื่อใช้แก้ปัญหา ซึ่งอาจจะเกิดขึ้นในครอบครัวของตน อีก 2 ส่วนนำไปประกอบธุรกิจ ในการลงทุนเป็นการเพิ่มพูนทรัพย์สมบัติขึ้น⁵ ต้องรู้จักแบ่งปันรายได้ เพื่อใช้บำรุงความสุข ในชีวิตบ้าง ตอบแทนพ่อแม่และผู้มีพระคุณทั้งหลายด้วยความกตัญญูกตเวทิตาธรรมบ้าง สร้างบุญกุศลและช่วยสังคมบ้าง บำรุงเลี้ยงลูกๆ ให้เป็นสุขบ้าง แต่ก็ต้องกันเงินส่วนหนึ่งเก็บไว้เพื่อใช้จ่ายในคราวคับขัน⁶ เพราะมนุษย์ทุกคนต้องมีพ่อแม่ปู่ย่าตายายญาติผู้ใหญ่ มีครู มีบุตรภรรยา หรือสามี มีเพื่อน มีคนรับใช้หรือผู้ใต้บังคับบัญชาหรือเจ้านาย และสุดท้ายก็มีพระสงฆ์หรือนักบวชที่เคารพนับถือ มนุษย์ไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว แม้บางคนจะมีไม่ครบทุกอย่าง แต่เขาต้องมีส่วนใดส่วนหนึ่งที่ทำให้พูดได้ว่าเขาไม่ได้อยู่โดดเดี่ยว ทิศทั้งหกที่พระพุทธองค์ทรงนำมาสอนนี้ เมื่อวิเคราะห์ดูแล้วเราจะ

¹อง.สตตก. 23/144/223.

²ชัชวาล อรวงศ์ศุภทัต, *เคล็ดลับทำงานดี เป็น Somebody ที่ (องค์กร) ต้องการ*, (กรุงเทพฯ : เพชรประกาย, 2558), หน้า 62.

³พระไพศาล วิสาโล, *สุขแท้ด้วยปัญญา*, (สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, 2553), หน้า 146.

⁴จันทน์ ทองประเสริฐ, *ศาสนาปรัชญาประยุกต์*, อ่างแล้ว, หน้า 367.

⁵พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ฐิตญาโณ), *เส้นทางสร้างชีวิต*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : พรศิวการพิมพ์, 2534), หน้า 95.

⁶จันทน์ ทองประเสริฐ, *หลักการเอาชนะอุปสรรค*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2549), หน้า 87.

เห็นว่า แต่ละทิศทรงใช้เป็นตัวแทนความสัมพันธ์ระหว่างคนสองคน และระหว่างคนสองคนนี้ก็ทรงแสดงหน้าที่ที่แต่ละฝ่ายพึงปฏิบัติต่อกัน⁷ และความสัมพันธ์อันดีกับคนรอบข้างนั่นเองจะเป็นที่มาของทรัพย์ใหม่โดยง่าย ในระบบเศรษฐศาสตร์คุณค่าสมัยใหม่ จึงพิจารณาความสัมพันธ์ว่าเป็นทรัพย์ชนิดหนึ่ง การจ่ายอย่างสมควรคือ อะไรควรจ่าย ก็ต้องจ่าย อะไรไม่ควรจ่าย ก็ไม่ต้องจ่าย ไม่ใช่ตระหนี่เก็บอย่างเดียว เงินมีเสียมค่าตลอดเวลา เก็บไว้เฉยๆ ค่าก็หมดไปทุกวันโดยไม่มีอะไรออกเงย⁸

3. กัลยาณมิตร คือการสร้างเครือข่าย ในมงคลสูตร พระศาสดา เมื่อจะทรงแสดงมงคลได้ ทรงยกเอาการไม่คบคนชั่วและคบคนดีมาแสดงเป็นประการแรก เพื่อทรงทำรั้วล้อมไว้ก่อน ต่อจากนั้น จึงทรงแสดงธรรมข้ออื่นๆ ต่อไป ในติกนิบาต อังคุตตรนิกายก็ตรัสว่า “ผู้คบคนเลวย่อมเลวลง ผู้คบคนเสมอกันย่อมไม่เสื่อม ผู้คบคนประเสริฐย่อมดีขึ้นทันที” การคบสัตบุรุษจึงเป็นปัจจัยประการหนึ่งในความเจริญของคน⁹ เพราะคำว่า “เพื่อน” นั้นจึงมีความหมายลึกซึ้ง ยิ่งเป็นเพื่อนสนิทถึงขั้นเป็น “เพื่อนเกลอ” หรือ “เพื่อนซี้” ด้วยแล้ว อาจทำให้เกิดความรู้สึกสนิทแนบแน่นยิ่งกว่าการเป็นพี่น้องอีก เพราะอาจตายแทนกันได้ แต่เพื่อนที่นับว่าประเสริฐที่สุดก็คือเพื่อนแท้ อันเพื่อนแท้นั้นก็คือเพื่อนร่วมสุขร่วมทุกข์ เพื่อนที่ไม่ทอดทิ้งในยามทุกข์ยากหรือในยามตกต่ำ ยังไปมาหาสู่ประจำเหมือนเดิมหรือบ่อยกว่าเดิม ดังนั้น เมื่อต้องการจะคบหากับใครเป็นเพื่อนแท้ ก็จำต้องดูให้แน่นอนว่าเขาเป็นเพื่อนประเภทใด พอที่จะเป็นเพื่อนแท้ได้หรือไม่¹⁰ สำหรับกัลยาณมิตรนั้น ก็หมายถึง บุคคลที่มาเป็นเพื่อนชีวิต เวลามีปัญหา เราจะได้พูดคุย จะได้รับการส่งเสริมกำลังใจจากเขา เพราะบางครั้งเราอาจจะเกิดความท้อแท้ อาจเกิดความระอาเหนื่อยอ่อน ก็มาช่วยกัน แม้แต่มีสองคนที่ไปกันได้เข้าแนวทางก็มาช่วยกันคิด คนหนึ่งมีเรื่องหนักใจ อีกคนหนึ่งก็ปลอบใจ หรือช่วยผ่อนเบา มีเรื่องอะไรต่ออะไรก็ให้กำลังใจกัน¹¹ ส่วนวิธีสังเกตสัตบุรุษนั้นให้ดูจากการตัดสินใจว่างมง่ายหรือมีเหตุผล มีความมั่นใจหรือมีศักยภาพที่โดดเด่นในด้านไหน การใช้ชีวิตเรียบง่ายหรือหรือฟุ่มเฟือย หรือว่าชอบทำอะไรเกินตัวหรือไม่ เป็นคนที่บริหารเวลาได้มีประสิทธิภาพไหม หรือมีการวางตัวต่อสังคมอย่างไรและประการสุดท้ายคือดูวิธีการเลือกใช้คนของเขา เพราะอิทธิพลของความใกล้ชิดนั้น มีผลเป็นอย่างมากต่อความคิดและแนวทางในการพัฒนา

4. สมชีวิตา คือการใช้ชีวิตเรียบง่ายหมายถึงมีความพอดีในการปฏิบัติ ทั้งการดำเนินชีวิตหรือการลงมือกระทำทุกสิ่งทุกอย่าง โดยไม่ตึงหรือหย่อนเกินไป ไม่มากหรือน้อยเกินไป อยู่ในความพอดีๆ เสมอ เพราะหากประเมินตนเกินพอดี การปฏิบัติก็จะเกินพอดีไปด้วย ผลที่เกิดขึ้นก็จะมากเกินพอดี เช่นพูดมากเกินไป แต่งตัวจัดเกินไป มีแอ็คชั่นในการทำงานมากเกินไป ก้าวกว่าย คิดแทน หรือลดน้ำหนักจนผอมเกินไป กินมากจนอ้วนเกินไป แต่งตัวเกินฐานะ เป็นต้น¹² เพราะการไม่รู้จักรู้จักใช้นั้น เป็นเหตุสำคัญที่ทำให้ยากจนและตั้งตัวไม่ได้ แม้จะหาเงินทองมาได้ แต่ไม่คิดที่จะประหยัดไว้ทำ

⁷สมภาร พรหมทา, *พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคม และปัญหาจริยธรรม*, อ่างแล้ว, หน้า 314.

⁸ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์, *ระบบบริหารมาตรฐานพุทธ*, อ่างแล้ว, หน้า 139.

⁹วสิน อินทสระ, *เพื่อชีวิตที่ดี*, พิมพ์ครั้งที่ 7, (กรุงเทพฯ : ธรรมดา, 2556), หน้า 81.

¹⁰พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *คำพ่อคำแม่*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2552), หน้า 178.

¹¹พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์*, อ่างแล้ว, หน้า 132.

¹²ประณม ถาวรเวช, *บุคลิกดี 24 ชั่วโมง*, (กรุงเทพฯ : ไส้ใจ, 2549), หน้า 188.

ทุนต่อไป โอกาสที่จะขยับฐานะขึ้นเป็นเจ้าแกเป็นหัวหน้าคนนั้นย่อมมีน้อยเต็มที เพราะรัศมีเจ้าแกนั้น จะทาบถึงเฉพาะคนที่ประหยัดต่ออม ฉลาดในการทำงาน ฉลาดในการบริหารงานและเงินทองที่หา มาได้เท่านั้น¹³ ส่วนมาตราของความพอดีนั้น จะกำหนดตายตัวไม่ได้ แล้วแต่งงาน แล้วแต่เรื่องที่ทำ เหมือนอย่างคำว่า “อิม” นั้นแหละ จะกำหนดตายตัวว่าก็โลถึงจะอิม ไม่ได้ แล้วแต่ท้อง ขึ้นอยู่กับว่า เป็นท้องเด็ก ท้องผู้ใหญ่ ท้องมด ท้องแมว ท้องช้าง ท้องม้า เพราะขนาดไม่เท่ากัน ฉะนั้นอัตราที่จะอิม จึงใช้อัตราเดียวกันไม่ได้ ความพอดีก็เหมือนกัน งานเล็กงานใหญ่ งานยากงานง่าย ไม่เท่ากัน¹⁴

3.1.2 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านผลลัพธ์

ถึงมนุษย์จะถูกจัดว่าเป็นสิ่งมีชีวิตประเภทเดียวกับสัตว์ แต่มนุษย์ไม่มีปีกเหมือนนก ไม่มี กรงเล็บเหมือนเหยี่ยว ฟันไม่คมเหมือนเสือ หรือไม่มีขนมาอบร่างกายให้อุ่นเหมือนหมีได้เป็นต้น ด้วยเหตุผลดังกล่าว มนุษย์จึงอาศัยอยู่รวมกันเป็นกลุ่มเพื่อป้องกันการถูกล่าจากสัตว์ชนิดอื่น และใน การอยู่ร่วมกันนั้น ควรจะมีความเห็นอกเห็นใจกัน แต่พฤติกรรมตั้งแต่ยุคโบราณมากลับเป็นไปในทาง ตรงกันข้ามก็คือ มนุษย์เลือกทำในสิ่งที่ตนพึงพอใจแต่ขาดความรับผิดชอบต่อสังคม สอดคล้องกับที่ รุสโซ ได้กล่าวเรื่องถึงระบบสังคมที่ทำให้ลายศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ คือระบบอภิสิทธิ์ เกียรติและความ วุ่นวายหรือความทุกข์ยากลำบากต่างๆ นั้นเป็นผลมาจากความเห็นแก่ตัวและการแข่งขันช่วงชิงว่า “การที่มนุษย์รวมกันเป็นสังคมแล้วนั้น สิ่งที่มาคือการเกิดระบบกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินส่วนตัว เป็นผลนำไปสู่ความไม่เสมอภาคในมนุษย์ ความไม่เสมอภาคนี้เป็นความไม่เสมอภาคทางการเมือง ซึ่งเกิดจากการที่สถาบันหรือระบบของสังคมสร้างขึ้น เช่น ระบบอภิสิทธิ์ เกียรติ และอำนาจ”¹⁵

แน่นอนว่าสัมมาอาชีวะนั้นเป็นหลักการในการเลี้ยงชีวิตเพื่อลดความเห็นแก่ตัวภายในจิตของผู้ ปฏิบัติให้น้อยลง และระมัดระวังอาชีพของตนไม่ให้สร้างผลกระทบต่สังคม ซึ่งเป็นหลักการที่ดี และหลังจาก ปฏิบัติตามสัมมาอาชีวะไปได้ในระยะหนึ่งแล้ว ผู้ปฏิบัติจะมองเห็นคนอื่นด้วยสายตาที่เต็มไปด้วยความเห็นอก เห็นใจ หรือเห็นคนเป็นคนอย่างเท่าเทียมกันแล้วมีพฤติกรรมเชิงสร้างสรรค์ต่อสังคม สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังคหวัตถุ 4 ประการนี้แล การให้ 1 ความเป็นผู้มีวาจาน่ารัก 1 ความประพฤติประโยชน์ ในโลกนี้ 1 ความเป็นผู้มีตนสม่าเสมอในธรรมนั้นๆ ตามสมควร 1 ธรรมเหล่านี้แลเป็นเครื่องสงเคราะห์โลก ประดุจสลักเพลที่ควบคุมรถที่แล่นอยู่ไปได้ ฉะนั้น”¹⁶ หมายความว่าแทนที่จะเอาเปรียบเบียดเบียน หรือ ขโมยของก็ทำในสิ่งที่สร้างสรรค์กว่า คือการเอื้อเฟื้อแบ่งปัน แทนที่หลอกลวงโกหกทำให้คนเกลียดชังกันก็ทำ ในสิ่งที่สร้างสรรค์กว่าคือ การนำเสนอเนื้อหาหรือข้อมูลที่มีสาระ ได้ถูกจังหวะ ถูกสถานการณ์ และแทนที่จะ แสวงหาผลประโยชน์จากเพื่อนมนุษย์ด้วยกันเองด้วยการกดค่าแรงบ้าง หรือบังคับให้ค่าประเมินบ้าง ก็ทำในสิ่ง ที่ดีกว่าคือช่วยเหลือส่งเสริมให้เขามีรายได้ มีอาชีพหรือมีการศึกษาเป็นต้น ทั้งหมดนี้เป็นเพราะการมองว่า คนเป็นคนเท่ากัน อย่างเช่นลูกหรือเมียคนอื่นก็เป็นเหมือนลูกเมียของตนเป็นต้น ดังนี้

1. ทาน คือการแบ่งปัน ถ้าให้คนอื่นอย่างสม่าเสมอ คนอื่นก็จะให้กลับมาเช่นกัน แม้ว่าสิ่งที่ เขาให้กลับมานั้นอาจตีค่าเป็นเงินไม่ได้ก็ตาม ไม่ว่าจะป็นรอยยิ้ม ความสุข เสียงหัวเราะ ฯลฯ ตัวอย่างเช่น การทำเศรษฐกิจพอเพียง เริ่มต้นจากการปลูกให้พอกินพอใช้ในครอบครัวตัวเองก่อน

¹³พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *กิริยาคำสอน*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2551), หน้า 264.

¹⁴ปิ่น มุทุกันต์, *คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค 3 : ฉบับถาวร ฉลอง 25 พุทธศตวรรษ*, อ่างแล้ว, หน้า 149.

¹⁵วราวุฒิ โรมรัตน์พันธ์, *ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน*, (กรุงเทพฯ : พิสิษฐ์เซ็นเตอร์, 2554), หน้า 148.

¹⁶อง.จตก.ก. 21/32/32.

อย่าเพิ่งขาย ถ้าหวังรวย จะทำไม่สำเร็จ เมื่อพอเพียงแล้ว เหลือก็นำไปแบ่งปัน แบ่งแล้วก็ได้อะไรหลายอย่างกลับมา ได้เพื่อน ได้อาหารอร่อยๆ ได้รั้วที่ดี เพราะเพื่อนบ้านจะกลายเป็นรั้วกันขโมยที่ดีที่สุดของคุณ นานเข้าจะพบคนหวังดีเล่าเรื่องนั้นเรื่องนี้ให้ฟัง ช่องทางการตลาดก็เกิดขึ้น ได้ทั้งมิตร ได้ทั้งตลาด แล้วเม็ดเงินจะไปไหนเสีย¹⁷ เพราะยังให้ไปเท่าไร ยิ่งเป็นการบีบตัวเองให้ต้องหาของใหม่ๆ มาทดแทน ทำให้คำแนะนำที่เราให้คนอื่นไม่ซ้ำซากจำเจ บางอย่างเราให้คนอื่นไป ทำให้เราได้ไอเดียใหม่ๆ เกิดการพัฒนาและเปิดใจต่อกัน อย่างเรานำผลไม้ชนิดหนึ่งไปให้เพื่อน เพื่อนบอกอร่อยจังเลย และเขามีน้ำหมักชีวภาพสูตรพิเศษ จะทำให้ต้นไม้ออกผลมาสวยกว่านี้อีก นี่คือนี่ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน¹⁸ แต่การถือศีลได้บุญมากกว่าการทำทาน ถึงจะไม่มีการให้ออกไป แต่การไม่กระทำเช่นไม่ฆ่าสัตว์ตัดชีวิต ได้บุญมากกว่าการไปใส่ชีวิตโค กระบือ เพราะในแต่ละวันเรามีโอกาสฆ่าสัตว์มากกว่า ถือศีลเพียงหนึ่งสัปดาห์อาจยับยั้งการฆ่าได้หลายชีวิต โจรที่ไปลักขโมยแม้จะไปทำบุญทำทาน บริจาคเท่าไร บุญก็ได้้น้อยนิดเมื่อเทียบกับกรรมที่ไปลักขโมย แต่ถ้ามองในอีกแง่มุม ศีลก็คือการให้เช่น ศีลข้อที่ 1 ให้ความปลอดภัยแก่ชีวิตของผู้อื่นเป็นต้น¹⁹

2. ปิยวาจา คือการสื่อสารอย่างมีประสิทธิภาพ หมายถึง การพูดคุยด้วยถ้อยคำที่สุภาพไพเราะ และมีน้ำใจ ไม่มีผู้ใดต้องการให้ผู้อื่นใช้ถ้อยคำหยาบคายกับตนหรือพูดด้วยอย่างแข็งกระด้าง คำพูดที่เสนาหุเป็นสิ่งที่ผูกพันทำให้ผู้ฟังหวังจะได้ยินอีก ทุกคนต่างหลีกเลี่ยงการได้ยินคำกักขะ คำพูดส่อเสียด ยุแหยง นินทาว่าร้าย ดังนั้นหากมีแต่ปิยวาจา ใช้คำพูดที่ให้เกียรติหรือยกย่องผู้อื่น ย่อมทำให้ผู้อื่นไม่รังเกียจและยินดีที่จะมีสัมพันธภาพกับเรา²⁰ โดยต้องเลือกสถานการณ์ในการพูดว่าควรพูดในช่วงไหน และอ้างอิงกับหลักการ 4 ข้อคือ ขณะที่พูดก็ต้องพูดให้ไพเราะ พูดให้มีสาระ พูดความจริง และไม่พูดในลักษณะเสียชื่อเสียงประชดประชันผู้ใด เมื่อเราสามารถขังน้ำหนกในสถานการณ์ต่างๆ ได้ว่าเวลาไหนที่ควรเงียบแล้วฟัง และเวลาไหนที่ควรพูดหรือแสดงความคิดเห็น การรักษาสมดุลระหว่างการกระทำทั้งสองอย่างนี้ ถือว่าเป็นบุญแจสำคัญที่ทำให้การสนทนากับผู้อื่นเป็นไปด้วยดีและมีประสิทธิภาพ²¹ คนที่พูดแต่คำจริง ถึงจะพูดน้อยแต่ก็ได้สาระ พูดไพเราะน่าฟัง หรือพูดให้คนรักกัน สามัคคีกันย่อมเป็นคนมีเสน่ห์ ส่วนคนที่ไม่ระวังวาจาที่เข้าข่ายเรียกว่า “คนปากเสีย” ย่อมกลายเป็นคนไม่น่าเชื่อถือ พูดอะไรก็ไม่มีคนฟัง เพราะคำพูดไม่มีน้ำหนักให้น่าเชื่อถือ แม้พูดจริงคนก็คิดว่าโกหก²²

3. อตถจริยา คือการช่วยเหลือ หมายถึง การทำตนให้มีค่าในสังคมที่ตนอาศัยอยู่ คนที่เอาใจใส่ชวนช่วยช่วยเหลือตามกำลังสติปัญญา ทางพระพุทธศาสนาเรียกว่า “คนทำหมู่คณะให้งาม” (สังฆโสภณ) อยู่ที่ไหนก็สร้างความเจริญที่นั่น วิธีทำตนให้เป็นประโยชน์และทำสิ่งที่เป็ประโยชน์

¹⁷วรภัทร์ ผู้เจริญ, จุดตะเกียงดีกว่าค่าความมืด, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง, 2556), หน้า 74.

¹⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 73.

¹⁹สม สุจิรา, ธรรมะ 5G, (กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2561), หน้า 81.

²⁰สุรพล พยอมแย้ม, จิตวิทยาสัมพันธภาพ, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548), หน้า 193.

²¹ภัทรธ ฉลาดแพทย์, บริษัทพระพุทธเจ้าไม่จำกัดความสุขและความร่ำรวย, (กรุงเทพฯ : กู๊ดไลฟ์, 2562), หน้า 129.

²²พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), กิร ดังได้ดัดับมา, อ่างแล้ว, หน้า 325.

อาจทำได้หลายวิธี²³ เช่น เห็นเพื่อนร่วมงานกำลังงานยุ่ง แทนที่ตัวเองจะนั่งดูเพราะถือว่าธุระไม่ใช่ ก็ถามว่า มีอะไรให้ช่วยไหม แล้วช่วยงานเขาตามที่เราจะช่วยได้ เพียงแค่นี้ความรู้สึกดีก็ผลิบานขึ้นมา ในใจของคนสองคนได้มากโขแล้ว²⁴ การพร้อมที่จะช่วยเหลือเกื้อกูล ถ้อยทีถ้อยอาศัย เหมือนคนลงเรือลำเดียวกันแล้ว มีกิจกรรมอะไรก็ควรช่วยกันคิด ช่วยกันทำ จับมือกันเดินไปในวิถีทางเดียวกัน มีสุขก็ร่วมเสพ มีทุกข์ก็ร่วมต้าน ผิดพลาดก็ให้กำลังใจ ล้มลงก็ช่วยประคองด้วยใจอันเปี่ยมด้วยความกรุณาสงสาร ประรณานจะทำให้เขาพบแต่สิ่งดี ๆ ในชีวิต²⁵ ในต่างประเทศเองคนมีทรัพย์มาก ก็นิยมช่วยเหลือผู้คนอาทิ บิล เกตส์, มาร์ค ซัคเคอร์เบิร์ก, ริชาร์ด เกียร์ และใครๆ อีกหลายคน เศรษฐีในอเมริกาหลายคนก่อตั้งมูลนิธิเพื่อช่วยเหลือคนอื่นกันทั้งสิ้น เป็นเพราะนิสัยที่ฝังมาจากอดีตชาติของเขาด้วยการชอบทำบุญ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น²⁶

4. สมานัตตตา คือ การเห็นคนเป็นคนเท่ากัน หมายถึง การวางตนหรือปฏิบัติสม่ำเสมอต่อคนทุกชั้นทุกวัย ที่เรียกกันว่าไม่ถือตัว เช่นถ้าเป็นผู้ร่ำรวยเมื่อได้รับยศศักดิ์สูงกว่าเดิมก็ไม่พึงเหยียดผู้ใหญ่ที่ร่ำรวยกว่า ในระหว่างเพื่อนปกติเคยประพุดต้อย่างไรก็ประพุดต้อย่างนั้นไม่เปลี่ยนแปลงเป็นต้น ผู้ตั้งอยู่ในหลักธรรมอันนี้ หากเป็นผู้ใหญ่ ผู้ร่ำรวยก็จักรักใคร่นับถือไม่จิตจาง ถ้าเป็นมิตรก็จะเป็นเหตุให้มิตรธรรมเจริญยิ่งขึ้น หากความแตกสามัคคีกันมิได้²⁷ เนื่องจากกระยะห่างมักเป็นอุปสรรคต่อการเข้าใจกัน และเมื่อไม่เข้าใจกัน ก็ยังมีปฏิสัมพันธ์ในทางลบต่อกันมากขึ้น ทำให้เกิดแรงผลักซึ่งกันและกัน ทำให้เกิดกระยะห่างทางความรู้สึกยิ่งกว่าเดิม ในทางตรงข้ามการมีโอกาสมาทำงานใกล้ชิดกัน วางแผนร่วมกัน ทำให้มีความใกล้ชิดกันและเข้าใจกันมากขึ้น ยิ่งมีโอกาสรับรู้สุขทุกข์ของกันและกัน ก็จะทำให้เป็นกำลังใจให้แก่กัน²⁸ อุปมาเหมือนกับน้ำที่เป็นของอ่อน เอาเข้าตรงไหนๆ ก็ชุ่มฉ่ำเยือกเย็นเป็นประโยชน์แก่คนสัตว์พืช ได้อาศัย เมื่อกรอกเข้าในขวด ในรู ในแก้วเล็ก ก็ไหลเข้าเพราะน้ำเป็นของอ่อน ต่างจากก้อนหิน ท่อนไม้ ถ้ายัดเข้าไปในภาชนะที่เล็กกว่า ภาชนะนั้นก็แตก²⁹

3.1.3 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านจุดมุ่งหมาย

จิตใจของคนเราที่เป็นมนุษย์ปกติ จะวิ่งเข้าหาสิ่งที่เป็นคุณค่าและหลีกเลี่ยงจากสิ่งที่ตนพิจารณาว่าไม่เป็นคุณค่าหรือสิ่งไร้ค่า แต่การวิ่งเข้าหาคุณค่าของบางคนทำให้คุณค่าอื่นๆ กลายเป็นสิ่งไร้ค่าได้เช่นกัน เช่นบางคนต้องการให้ตัวเองได้รับคุณค่าของความมั่นคงปลอดภัยในชีวิตเรื่องการเงิน จึงเห็นคุณค่าสวัสดิภาพของผู้อื่นเป็นสิ่งไร้ค่า ทำให้พวกเขาสามารถที่จะเอาเปรียบคนอื่นได้ ตั้งแต่โกง หลอกหลวง ไปจนถึงการฉกชิงวิ่งราวและฆ่าฟัน³⁰ ในภาพใหญ่ๆ คุณค่ามีอยู่สองชนิดคือคุณค่าในทางโลกและคุณค่าในทางธรรมหรือทางจิตวิญญาณ คุณค่าในทางโลกคือคุณค่าใดๆ ก็ตามที่

²³พระมหาทวี มหาปณฺโญ (ละลง), *ความงามในพระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2554), หน้า 31.

²⁴ว.ชิรเมธี, *ธรรมะงอกงาม*, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), หน้า 130.

²⁵ว.ชิรเมธี, *โมกษามแห่งความสุข*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ธรรมะ, 2553), หน้า 67.

²⁶ราช รัมมัญญ, *พระพุทธเจ้าสอน How to สู่ความสำเร็จ*, (กรุงเทพฯ : สติอศุทุมอร์โรว์, 2558), หน้า 107.

²⁷พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม), *กฎแห่งกรรม : ธรรมปฏิบัติ เล่ม 20*, อ่างแล้ว, หน้า 24.

²⁸พระไพศาล วิสาโล, *ทำเต็มที่ แต่ไม่ใช่เรียด*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (นนทบุรี : สัปายะพับลิชชิ่ง, 2558), หน้า 161.

²⁹พระมงคลกิตติธาดา (อมร เขมจิตฺโต), *วิเวกธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์, 2543), หน้า 154.

³⁰อนันท์ ชินบุตร, *ยุทธศาสตร์ชีวิตเปี่ยมพลัง*, (กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์, 2554), หน้า 202.

มุ่งเน้นให้เกิดสิ่งต่างๆ ที่ให้ความสุขทางโลกก่อนแล้วจึงเชื่อมโยงมาสู่ความรู้สึกด้านจิตใจ ส่วนคุณค่าทางธรรมก็คือคุณค่าซึ่งส่งผลด้านจิตใจเป็นหลักโดยตรง โดยไม่คำนึงถึงวัตถุมามาก่อน³¹

เมื่อมนุษย์ใช้ชีวิตไปตามแรงผลักดันสัญชาตญาณภายในของร่างกายคือความอยาก หรือไม่ก็ตามกระแสโลกภายนอกอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่จริงๆ แล้วมนุษย์เรามีจิตสำนึก มีส่วนหนึ่งของตัวเราที่สามารถสร้างความเป็นตัวของตัวเองที่เป็นอิสระ (Autonomous Self) ซึ่งสามารถขัดขืนไม่ทำตามแรงผลักดันสัญชาตญาณภายใน หรือสภาพแวดล้อมภายนอก นี่คือนั่นที่ทำให้คนเรามีวิวัฒนาการที่สูงกว่าสัตว์อื่นๆ คนที่มีจิตสำนึก คือคนที่ทำอะไรตามความตั้งใจ (Will) ของตนเองในโลกที่ไม่ได้สร้างสภาพแวดล้อมที่สะดวกสบายให้กับมนุษย์³² ดังนั้นในการพัฒนาสัมมาอาชีวะให้เป็นไปอย่างก้าวกระโดดและเป็นการปิดเส้นทางแห่งความล้มเหลว สิ่งที่มีความจำเป็นอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ก็คือสภาวะจิตใจในขณะนั้นๆ สัมมาชีพิกชนต้องแยกแยะให้ออกว่า สิ่งใดเป็นเรื่องจริง สิ่งใดเป็นเรื่องหลอกลวง และการที่คนเราจะมีจิตสำนึกเช่นนี้ได้ จำเป็นต้องอาศัยวิธีการของปัจเจกชน 4

เพราะหลังจากที่เจ้าชายสิทธัตถะหันหลังให้กับความสุขสบายภายในวังซึ่งมีสิ่งอำนวยความสะดวกสบายอย่างครบครันเข้าไปอยู่ป่าเพื่อค้นหาความสุขในรูปแบบที่พระองค์ต้องการนั้น จนกระทั่งค้นพบสัจธรรมว่าความสุขที่ประณีตกว่าความสุขเพียงการได้กิน ดื่มหรือหลับนอนอย่างคนทั่วไปนั้นคือความสุขทางใจที่เกิดจากการพิจารณาเห็นว่า ทุกสิ่งในโลกล้วนแต่ระยะเวลาในการดำรงอยู่ คือต้องหมดอายุและต้องเสื่อมหายสลายไปตามกาลเวลา ดังนั้นเมื่อพระองค์จึงอนุญาตให้พระสงฆ์มีสมบัติติดตัวได้เพียง 8 ชิ้น หรือที่เรียกว่าบริขาร 8 คือ จีวร สบง สังฆาฏิ บาตร มีดโกน เข็ม ประคตเอว และธมกรหรือผ้ากรองน้ำเท่านั้น ซึ่งบริขารแต่ละอย่างก็มีไว้เพื่อประดับประดาร่างกายให้พออยู่ได้ไม่ลำบาก ส่วนปัจจัย 4 คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่พักและยารักษาโรค พระองค์ก็สอนให้พิจารณาก่อนใช้ในแต่ละวันเพื่อให้พระสงฆ์แยกแยะความอยากกับความจำเป็นออก เพื่อการเป็นอยู่อย่างสมถะเรียบง่าย โดยการพิจารณาว่า

ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้ว จึงใช้จีวรเพียงเพื่อกำจัด หนาว ร้อน สัมผัสแห่งเหลือบยุงลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อจะปกปิดอวัยวะที่ให้ความละอายกำเริบ ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้วจึงฉันทินบิณฑบาต มิใช่เพื่อจะเล่น มิใช่เพื่อมัวเมา มิใช่เพื่อประดับ มิใช่เพื่อตกแต่ง เพียงเพื่อให้กายนี้ดำรงอยู่ เพื่อให้เป็นไป เพื่อกำจัดความลำบาก เพื่ออนุเคราะห์แก่พรหมจรรย์”³³ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้ว จึงใช้สอยเสนาสนะเพียงเพื่อกำจัดความร้อน สัมผัสแห่งเหลือบ ยุง ลม แดด และสัตว์เลื้อยคลาน เพียงเพื่อบรรเทาอันตรายแต่ฤดู เพื่อรื่นรมย์ในการหลีกออกเร้นอยู่ ภิกษุพิจารณาโดยแยกกายแล้ว จึงฉันทินบิณฑบาตมิใช่เพียงเพื่อกำจัดเวทนาที่เกิดขึ้นแต่อาพาธต่างๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว เพื่อความเป็นผู้ไม่มีอาพาธเบียดเบียนเป็นอย่างยิ่ง³⁴

แต่ปัจจุบันเราจะพบว่า มนุษย์นอกจากจะต้องการปัจจัย 4 มาดำรงชีวิตแล้วแต่ความต้องการยังขยายไปสู่การบริโภคที่เน้นความพึงพอใจมากกว่าความจำเป็น ซึ่งขัดแย้งกับคำแนะนำใน

³¹เรื่องเดียวกัน, หน้า 200.

³²วิทยากร เชียงกุล, *จิตวิทยาในการสร้างความสุข*, (กรุงเทพฯ : สายธาร, 2548), หน้า 40.

³³ที.ปา. 16/327.

³⁴อง.สตตค. 23/99/129.

ศาสนาพุทธว่า ให้ทานอาหารเพื่อให้ร่างกายอยู่ได้ ให้ใส่เสื้อผ้าเพื่อป้องกันลม แดด และอันตรายจากสัตว์ต่างๆ ให้หาที่หลบนอนที่พอหลบแดด หลบฝน และป้องกันอันตรายจากสัตว์ร้ายได้ และสุดท้ายคือให้ทานยาเพื่อบรรเทาความเจ็บป่วยให้ลดน้อยลง แต่ส่วนใหญ่จะเข้าใจว่าความสุขจะเกิดขึ้นเมื่อตนบริโภคได้มากที่สุด ความสุขคือการได้ทานอาหารที่มีรสชาติอร่อยและมีกลิ่นหอมเย้ายวน เพลิดเพลินไปกับได้ฟังดนตรี หรือตื่นเต้นเมื่อได้ชมการแสดงของนักร้องในดวงใจ แล้วยังภูมิใจในบ้านซึ่งต้องจ่ายในราคาแพงแต่ขัดแย้งกับฐานรายได้ของตน จนกระทั่งหลายคนตั้งตัวไม่ได้ ถือเป็นเป็นการเสพยาตีในความสุขเพียงหยาบๆ แต่เป็นแรงกระตุ้นให้มนุษย์ต้องดิ้นรนแสวงหาอยู่ตลอดเวลา トラบเท่าที่ผู้เสพยาตีมีความสามารถหาเงินมารองรับความอยากเหล่านี้ได้ พระพุทธศาสนาก็ไม่ได้ห้ามการบริโภคในลักษณะนี้ แต่พระพุทธศาสนาต้องการดึงจิตของมนุษย์ให้ออกห่างจากการตกเป็นเหยื่อของมายาภาพ และแนะนำว่าคนที่มียาตีได้ต่ำ ควรมียาตีที่เหมาะสมกับฐานรายได้ของตน เพราะเมื่อถึงจุดหนึ่งที่ไม่สามารถหาเงินมารองรับความอยากได้ทัน ความอยากจะชักนำให้เขาไปทำพฤติกรรมที่ไม่ดีต่างๆ ได้ ดังนั้นในการบริโภค หรือการพิจารณาว่าจะทำกิจกรรมอย่างไรเพื่อสนับสนุนให้การปฏิบัติตนตามหลักสัมมาอาชีวะนั้นมีความละเอียดรัดกุมขึ้น เพื่อหลีกเลี่ยงการแก้ไขหรือพัฒนาในสิ่งที่ไม่จำเป็น จึงควรพิจารณาสิ่งต่างๆ เพื่อพัฒนาจิตสำนึกให้สามารถแยกแยะได้ว่า สิ่งไหนเป็นคุณค่าแท้และสิ่งไหนเป็นคุณค่าเทียม ดังมีรายละเอียดของการพิจารณาดังต่อไปนี้

1. ผลการพัฒนาจิตสำนึกด้านคุณค่าแท้ : คุณค่าแท้ คือการดำเนินชีวิตที่มีความสุขอย่างมั่นคงตามศักยภาพ เกาะติดกระแสก็เพื่อให้ก้าวทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม แต่ไม่ไขว่ไขวไปตามกระแส พิจารณาอย่างครบวงจร เลือกบริโภคในสิ่งที่มีคุณค่าแต่ไม่เน้นมูลค่า เพื่อละลายเคยความชินของจิตใต้สำนึกที่ติดกับดักของเอิร์ดอ้อยและสนุกสนานเพลิดเพลินไปกับการเสพยาตีเสวยอารมณ์ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ซึ่งเป็นจุดเชื่อมโยงระหว่างโลกภายนอกกับความต้องการภายในคือความอยากอันเป็นปัจจัยนำมนุษย์ไปสู่วิถีชีวิตที่ยากลำบากและวนเวียนอยู่กับการแก้ปัญหาทางด้านอารมณ์ ความรู้สึกที่ตนให้ความหมายกับข้อมูลที่รับเข้ามาทางการได้เห็นเป็นรูป การได้ยินเป็นเสียง การได้ดมเป็นกลิ่น การได้ชิมรสชาติ การได้สัมผัส ถ้าไม่พิจารณาให้ครบวงจร ติดอยู่ในความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่ง เช่นว่า สิ่งที่เราเห็นนี้มีรูปร่างสวยงาม มองแล้วให้ความรู้สึกมีความสุขเป็นพิเศษ ตอกย้ำความรู้สึกนั้นไว้แล้วคิดจินตนาการใฝ่ฝันจะครอบครอง หรือเลือกทานอาหารเพื่อความตื่นเต้นทำท่าย มากกว่าเรื่องของรสชาติหรือเพื่อความอยู่รอดเป็นต้น ถ้าววนเวียนอยู่ในวงจรความรู้สึกอย่างนี้ จิตสำนึกก็จะสั่งการให้มนุษย์ทำกิจกรรมบางอย่างเพื่อไปสู่เป้าหมายทางอารมณ์นั้นแล้ว เมื่อเห็นสิ่งที่น่าตื่นตาเพลิดเพลินใจยิ่งกว่า ก็ต้องดิ้นรนอยู่เรื่อยไป ดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ผู้ใดยังเพลิดเพลิน...ตา...หู...จมูก...ลิ้น...กาย...ใจ...ผู้ใดยังเพลิดเพลินในรูป...เสียง...กลิ่น...รส...โผฏฐัพพะ...ธรรมารมณ์ ผู้นั้น ชื่อว่า ย่อมเพลิดเพลินทุกข์ ผู้ใดเพลิดเพลินทุกข์ เรากล่าวว่าผู้นั้นยังไม่พ้นไปจากทุกข์”³⁵

การบริโภคอย่างนี้ ทางพุทธปรัชญามองว่าเป็นการบริโภคที่ขาดความสร้างสรรค์ เพราะเป็นการนำความสุขไปผูกอยู่กับสิ่งที่ดำรงอยู่ได้เพียงชั่วคราว ดังนั้นจึงต้องพิจารณาข้อมูลที่ผ่านมาทางประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในลักษณะของสิ่งที่อยู่ภายใต้ความไม่คงทนถาวรและต้องหมดสภาพเปลี่ยนแปลงไปเป็นอย่างอื่นแล้วย่อยสลายตามกาลเวลา เพราะเมื่อมองเห็นสรรพสิ่งตามเป็นจริงแล้ว

³⁵ ส.สพ. 18/19-20/11-12.

จิตใต้สำนึกจะมีวิจารณ์ญาณในการพิจารณาว่า สิ่งไหนจำเป็นต่อการดำรงชีวิตและสิ่งไหนจะนำพาชีวิตให้เหน็ดเหนื่อยแล้วเกิดความคิดเห็นที่เป็นกลาง มีความยับยั้งชั่งใจ ส่งผลให้พฤติกรรมส่วนบุคคลเป็นไปในทางที่สร้างสรรค์และพัฒนา เลือกระบิโภคในสิ่งที่เหมาะสมกับกายภาพและฐานะทางการเงินของตน ส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติพอใจตามสิ่งที่มีและภูมิใจในสิ่งที่เป็น ไม่ปรารถนาในสิ่งที่เกินศักยภาพหรือคิดเปรียบเทียบกับคนอื่น เพราะการคาดหวังในสิ่งที่ไกลตัวถือเป็นการนำสุขไปฝากไว้กับอนาคต

2. ผลกระทบจากจิตสำนึกที่ขาดการพัฒนา : มนุษย์เกิดมาพร้อมกับความอยากที่เป็นไปตามความรู้สึก บำรุงบำเรอประสาทสัมผัส คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ของตนเอง ถ้ารู้สึกถูกตา ถูกหู ถูกลิ้น จะอยากทันที แต่ถ้าไม่ถูกตา ไม่ถูกหู ไม่ถูกลิ้น จะไม่อยาก ไม่ชอบใจ โดยไม่ต้องรู้ว่าอะไรมีคุณค่าต่อชีวิตหรือไม่ ความอยากเช่นนี้เป็นไปตามธรรมชาติ เรียกว่าตัณหาฉันทะ หรือตัณหาซึ่งเกิดขึ้นจากอวิชชา อวิชชาคือ ภาวะที่จิตขาดความรู้ ความเข้าใจอย่างแท้จริงในทุกข์และการดับทุกข์ อวิชชาเป็นปัจจัยที่นำไปสู่ตัณหาอุปาทาน³⁶ ตัณหาเป็นเหตุแห่งความทุกข์ เพราะต้องแสวงหา แต่อุปาทานเป็นเหตุแห่งความทุกข์ เพราะต้องรักษาไว้ ตัณหาเปรียบเหมือนโจรที่ยื่นมือจะเอาของในที่ลับ อุปาทานเปรียบเหมือนโจรผู้ถือเอาสิ่งของที่ลักได้มาไว้ในมือ ตัณหาคือความยินดี พอใจที่เกิดขึ้นในอารมณ์หนึ่งอารมณ์ใด ส่วนกามุปาทาน คือความติดใจอยู่ในอารมณ์นั้นๆ อย่างไม่ยอมปล่อย ตัณหาเปรียบเหมือนต้นไม้ที่เพิ่งงอกขึ้นใหม่ กามุปาทานเปรียบเหมือนต้นไม้ที่เจริญงอกงามเติบโตแล้ว³⁷อุปาทาน ได้แก่ธรรมชาติที่ยึดถืออย่างแรงกล้า คือถือไว้ไม่ปล่อยเป็นความยึดมั่นในสิ่งที่ผิด โดยอาศัยตัณหาคือความอยากและทิฐิคือความเห็นผิดที่มีกำลังแรงมาก แสดงว่าถ้ามีตัณหาและทิฐิอย่างธรรมดา ยังไม่ได้ชื่อว่าอุปาทาน ต่อเมื่อตัณหาและทิฐิมีกำลังแรงมากขึ้น กล่าวคือยินดีและติดใจในอารมณ์นั้นๆ อย่างไม่ยอมปล่อย เวลานั้นตัณหาก็ตีชื่อว่าอุปาทาน และเมื่อเวลาที่มีความเห็นผิดจนติดแน่นแก้ไขไม่ได้แล้วเวลานั้นทิฐินี้ได้ชื่อว่าอุปาทาน³⁸

คุณค่าเทียม คือการดำเนินชีวิตโดยไม่การเฝ้าระวังข้อมูลที่ผ่านมาทางประสาทสัมผัส ทั้ง 5 นอกจากจะทำให้ตนต้องเหนื่อยยากทุกข์ยากเพิ่มมากขึ้นอย่างไม่จำเป็นดังกล่าวแล้ว ในกรณีที่รุนแรงยิ่งขึ้น คือผู้ที่ปล่อยให้ความทะยานอยากอันเกิดจากรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัส ตลอดจนอารมณ์ที่มากกระทบใจมีอิทธิพลต่อจิตใจตนเองอย่างหักห้ามไม่อยู่ ชนิดที่เรียกว่าหน้ามืดตามัวแล้ว ก็อาจชักนำไปสู่การกระทำที่ผิดศีลธรรม ผิดกฎหมาย ซึ่งเราท่านก็ได้พบเห็นกันอยู่ตามข่าวที่แพร่ในสื่อต่างๆ ทุกวันอยู่แล้ว การฝึกฝนให้มีอินทรีย์สังวรจึงเป็นเสมือนเกราะคุ้มกันการกระทำผิดศีล ผิดกฎหมายได้เป็นอย่างดีวิธีทางหนึ่ง³⁹เพราะคนที่ติดกับดักของความต้องการเทียมหรือ ความกระหายอยากของตัณหาแล้วนั้นจะเป็นผู้มีจะมีลักษณะคล้ายกับคนที่กำลังดื่มของมีนเมาเช่นเหล้าหรือเบียร์ หลายคนรู้สึกว่าการดื่มเหล้าไม่ตี มีผลเสียต่อร่างกายและจิตใจหลายอย่าง แต่ก็ยังดื่มอยู่เหมือนที่มีความอยากในรูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส (กามตัณหา) บางคนอยากมี อยากเป็นอย่างนั้นอย่างนี้ (ภวตัณหา) บางคนกลับไม่ยอมมีอยากเป็น (วิภวตัณหา)⁴⁰ เมื่อได้แล้ว ก็ไม่รู้จักพอ ไม่รู้จักอิ่ม จึงมีทุกข์รำไป เมื่อยัง

³⁶มานิต ศรีประโมทย์, *คู่มือฝึกตนเพื่อพ้นทุกข์*, (เนทบุรี : คลังวิชา, 2552), หน้า 2.

³⁷จำลอง ดิษยณิข, *จิตวิทยาของความดับทุกข์*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ต้นบุญ, 2554), หน้า 113.

³⁸เรื่องเดียวกัน, หน้า 112.

³⁹รักพงษ์ แซ่โซว, *เนื้อแท้พระพุทธศาสนา*, (กรุงเทพฯ : สุภา, 2559), หน้า 147.

⁴⁰จำลอง ดิษยณิข, *จิตวิทยาของความดับทุกข์*, อ้างแล้ว, หน้า 125.

ไม่ได้ก็โยยหา หูตาสอดสายคอยฟังคอยดู สมองคิดหาวิธีที่จะให้ได้ ดันรนเพื่อให้ได้มา เมื่อได้มาแล้ว ก็ห่วงกังวลกลัวจะสูญหายหรือตายจากไปทิ้งไปไหนไม่ได้ กลายเป็นบ่วงผูกยึดไว้โดยไม่รู้ตัว เมื่อสูญหายหรือตายจากไปก็เศร้าโศกเสียใจ เสียตาย ทำใจไม่ได้ กลายเป็นคนสิ้นหวังหรือไม่ก็ทำร้ายตัวเอง⁴¹

3.1.4 หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านการแก้ปัญหา

ปัญหา คือการใช้ความรู้ หรือประสบการณ์ที่แต่ละคนสั่งสมมาจากการเรียนหนังสือบ้าง การขบคิดด้วยตนเองบ้างและสุดท้ายการลงมือปฏิบัติเองบ้าง เพื่อแก้ปัญหาที่เกิดขึ้นในสถานการณ์ต่างๆ บางเหตุการณ์ใช้ความรู้ในตำราแก้ไขไปต่อได้ บางเหตุการณ์ก็ใช้เพียงความคิดที่เกิดขึ้น ณ ขณะนั้นแก้ไขไปต่อได้ เพราะเป็นปัญหาที่มีในบทเรียนหรือมีคนเคยประสบพบเจอมาก่อนตนแล้ว แต่ปัญหาชีวิตนั้นคือสิ่งที่แก้ยากที่สุด เพราะบางสถานการณ์เป็นเรื่องใหม่สำหรับมนุษย์ในแต่ละช่วงวัย ซึ่งมีประสบการณ์ชีวิตที่แตกต่างกันออกไป บางเหตุการณ์ทำให้หลายคนเลือกเส้นทางตาย เพราะความรู้และความคิดที่มีอยู่หาทางออกไม่ได้และ แต่ปัญหาในทางพุทธปรัชญานั้น หมายถึงความรู้ชัดในสรรพชีวิตว่าต้องเติบโต ดำรงอยู่ระยะหนึ่งจากนั้นแปรสภาพและสุดท้ายย่อยสลายไปตามกาลเวลา เมื่อเป็นเช่นนั้น สิ่งที่มีมนุษย์ต้องเจอในแต่ละวัน ไม่ว่าจะเป็นความสุขสบาย หรือความยากลำบากนั้น เมื่อเกิดขึ้นแล้ว หลังจากนั้นก็จะหาทางออกได้เอง เพราะไม่มีอะไรแน่นอน ดังนั้น การพัฒนาปัญญาในที่นี้จึงหมายถึง การหาทางออกของปัญหาด้วยวิธีการของอริยสัจ 4 ภายใต้ขอบเขตของไตรลักษณ์ โดยอาศัยอายตนะทั้ง 6 เป็นเครื่องมือในการแก้ปัญหาและสนับสนุนให้การเลี้ยงชีพตามหลักสัมมาอาชีวะเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. วิธีการพัฒนาปัญญาตามหลักสัมมาทิฐิ : ปัญญาที่ไม่มีศีลเป็นควบคุม เป็นปัญญาแบบมือใครยาวสาวได้สาวเอา หรือปัญญาแบบตัวใครตัวมัน แบบคนฉลาดที่ขาดศีลธรรมเอาเปรียบคนที่โง่กว่า จึงเป็นการกระทำที่เบียดเบียนผู้อื่นอยู่เสมอ ทำให้โลกงุนวาย มีปัญหาอยู่เสมอ ส่วนปัญญาทางธรรมในพระพุทธศาสนามีข้อบังคับ หรือข้อบ่งชี้ชัดเจนว่า จะต้องเป็นปัญญาที่เกิดจากสมาธิ อันมีศีลเป็นเครื่องควบคุม จึงจะเป็นสัมมาปัญญา หรือปัญญาที่ถูกต้องทางพุทธหรือสัมมาทิฐิ⁴² และสัมมาทิฐินั้น ถือเป็นตัวนำของมรรค เมื่อเกิดขึ้นก็จะชักจูงมรรคองค์อื่นๆ ให้เกิดขึ้นตาม และมรรคองค์อื่นๆ ที่เกิดขึ้นนั้นจะย้อนกลับมาช่วยสัมมาทิฐิให้คมกล้าขึ้นไปอีก ส่งเสริมชักจูงกันไปอีกอย่างนี้ จนกว่าจะถึงขีดที่เพียงพอและสามัคคีพร้อมกันได้ครบองค์และต่อเนื่อง จึงจะสามารถดับกองทุกข์ได้หมดสิ้น⁴³ สัมมาทิฐิ ก็คือฐานความคิดด้านบวกเป็นความคิดเชิงสร้างสรรค์ที่จะช่วยชี้ทางสว่างให้แก่คนทั้งหลาย เป็นหลักความเห็นที่ถูกต้อง เป็นตัวกระตุ้นและส่งเสริมให้คนมองปัญหาเป็น เข้าใจปัญหาถูกและสามารถแก้ปัญหาความขัดแย้งต่างๆ ได้ตามหลักของเหตุผลในอริยสัจ 4 โดยยึดความถูกต้องและความสุขของส่วนรวมเป็นหลัก ไม่ยึดพวกพ้องหรือกิเลสเป็นที่ตั้ง การประยุกต์ใช้หลักสัมมาทิฐินี้ก็จะสามารถสร้างประโยชน์มหาศาลแก่มนุษย์ทุกคนตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูงสุดของชีวิต⁴⁴ และปัญญาในทางศาสนาพุทธเกิดได้ 3 ทางคือ

⁴¹พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *กิริย ดั่งได้สดับมา*, อ่างแล้ว, หน้า 297.

⁴²สมศักดิ์ สืบสงวน, *ธรรม...ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เล่มที่ 5 พระราชพรหมยานมหาเถระ (หลวงพ่อดุสิต วัดท่าซุง)*, อ่างแล้ว, หน้า 152.

⁴³มานิต ศรีประโมทย์, *คู่มือฝึกตนเพื่อพ้นทุกข์*, อ่างแล้ว, หน้า 34.

⁴⁴ธนกร ชูสุขเสริม, *การประยุกต์ใช้สัมมาทิฐิเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย, วารสารธรรมทรรศน์*, ปีที่ 17 ฉบับที่ 2, (พฤษภาคม-สิงหาคม 2560), หน้า 226.

1. สุตมยปัญญา ปัญญาเกิดจากการฟัง โดยอาศัยปรโตโฆสะ คือเสียงจากผู้อื่นหรือเสียงบอกจากผู้อื่น ได้แก่การรับถ่ายทอดหรืออิทธิพลจากสิ่งแวดล้อมทางสังคม เช่น พ่อแม่ ครูอาจารย์ เพื่อนที่คบหา หนังสือ สื่อมวลชน และวัฒนธรรม ซึ่งให้ข่าวสารที่ถูกต้อง สั่งสอน อบรม แนะนำชักจูงไปในทางที่ดีงาม⁴⁵

2. จินตามยปัญญา ปัญญาเกิดจากการขบคิด โดยอาศัยหลักโยนิโสมนสิการ คือคิดให้แยกแยะ คือรู้ เห็น ได้อ่าน ได้ฟังสิ่งใด ก็รู้จักคิดพิจารณาด้วยตนเอง โดยแยกแยะให้เห็นสภาวะและ สืบสาวให้เห็น เหตุผลว่านั่นคืออะไร เกิดขึ้นได้อย่างไร ทำไมจึงเป็นอย่างนั้น จะเกิดผลอะไรต่อไป มีข้อดี ข้อเสีย คุณโทษ อย่างไร เป็นต้น⁴⁶

3. ภวานามยปัญญา ปัญญาที่เกิดจากประสบการณ์การลงมือทำโดยอาศัยการพิจารณา ไตร่ตรอง ในธรรมอยู่ตลอดเวลา ทบทวน หมั่นใคร่ครวญตรวจตรา ใช้ปัญญาพิจารณาอย่างมีเหตุมีผล จนรู้ชัดเข้าใจในความเป็นจริงของธรรมชาติได้อย่างถูกต้อง ทั้งนี้เพราะปัญญาในระดับภวานามย ปัญหานี้ ต้องอาศัยการพิจารณาไตร่ตรอง อย่างรอบคอบ ให้เห็นว่าทุกสิ่งที่จิตรับรู้ นั้นไม่ว่าจะเป็นรูป หรือนาม หรือแม้กระทั่งอาการ และอารมณ์ของจิตต่างๆ นั้นล้วนเป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา⁴⁷

2. การทำความเข้าใจเรื่องโลกและชีวิตตามหลักสัมมาทิฐิ : ตามหลักของศาสนาพุทธ ทุกสิ่งที่เกิดขึ้นล้วนเหตุปัจจัยของกันและกัน ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยบังเอิญ หรือไร้สาเหตุ การที่มนุษย์ มีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งใด สิ่งนั้นย่อมเป็นเหตุปัจจัยให้สิ่งอื่นเกิดขึ้นต่อเนื่องกันไปวนเวียนอยู่อย่างนั้น แสดงว่ามนุษย์ดำเนินชีวิตอยู่ได้เพราะอาศัยอะไรบางอย่าง ซึ่งอะไรบางอย่างนั้นก็ต้องเกี่ยวเนื่องกับคนอื่น การเข้าใจว่าชีวิตของตนเองเท่านั้นสำคัญ จึงเป็นความเข้าใจที่ผิด ในเมื่อทรัพยากรมีจำกัดจึงจำต้องเฉลี่ย แบ่งปันกัน ช่วยเหลือกัน การทำตามสิทธิและเสรีภาพของตนเป็นสิ่งที่ดี แต่ควรมีขอบเขตเพราะคนอื่นก็ ควรได้รับสิทธิและเสรีภาพอย่างเท่าเทียมกัน ดังนั้นหากมีคนหนึ่งละเมิดได้ ก็จะมีอีกบางคนที่ละเมิดบ้าง เหมือนกัน เมื่อเป็นเช่นนั้นการอยู่ร่วมกันจะวุ่นวาย ในสัมมาทิฐิระดับต้นนี้ ศาสนาพุทธเน้นให้มนุษย์มีความเข้าใจถึงความสำคัญในการอยู่ร่วมกันให้ระวังพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ แต่เน้นทำกิจกรรมที่ สร้างสรรค์เช่นการให้ออกาสักัน การช่วยเหลือกัน การเคารพสิทธิและเสรีภาพของกันและกัน เช่นการที่ บิดาและมารดาเสียสละความต้องการหลายอย่างเพื่อเลี้ยงดูบุตรมาจนเติบโตใหญ่ และถึงแม้บุตรจะเกิดจาก แรงราคะของบิดาและมารดาก็ตาม แต่บุตรควรแบ่งปันกลับไปโดยการดูแลเอาใจใส่ท่านผู้เคยเลี้ยงตน มาจนเติบโตใหญ่ เพื่อเป็นการจรจโรงสังคมให้มีความน่าอยู่

คำถามที่มนุษย์สงสัยว่า เพราะเหตุไรตนจึงเกิดมาและหลังจากตายแล้วจะไปไหนต่อ นั้น หากมองในเชิงวัตถุจะได้รับคำตอบว่าเป็นเพียงการรวมตัวกันของดิน น้ำ ลม ไฟ ส่วนเมื่อตายแล้วจะไปไหนนั้นเป็นสิ่งคาดเดาลำบากเพราะคนที่ตายแล้วก็หายไปเลย ไม่กลับมาบอกว่าภพเบื้องหน้าเป็นอย่างไร ทำให้บางคนเข้าใจว่า ตายแล้วก็หายสาบสูญไปเลยอย่างที่เราเรียกกันว่าอุจเฉททิฐิ (ตายแล้วสูญ) บางคนก็มีความเชื่อว่าทำสิ่งใดก็ไม่เกิดผลสะท้อนกลับมาอย่างที่เราเรียกกันว่า อภิกิริยทิฐิ (การกระทำ ไม่มีความหมาย) หรือนัตถิกทิฐิ (ทุกสิ่งเป็นเรื่องบังเอิญไม่มีสาเหตุ) แต่ศาสนาพุทธแนะนำว่าสิ่งที่เกิดขึ้นในปัจจุบันมีสาเหตุมาจากพฤติกรรมก่อนหน้า หรือย้อนกลับไปอีกหลายปี หรือหลายภพชาติ

⁴⁵พระธรรมปิฎก (ประยุทธ์ ปยุตโต), *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : ศยาม 2542), หน้า 11.

⁴⁶พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต), *ฐานที่มั่นของชีวิตและสังคม*, (กรุงเทพฯ : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2550), หน้า 71.

⁴⁷รุ่งเรือง ลิ้มชูปฏิภาณ, *วิทยาศาสตร์ของพุทธศาสนาอันประเสริฐ*, (กรุงเทพฯ : ร.ลิ้มชูปฏิภาณ, 2551), หน้า 260.

ดังนั้นต้องทำปัจจุบันให้ดี ส่วนชีวิตในโลกหน้านั้นก็ขึ้นอยู่กับการกระทำในปัจจุบัน เพราะพฤติกรรมในอดีตส่งผลต่อปัจจุบัน และพฤติกรรมในปัจจุบันก็ส่งผลต่ออนาคต และสิ่งที่ยังพิสูจน์ไม่ได้เช่น เทวดา สวรรค์ นรก นั้นศาสนาพุทธบอกว่ามี แต่ขึ้นอยู่กับความละเอียดของจิตใจ สุดท้ายแนะนำให้สนับสนุนนักบวช สมณะซีพราหมณ์ผู้มุ่งขัดเกลาคามเห็นแก่ตัวของตนให้สามารถปฏิบัติต่อไปได้

3. ตัวอย่างการใช้ปัญญาทำงานให้สำเร็จ : เมื่อทำงานอะไรก็ตาม ให้วิเคราะห์และพัฒนาอย่างสร้างสรรค์ พระพุทธเจ้าทรงเป็นตัวอย่างของนักวิจัยชั้นยอดของโลก เพราะพระองค์สร้างปัญญาขึ้นมาใหม่ จากเหตุการณ์ที่คนทั้งหลายมองไม่เห็นว่าเป็นทางมาของปัญญาได้อย่างไร หากจำพุทธประวัติได้ ก็คงพบว่า สาเหตุที่ทำให้พระพุทธเจ้าแต่เมื่อยังเป็นเจ้าชายสิทธัตถะเสด็จออกผนวช ก็เป็นเพราะว่าพระองค์ทรงรู้จักใช้ปัญญาในเชิงสร้างสรรค์อันได้แก่การรู้จักคิดเชิงวิเคราะห์⁴⁸ หากเราทำกิจกรรมใดๆ เสร็จไปแล้วโดยไม่ตรวจสอบทบทวนว่าทำได้ดีหรือยัง สามารถทำได้ดีกว่านี้ไหม เร็วกว่านี้ไหม คุ่มกว่าไหม ก็จะทำให้แบบเดิมไปเรื่อยๆ เข้าทำนองไม่รู้จักปรับปรุงพัฒนา แต่ถ้าเรามีความคิดจะปรับปรุง คอยสอดส่องดูเหมือนกับมีกระจกเงาสะท้อนให้เห็นอยู่เสมอ ก็จะปรับปรุงผลงานได้ดีขึ้น⁴⁹

แต่น้อยคนที่จะรู้ว่าตัวเองมีนิสัยเป็นคนใจลอย ฟุ้งซ่าน วอกแวก ใจคอไม่อยู่กับเนื้อกับตัว และเวลาทำงานจึงมักจะขาดตกบกพร่องเป็นอาชญา และถึงแม้ในที่สุดจะทำงานเสร็จ แต่ถ้าพิจารณาดูก็จะเห็นว่า งานที่ว่า“เสร็จ”นั้นแท้จริงไม่สมบูรณ์ เสร็จช้ากว่าที่ตั้งใจหรือกำหนด และมีผิดพลาดอยู่เสมอ มากบ้าง น้อยบ้าง ถ้างานที่ทำนั้นเป็นงานส่วนตัว ความเสียหายที่เกิดขึ้นก็อยู่ในวงจำกัด แต่ถ้าเป็นธุรกิจหรือราชการที่รับใช้คนหมู่มาก ความเสียหายก็ย่อมจะกว้างขวางและร้ายแรงกว่า⁵⁰ เพราะฉะนั้น จึงต้องใส่ใจอยู่กับแต่ละขณะที่ทำงาน ไม่พะวงกับอดีตหรืออนาคต คนเราส่วนใหญ่มีความทุกข์กับงาน เพราะใจพุ่งไปข้างหน้าแล้ว คือเฝ้ารอว่าเมื่อไหร่จะเสร็จๆ แล้วก็ท้อเพราะอีกตั้งสามเดือน หรือหนึ่งปีกว่าจะเสร็จ เวลาคิดถึงเรื่องงานชิ้นใหญ่ๆ แค่คิดว่าอีกหลายวัน หลายเดือนกว่าจะเสร็จ ใจก็ท้อแล้ว แต่ไม่ว่างานหนักหรืองานใหญ่แค่ไหนมันจะเบาขึ้นเมื่อเราเอาใจมาจดจ่ออยู่กับสิ่งที่เรากำลังทำอยู่ตอนนั้น ในทางพุทธศาสนาเรียกว่า“อยู่กับปัจจุบัน”⁵¹ ดังนั้น การทำงานในสมัยปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลงทางเทคโนโลยีอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นต้องใช้ปัญญาในการทำงานโดยอาศัยขั้นตอนของอริยสัจ 4 คือการวิเคราะห์หาปัญหาที่คืออะไร ค้นหาสาเหตุว่าเกิดขึ้นได้อย่างไร ตั้งสมมุติฐานว่าจะแก้ไขได้อย่างไรและด้วยวิธีใด จากนั้นลงมือทำงานสำเร็จ

4. ตัวอย่างการใช้ปัญญาพิจารณาความเสื่อมจากมุมมองของนักปราชญ์ :

หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี กล่าวว่า“ผู้มีชีวิตอยู่ด้วยปัญญา จะต้องเห็นความเสื่อมของตนเองอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่เกิด อย่างเราเกิดขึ้นมานั้น เสื่อมจากสภาพเดิมจนกระทั่งคลอด คลอดมาแล้วแก้ไขโดยลำดับ เป็นเด็ก เป็นหนุ่ม เป็นสาว เฉ่าชรา จึงเรียกว่าเสื่อม เสื่อมจนกระทั่งชำรุดทรุดโทรม หลังค่อม หลังขาด หลังงอ ไปมาที่ไหนก็ลำบาก”⁵²สอดคล้องกับที่ พระอาจารย์เปลี่ยน ปัญญาปทีโป ได้กล่าวถึง

⁴⁸ วชิรเมธี, *คนสำเร็จ งานสำเร็จ*, พิมพ์ครั้งที่ 14, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551), หน้า 92.

⁴⁹ เทิดศักดิ์ คงเดช, *จากความฉลาดทางอารมณ์สู่สติและปัญญา*, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2542), หน้า 117.

⁵⁰ วชิรเมธี, *เดชะคุณธรรม, สมาธิกับการทำงานและพระสมาธิในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : มติชน, 2553), หน้า 12.

⁵¹ พระไพศาล วิสาโล, *สุขแท้ด้วยปัญญา*, อ่างแล้ว, หน้า 160.

⁵² อริโย ภิกขุ, *มรดกธรรม หลวงปู่เทศก์ เทศรังสี*, (ชัยนาท : พรเทพการพิมพ์, 2558), หน้า 75.

วิธีการมองเงินแบบคนมีปัญญาที่พยายามค้นหาแหล่งที่มาของเงินจนค้นพบว่า “เงินพิมพ์ที่กองกษาปณ์ แล้วก่อนที่เอามาทำเป็นเงินนี้ ก็คือเป็นแร่อยู่ที่ก้อนหิน ต้องเอาแร่นั้นมาถลุงก่อน ถลุงออกมาเป็นแท่ง แล้วจึงเอามาหล่อเป็นเงิน ทำเป็นลวดลายต่างๆ ออกมาใช้ พอใช้ไปตัวหนังสือลบไปหมด ก็หมดค่า มันก็ลงไปหาพื้นดินอย่างเดิม เพราะแร่ทั้งหมดถือเป็นธาตุดิน”⁵³

พระราชพรหมยาน (หลวงพ่อกุญชร) ได้แนะนำวิธีในการรับข้อมูลอย่างเป็นกลางเพื่อให้ชีวิตไม่ต้องตื่นตระหนกตื่นกลัวไปกับความอยากนานาประการ ดังมีใจความว่า “ทวารทั้ง 6 ของร่างกาย มันก็เชื่อมอยู่ตลอดเวลา ตาก็เดินเข้าไปหาความเสื่อม หูก็เดินเข้าไปหาความดับ จมูกเช่นกัน เต็มเป็นหวัด หายใจไม่สะดวก อายุยิ่งมากยิ่งขึ้นหายใจได้น้อยเข้า ลึนก็เสื่อมความรู้สึมน้อยลง ร่างกายยิ่งไม่ต้องพูดถึงปัญหามีอยู่แล้วมันเสื่อมลงทุกวัน⁵⁴ เพราะเห็นธรรมซ้อนธรรม คือ ความสวยก็สวยไม่จริง ความไม่สวยก็ไม่จริง ในธรรมของรูป รส กลิ่น เสียง สัมผัสระหว่างเพศหาสาระไม่ได้ คนด่าอยู่หยกๆ ประเดี๋ยวก็มาสรรเสริญเสียแล้ว หรือชมอยู่ดีๆ ประเดี๋ยวก็ด่าแล้ว อารมณ์ท่านจึงวาง เพราะยอมรับกฎของธรรมดา”⁵⁵

พุทธทาสภิกขุ อธิบายว่า “อาชีพบางประเภทบังคับให้ผู้ประกอบการต้องประสบกับอนิฏฐารมณ์ได้มาก เช่นคนค้าขายต้องทนจากภัยบาคายของคนซื้อ ทนความต้องอดทนต่อความเสียดสีของฝ่ายปรปักษ์ เพราะฉะนั้นทางที่จะไม่เป็นภัยต่อการงานและจิตใจ ก็คือให้อารมณ์นั้นเป็นสักแต่ว่าอารมณ์ไป”⁵⁶ สอดคล้องกับที่สรรเสริญ อินทร์ตัน ได้กล่าวว่า “ในแต่ละวัน เราต้องสัมผัสกับอารมณ์ทั้งที่น่าปรารถนาและไม่น่าปรารถนา ทำให้เกิดความรู้สึกยินดี ชอบใจ ถูกใจ และเกิดความรู้สึกนึกคิดที่ดีๆ ตามมา ขณะเดียวกัน เมื่อเราประสบกับสิ่งชั่วร้าย ปัญหาและอุปสรรคต่างๆ นานา เราก็หงุดหงิดซึมเศร้า เบื่อหน่าย เกิดความไม่สบายใจ เครียด เป็นทุกข์”⁵⁷

หลวงปู่ชา สุภทโท อธิบายเสริมว่า “อารมณ์ทั้งหลายที่ว่ามานี้เหมือนกับบุงเห้ที่มีพิษร้าย ถ้าไม่มีอะไรมาขวาง มันก็เลื้อยไปตามธรรมชาติของมัน ถ้าหากเป็นคนที่ไม่ฉลาดแล้ว ก็จะปล่อยหมดสิ่งที่ดีก็ปล่อยไป สิ่งที่ชอบใจก็ปล่อยไป สิ่งที่ไม่ชอบใจก็ปล่อยไป เหมือนอย่างที่เราปล่อยบุงเห้ตัวที่มีพิษร้ายนั้นให้เลื้อยไปทั้งพิษที่มีอยู่ในตัวมัน”⁵⁸ สอดคล้องกับ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ ได้กล่าวถึงรสชาติของความเบาที่เกิดจากการปล่อยวางนั้น ทุกคนสามารถสัมผัสได้เท่ากันหมด แต่ระยะเวลาในการปล่อยวางได้นั้นขึ้นอยู่กับความเชี่ยวชาญของแต่ละบุคคลว่า “เรื่องการปล่อยวางไม่ใช่เรื่องของความเชื่อ ไม่ใช่การโต้เถียง แต่เป็นเรื่องประสบการณ์ที่แต่ละคนจะตระหนัก เมื่อต้องแบกสมบัติข้าวของไว้บนบ่า และหิ้วของด้วยมือทั้งสองมือเดินทางไกล รู้สึกหนักและเหนื่อยอย่างถึงที่สุด เมื่อถึงเวลานั้นจะมีใครบอกให้วางหรือไม่บอกให้วาง ก็จะต้องวางลงเอง”⁵⁹ และในหนังสือเกิดใหม่ อธิบายไว้ว่า “การแสวงหาความสุขด้วยการอยากมี อยากได้ เร่งสะสมเงินทอง ซื่อเสียงเกียรติยศ ที่สุดท้ายนำมา

⁵³ พระอาจารย์เปลี่ยน ปัญญาปทีโป, *ถาม-ตอบปัญหาธรรมะ*, (กรุงเทพฯ : ขวนพิมพ์, 2540), หน้า 109.

⁵⁴ สมศักดิ์ สืบสงวน, *ธรรม...ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เล่มที่ 4 พระราชพรหมยานมหาเถระ (หลวงพ่อกุญชร) วัดท่าซุง*, อ่างแล้ว, หน้า 33.

⁵⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 34.

⁵⁶ พุทธทาสภิกขุ, *เขียนมา ตอบไป*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2542), หน้า 23.

⁵⁷ สรรเสริญ อินทร์ตัน, *จิตลิตชีวิต*, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557), หน้า 266.

⁵⁸ ดำรงธรรม, *หลวงปู่ชา สุภทโท พระโพธิญาณเถระแห่งหนองป่าพง*, อ่างแล้ว, หน้า 127.

⁵⁹ พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ, *พระธรรมนำชีวิต*, (กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พรินติ้ง, 2550), หน้า 58.

แต่ปัญหา ความขัดแย้ง ความเสียใจ และการพลัดพราก หากแต่ว่าการสละออก การสละคืน การงด การลด การละ ต่างหากคือทางที่จะนำไปสู่ความงามในจิตใจและความสุขอย่างแท้จริง”⁶⁰

สรุปว่า หลักธรรมที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้แล้วข้างต้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องนำมา ปฏิบัติตามเพื่อเสริมทักษะด้านการประกอบสัมมาชีพให้สอดคล้องกับยุคปัจจุบันที่มีความเปลี่ยนแปลง ทางด้านเศรษฐกิจและเทคโนโลยีที่รุนแรงและรวดเร็ว เพื่อพัฒนาจิตให้เป็นอิสระจากการครอบงำของ ตัณหาอันเป็นความต้องการในสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อชีวิต เช่นการปรับทัศนคติให้ตรงตามหลักสังฆธรรมว่า ทุกสิ่งรอบข้างล้วนต้องเปลี่ยนแปลง ไม่ให้ยึดติดกับความสำเร็จอย่างเดิมหรือกับความสุขจากการ บริโภคโดยอาศัยหลักสัมมาทิฐิมากำกับเสรีภาพในการใช้ชีวิตให้ตั้งอยู่บนฐานความรับผิดชอบ หรือ การฝึกแยกแยะความต้องการ กับความจำเป็นตามหลักปัจเจกเวชฌม 4 มาช่วยลดความเห็นแก่ตัว การ พัฒนาวิธีการในการเลี้ยงชีพให้ก้าวหน้าและประสบความสำเร็จโดยอาศัยหลักปฏิญญามิกัตถประโยชน์ สุดท้ายคือการปฏิบัติตามหลักสังคหวัตถุ 4 มาเป็นตัวสนับสนุนผลลัพธ์และเป็นกรอบสำหรับการพัฒนา คุณภาพชีวิตของปัจเจกบุคคลและการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม ท้ายที่สุดเป็นการปฏิวัติระบบ เศรษฐกิจจากระบบทุนนิยมมาเป็นระบบเศรษฐกิจบุญนิยมที่เน้นการแบ่งปัน การช่วยเหลือ การให้ เกียรติกันและการเคารพในความคิดเห็นของกัน อยู่ร่วมกันอย่างญาติพี่น้อง

3.2 หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีพ

นอกจากการศึกษาหลักธรรมที่ส่งเสริมการประกอบสัมมาอาชีพให้เป็นไปอย่างมี ประสิทธิภาพและประสิทธิผลแล้ว สัมมาชีพิกชนยังจำเป็นต้องศึกษาพฤติกรรมที่จะก่อให้เกิดปัญหา ในการประกอบอาชีพและเป็นพฤติกรรมที่ปัจเจกบุคคลพึงหลีกเลี่ยง เพราะจะนำมาซึ่งความล้มเหลว ทั้งในด้านความก้าวหน้าในทางธรรม และความก้าวหน้าในทางโลก ดังจะได้กล่าวต่อไปนี้

3.2.1 หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีพในด้านวิธีการ

การทำมาหากินที่ขาดศีลธรรม ขาดความรับผิดชอบ และส่งผลเป็นการประทุษร้ายต่อสวัสดิ ภาพของสรรพชีพ สรรพสัตว์ สิ่งแวดล้อมและโลก คืออาการของความขาดสัมมาอาชีพในชีวิตจริง ซึ่ง เราจะต้องช่วยกันแก้ไขให้ดีขึ้น มิเช่นนั้นแล้วโลกของเราก็จะเต็มไปด้วยมิฉฉาอาชีพ และมีมิฉฉาชีพ กระจายตัวกันอยู่ทั่วไปหมด ไม่เว้นแม้แต่ในรัฐสภาอันทรงเกียรติไปจนถึงตรอกซอกซอยที่คับคั่งไปด้วย คนยากคนจน⁶¹ สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย การค้าขาย 5 ประการนี้ อันบุคคลผู้นับถือ พระพุทธศาสนา ไม่พึงกระทำ การค้าขาย 5 ประการเป็นไฉน คือการค้าขายเครื่องประหาร 1 การค้า ขายมนุษย์ 1 การค้าขายสัตว์เป็นเพื่อปรุงเป็นอาหาร 1 การค้าขายน้ำเมา 1 การค้าขายยาพิษ 1”⁶²

1. การค้าขายเครื่องประหาร หรือการค้าอาวุธจัดเป็นการประกอบอาชีพที่ไม่ถูกต้อง นับว่า เป็นปัญหาใหญ่ของโลก เพราะการค้าอาวุธก่อให้เกิดสงครามขึ้นในที่ต่างๆ ของโลกอย่างไม่มีวันจบสิ้น มีความโหดร้ายทารุณ ความอดอยากหิวโหย ความตาย ความพิการ ความวิกลจริตขึ้นในดินแดนหลาย แห่งในโลกใบนี้ โลกจะไม่มีวันได้พบสันติภาพ トラบเท่าที่มีการค้าอาวุธกันอยู่ อาวุธร้ายแรงต่างๆ โดยเฉพาะระเบิดนิวเคลียร์ ระเบิดเคมีที่มีอยู่ในคลังแสงของประเทศต่างๆ หลายประเทศในเวลานี้ก็

⁶⁰ พลภคฺติ นฤต กันยา, *เกิดใหม่*, (กรุงเทพฯ : สุสานการพิมพ์, 2558), หน้า 53.

⁶¹ ว.วชิรเมธี, *นิพพานระหว่างวัน*, พิมพ์ครั้งที่ 9, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์ธรรมะ, 2554), หน้า 76.

⁶² อก.ปญจก. 22/177/237.

เกิดจากการค้าอาวุธ⁶³ และอาวุธที่มนุษย์นำมาประหัตประหารกัน ส่วนใหญ่ก็ใช้อาวุธที่ได้มาจากการทำอาวุธล่าสัตว์ มีมีด หอก ดาบ หน้าไม้ ธนู ทำด้วยหิน พัฒนามาเป็นทำด้วยเหล็กและโลหะ แล้วจึงพัฒนามาเป็นอาวุธปืน ดาบศิลา ปืนดินไฟ ปืนแก๊ปจากดินไฟ ต่อมาก็พัฒนาเป็นปืนไฟ ปืนบรรจุลูกกระสุน จนสามารถพัฒนาปืนครก ปืนจรวด สร้างอุปกรณ์รบอื่นๆ เช่น รถถัง รถหุ้มเกราะ รถบรรทุกจรวด ผลิตเรือรบทันสมัย เรือบรรทุกเครื่องบิน เครื่องบินรบ เครื่องบินทิ้งระเบิดที่ทันสมัยและสร้างจรวดขีปนาวุธ แล้วก็สร้างอาวุธนิวเคลียร์ยิงข้ามทวีปได้⁶⁴

2. การค้าขายมนุษย์ หมายถึง การจัดหา ขนส่ง ส่งต่อ พามา ซ่อนเร้น หรือรับบุคคลโดยวิธีการบังคับ ข่มขู่ หรือการหลอกลวง หลอกล่อให้เชื่อ หรือ การใช้อำนาจเหนือกว่าโดยมิชอบเพื่อความมุ่งประสงค์ในการแสวงหาประโยชน์จากบุคคลคนอื่นในรูปแบบต่างๆ หรือบังคับใช้แรงงานหรือบริการ การเอาคนลงเป็นทาสหรือการกระทำอื่นเสมือนการเอาคนลงเป็นทาส การทำให้ตกอยู่ใต้บังคับหรือทำให้สิ้นเสียซึ่งอิสรภาพโดยมิเจตนาเพื่อแสวงหาประโยชน์โดยมิชอบ⁶⁵ จากข้อมูลของกองกามโรค กระทรวงสาธารณสุข พบว่าในปี 2533 มีเด็กและเยาวชนที่ค้าประเวณีในสถานที่ต่างๆ จำนวน 84,494 คน ทั้งนี้เด็กเหล่านี้ส่วนใหญ่ถูกล่อลวงและบังคับให้ค้าประเวณีโดยไม่สมัครใจ ถูกกระทำทารุณกรรมทางเพศ ทำให้เกิดผลเสียต่อร่างกายและจิตใจและป่วยเป็นกามโรคและโรคทางเพศสัมพันธ์อื่นๆ รวมทั้งโรคเอดส์ด้วย⁶⁶ และเมื่อร่างกายทรุดโทรม โอกาสที่จะหารายได้จากอาชีพนี้ย่อมเป็นไปได้ยาก ในขณะที่มีเด็กใหม่ๆ เข้ามาอยู่ตลอดเวลา เมื่อเด็กเริ่มค้าประเวณีขณะที่อายุยังน้อย ไม่นานนักก็ไม่สามารถทำต่อได้แล้วเขาและเธอเหล่านั้นจะทำอะไรต่อไป การศึกษาไม่มีไม่เคยทำงานหนัก หรือฝึกฝนทักษะในงานอาชีพอื่นๆเลย ส่วนใหญ่ติดเหล้าหรืออาจติดยาเสพติด เคยมีเงินใช้จ่ายฟุ่มเฟือยระดับหนึ่ง เมื่อไม่มีเงินใช้พวกเขาอาจกลายเป็นอาชญากร ขอดทาน⁶⁷

3. การค้าสัตว์เป็นๆ เช่นการเลี้ยงจระเข้ วัว ควาย หมู เป็ด ไก่ กุ้ง หอย ปู ปลา งู แมลงไส้เดือน เป็นต้น โดยต้องการเลี้ยงสัตว์เหล่านั้นเพื่อขายให้ผู้อื่นนำไปฆ่า หรือแปรรูปเป็นอาหารสด อาหารกระป๋อง ตลอดจนผลิตเป็นเครื่องใช้ เครื่องนุ่งห่ม เครื่องประดับ เครื่องตกแต่งบ้าน เครื่องสำอาง เป็นต้น⁶⁸ ถือว่าเป็นอาชีพที่ไม่ควรทำ เพราะสัตว์จะช่วยควบคุมสิ่งมีชีวิตต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งสัตว์ด้วยกันเอง ทำให้ผลกระทบที่จะเกิดกับคนบรรเทาเบาบางลงไป เช่น ค้างคาวช่วยกินแมลง นกกินหนอนงูกินหนู ถ้าหากไม่มีสัตว์ป่าต่างๆ มนุษย์อาจจะต้องเสียเงินซื้อสารเคมีมาใช้ในการกำจัดศัตรูพืช สัตว์ป่า

⁶³ อรรถนพ ชูบำรุง, *ความพร้อมในการเผชิญโลกยุคปี 2000*, (กรุงเทพฯ : ดับเบิลยูเอ็น พรีนติ้ง, 2542), หน้า 91.

⁶⁴ จำรูญ ยาสุมุท, *พุทธทำนาย วันอวสานโลก*, (เชียงใหม่ : ชมรมเผยแผ่พระพุทธศาสนา, 2550), หน้า 61.

⁶⁵ พระเสกสรร อุทปา และคนอื่น ๆ, *นโยบายสาธารณสุขกับแนวทางการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์, วารสารธรรมทรรศน์*, ปีที่ 16 ฉบับที่ 3, (พฤศจิกายน-ธันวาคม 2559), หน้า 232.

⁶⁶ พันธุ์ สิมะเสถียร และคนอื่น ๆ, *สิทธิมนุษยชน : รัฐกับการสาธารณสุขในสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538), หน้า 77.

⁶⁷ วารุณี ภูริสินสิทธิ์, *การกระทำผิดของเด็กและเยาวชน: แนวคิดทางสังคมวิทยา*, (กรุงเทพฯ : โอเคียนส์โตร์, 2531), หน้า 10.

⁶⁸ พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ), *รอยข้ามภพ*, (เปทุมธานี : ทันโลกทันธรรม, 2559), หน้า 89.

ยังช่วยเหลือทรัพยากรป่าไม้ เช่น นกช่วยกินหนอนและแมลงที่จะมาทำลายใบ ดอก ผล และรากของต้นไม้ สัตว์ป่าช่วยขยายพันธุ์พืชด้วยการผสมเกสร ในขณะที่มากินน้ำหวานจากดอกไม้ เป็นต้น⁶⁹

4. การค้าขายน้ำเมา ห้ามขายเพราะทำให้คนเมาขาดสติ ไม่รู้สึกละอายหรือเกรงกลัวบาปด้วยความรับรู้ทั้งหลายถูกกดทับไว้ เป็นเหตุให้สามารถทำสิ่งที่คาดไม่ถึง ไม่เคยฆ่าก็อาจฆ่าได้ ไม่เคยขโมยก็ขโมยได้ ไม่เคยสำส่อนทางเพศก็อาจปล่อยเนื้อปล่อยตัว เมาแล้วไม่ยอมรับว่าเมา ย่อมโกหกด้วยประการต่างๆ ดังนี้ การเสพของมีนเมาแม้โดยสภาวะจะไม่ใช่เรื่องร้ายแรง แต่เมื่อใดก็ตามที่ควบคุมตนเองไม่ได้ คนผิดศีลข้อห้าสามารถก่ออุกศลกรรมหนัก และทำผิดศีลในคราวเดียวได้หลายข้อหรือทุกข้อ⁷⁰ และการดื่มทุกวันจนขาดไม่ได้หรือดื่มติดต่อกันทีละหลายๆ จะเกิดภาวะเป็นพิษต่ออวัยวะทุกส่วนของร่างกาย ปลายประสาทอักเสบ กล้ามเนื้ออ่อนกำลัง เดินไม่ถนัด เป็นตะคริวบ่อยๆ ซาตามปลายมือ ปลายเท้า หลอดอาหารอักเสบ เป็นแผลในหลอดอาหาร กะเพราะอาหาร ตับอ่อนอักเสบ ตับแข็ง กล้ามเนื้อหัวใจบวมโต หัวใจเต้นผิดปกติใจสั่น หัวใจวาย อัมพาตและทำให้สมองทึบสติปัญญาเสื่อมถอย นอกจากนั้นยังเป็นพิษภัยต่อสังคม เกิดการทะเลาะวิวาทชกต่อย เกิดอุบัติเหตุเสียชีวิตและทรัพย์สิน⁷¹

5. การค้าขายยาพิษ เช่นยาฆ่าแมลง หรือสารเคมีที่มีส่วนไปทำลายชีวิตอื่นๆเช่น ไล่เดือน และจุลชีพในดิน ซึ่งเคยช่วยทำให้ดินชุ่มและสร้างปุ๋ย รวมทั้งทำลายปลาในนา ทำให้อาหารธรรมชาติ น้อยลง เมื่อดินเสื่อมคุณภาพเร็วก็ทำให้ไปเผาป่าเพื่อทำไร่ และเมื่อดินจืดอีกก็ทำลายป่าเพิ่มขึ้นอีก การทำเพราะความโลภเพื่อค้าขายให้ได้กำไรมากนั้นทำลายธรรมชาติแวดล้อมลงโดยรวดเร็ว ขณะนี้ป่าไม้เมืองไทยถูกทำลายไปมากจนถึงจุดอันตราย อาหารธรรมชาติน้อยลง ดินขาดปุ๋ย เกิดความแห้งแล้ง⁷²และการใช้สารเคมีในพืชผัก แม้ว่าอาจไม่กินเอง เพราะสำรองแปลงที่กินไว้ต่างหาก แต่ก็ไม่อาจหลีกเลี่ยงสารเคมีที่เข้าไปในกระแสเลือด สะสมเป็นพิษร้ายได้อย่างแน่นอน มันอยู่ในดิน ในน้ำ ในอากาศ การใช้ที่ไม่ถูกวิธี ไม่ป้องกันตัวอย่างถูกต้อง ฉีดเข้าเก็บเย็น ยิ่งไงก็ตายผ่อนส่งอยู่ดี การใช้สารเคมีทำให้สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ ไม่ใช่ดินอย่างเดียวแต่น้ำและอากาศก็เป็นพิษไปด้วย ทุกอย่างปนเปื้อนหมด สารเคมีที่ไหลลงไปในแม่น้ำ ลำคลอง ป้องกันไม่ได้ไม่ว่าด้วยวิธีใด มีวิธีเดียวเท่านั้น คือหยุดใช้ และหันมา”คืนดีกับธรรมชาติ”⁷³

สรุปว่า อาชีพบางชนิดเป็นสิ่งที่ไม่ควรกระทำอาทิ การค้าขายอาวุธ ขายมีด ขายปืน ขายระเบิด ขายอาวุธสงคราม ขายแห ขายอวน ขายยาฆ่าแมลง เลี้ยงสัตว์ขายให้เอาไปฆ่า ขายสุรายาเมาสิ่งเสพติด ตลอดจนการค้ามนุษย์ ฯลฯ เหล่านี้ล้วนเป็นอาชีพที่ไม่ควรกระทำ เพราะเป็นอาชีพที่สนับสนุนก่อให้เกิด การทำร้าย เบียดเบียน ฆ่าฟันกัน ลุ่มหลง มัวเมา เตือดร้อน อันเป็นการผิดศีลทั้งสิ้น⁷⁴และธุรกิจเหล่านี้ยังเชื่อมโยงกับเครือข่ายของการก่ออาชญากรรม ปีนถูกแลกเปลี่ยนด้วยยาเสพติด ผลกำไร

⁶⁹ชัชพล ทรงสุนทรวงศ์, *มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), หน้า 201.

⁷⁰สุมาลี มหณรงค์ชัย, *ศีลห้า ฉบับคู่มือรักษาใจ*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2548), หน้า 62.

⁷¹พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์, *พระไตรปิฎกธรรมสมัย 3*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ธรรมดา, 2546), หน้า 113.

⁷²ประเวศ วะสี, *พุทธเกษตรกรรมกับสานตีสู่สุขของสังคมไทย*, (กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2530), หน้า 13.

⁷³เสรี พงศ์พิศ, *แผนชีวิต เข้มทิศชุมชน*, (กรุงเทพฯ : พลังปัญญา, 2555), หน้า 89.

⁷⁴บุญเลิศ เจริญผล, *ทางด่วน...ไป...นิพพาน*, (เชียงใหม่ : ดารารธรรมการพิมพ์, 2555), หน้า 107.

จากการพ่นถูกนำไปลงทุนในการค้าประเวณี เส้นทางการค้าของระบบการลักลอบค้ายาเสพติด ถูกนำมาประยุกต์ใช้สำหรับการค้าคน⁷⁵อาชญากรพวกนี้จะหาเงินโดยใช้วิธีการที่ทุจริต เขี้ยมโหด เช่น ค้ายาเสพติด ลักพาตัวเรียกค่าไถ่ เรียกค่าคุ้มครองจากบริษัท ห้างร้าน ส่วนเรื่องโสเภณี องค์กรจะจัดหาสถานที่และบริการด้านการค้าประเวณี ส่วนมากหญิงโสเภณีมักจะถูกล่อลวงมาขายให้กับองค์กร หรือจากผู้ที่ถูกหลอกให้ติดยาเสพติดเป็นต้น องค์กรอาชญากรจึงเป็นอาชญากรที่มีอำนาจและมีความร้ายแรงมากที่สุด เพราะมีการจัดระเบียบการบริหารงาน มีอาวุธ มีเงิน และมีอิทธิพลอย่างกว้างขวาง⁷⁶

3.2.2 หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะในด้านผลลัพธ์

การป้องกันทรัพย์สินให้ปลอดภัยจากโจร “ภายนอก” ทำได้ง่าย เพียงใส่ตู้เซฟล็อกกุญแจอย่างดี หรือนำไปฝากธนาคารก็ปลอดภัยแล้ว แต่จะให้ปลอดภัยจาก “โจรภายใน” จริงๆ นั้นยาก ดังนั้น คนทำมาหากิน ควรระวังอย่าโจรภายในคือความหุนหัน พุ่มเฟือย การตกเป็นทาสสิ่งเสพติดและการพ่นมาปล้นทรัพย์สินเป็นอันขาด เพราะโจรพวกนี้ปล้นไม่เหลือ ปล้นซ้ำปล้นชาก ไม่จบไม่สิ้น⁷⁷ ทางแห่งความเสื่อมเสีย ทางแห่งความพินาศ เหตุย่อยยับแห่งโรคทรัพย์สูญได้ 6 อย่างคือ ติดสุราและของมีนเมา ชอบเที่ยวกลางคืน ชอบเที่ยวดูการละเล่น ติดการพนัน คบคนชั่วเป็นมิตร เกียจคร้านการทำงาน อบายมุขในข้อแรกได้ระบุถึงโทษร้ายแรงของการดื่มสุราที่เป็นเหตุให้เกิดปัญหาต่างๆ ตามมาเช่น การหลงไหลในอบายมุขข้ออื่นๆ และปัญหาทางเศรษฐกิจ⁷⁸ ดังมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1. ชอบดื่มสุรา, เหล้า หรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่า น้ำเปลี่ยนนิสัย ดื่มแล้วจะเพิ่มความก้าวร้าว อวดดี พุดจาหยาบคาย แสดงความเป็นนักเลงหัวไม้ ชอบสร้างศัตรู แม้แต่ลูกเมียก็เห็นเป็นศัตรูคู่อาฆาต เป็นข้าทาสบริวารที่ต้องเลี้ยงด้วยลำแข้ง บางคนดื่มสุราติดอมแถมจนร่างกายซูบผอม เป็นโรคพิษสุราเรื้อรัง เป็นที่รังเกียจของญาติมิตร เพื่อนฝูงและบุคคลทั่วไป ไม่มีใครปรารถนาจะคบค้าสมาคมด้วย อับจนปัญญา หมดความอับอาย แม้แต่ร่างกายและของสงวนที่พึงปกปิด ก็อาจเปลือยกายเต็นรำทำเพลง⁷⁹ ในบาลีท่านยกเอาเมาแต่สุราและเมรัย เพราะมีดื่มกินกันในสมัยพุทธกาล แต่ในปัจจุบันมีของมีนเมาซึ่งก่อให้เกิดความขาดสติอย่างอื่นเพิ่มเข้ามาเช่น เฮโรอีน ผงขาว และยาม้าหรือยาบ้า เป็นต้น ใครเสพเข้าก็ถือว่าผิดศีลข้อนี้ด้วย เพราะก่อให้เกิดการมีนเมาแล้วทำให้เกิดความประมาทขาดสติเช่นกัน ของเราทราบกันอยู่ว่า รัฐบาลต้องใช้กำลังปราบยาบ้านี้อย่างเดียวมดเงินไปมาก นับเป็นพันล้าน เพราะคนในชาติจำนวนมากตกเป็นทาสของยานี้⁸⁰ และหลังจากเสพยาเสพติดมาระยะหนึ่งแล้วจะเกิดการเรียนรู้และสร้างพฤติกรรมใหม่ที่ไม่ถูกต้องขึ้นทีละน้อย จนกระทั่งเกิดความเคยชินเป็นนิสัย เช่น โภกฉวยโอกาส พุดเท็จ ขาดความรับผิดชอบ เอาแต่ใจตนเอง เอาเปรียบผู้อื่น ฯลฯ จนกระทั่งไม่สามารถ

⁷⁵ ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคนอื่น ๆ, *หวย ช่อง บ่อน ยาบ้า เศรษฐกิจนอกกฎหมายกับนโยบายสาธารณะในประเทศไทย*, (เชียงใหม่ : ตรีสวี (ซิลค์เวอร์มบุคส์), 2543), หน้า 313.

⁷⁶ สุภัตรา สุภาพ, *ปัญหาสังคม*, พิมพ์ครั้งที่ 15, (กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2541), หน้า 43.

⁷⁷ เสถียรพงษ์ วรรณปก, *จุดประกายแห่งชีวิต*, (กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2537), หน้า 49.

⁷⁸ พระปลัดดำรง ธรรมธโร (นิมิตวิเศษกุล), “จริยธรรมเพื่อส่งเสริมการงดเว้นการดื่มสุราตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2555, หน้า 124.

⁷⁹ ทัสนี วงศ์ยีน, *ดำเนินชีวิตในทิศทางธรรม*, (กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2546), หน้า 22.

⁸⁰ สิทธิพงศ์ ไชยนันท์, “สุราในคำสอนทางพระพุทธศาสนา”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย), 2550, หน้า 40.

หยุดยั้งพฤติกรรมเหล่านั้นได้ เนื่องจากผู้อยู่ในสภาพติดยาเสพติด มีความจำเป็นที่บังคับให้ต้องโกหก พูดเท็จ หรือแสดงพฤติกรรมไม่ถูกต้องอื่นๆเพื่อให้ได้ยาเสพติด⁸¹ ผู้ติดยาเสพติดเมื่อไม่ได้ยามาบำบัดความต้องการ ก็จะเกิดความเจ็บปวดทั้งทางร่างกายและจิตใจ เกิดความทุกข์ทรมานอย่างแสนสาหัส จะต้องกระทำในทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งยาเสพติดในการบำบัดความต้องการ การกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งยาเสพติดส่วนใหญ่เป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เช่น การลักขโมย การแย่งชิงทรัพย์ การข่มขืนกระทำชำเรา การทำร้ายร่างกาย เป็นต้น⁸²

2. เทียบกลางคืน หมายถึง การชอกชอนไปเที่ยวตามตรอกซอยต่างๆ ในเวลากลางคืนเสมอๆ นอกจากสูญเสียทรัพย์เพราะความสนุกแล้ว ยังมีภัยจากโจรผู้ร้าย หรือสัตว์มีพิษได้อีก โทษของการเที่ยวกลางคืนเนื่องๆ คือ ย่อมได้ชื่อว่าไม่รักษาตัว ได้ชื่อว่าไม่รักลูกเมีย ได้ชื่อว่าไม่รักษาทรัพย์สมบัติ ย่อมได้ชื่อว่าเป็นที่ระแวงของคนทั้งหลาย มักถูกใส่ความ และได้รับความลำบากจากเรื่องเดือดร้อนต่างๆ⁸³

3. ชอบเที่ยวดูการละเล่น หมกหมุ่นอยู่แต่เรื่องสนุกสนานบันเทิง “หัวไม่วาง ทางไม่เว้น” ถึงขั้น “ติดการละเล่น” ดุจติดยาเสพติด ก็จะเกิดทุกข์เกิดโทษแน่นอน ดังมีตัวอย่างคนที่ “คลังดารานักร้องลูกทุ่ง” ไม่ว่านักร้องคนนั้นจะไปร้องที่ไหนก็ติดตามไปเฝ้าดู หน้าเขาก็ทิ้งงานทั้งการ ทั้งบ้าน ทั้งครอบครัว ผลที่สุดครอบครัวก็ล่มสลาย โดยไล่ออกจากงาน เพราะติดการละเล่นแน่แท้ๆ คนที่ชอบดูการละเล่นเป็นชีวิตจิตใจ ใจจะเกาะเกี่ยวอยู่กับสิ่งที่ให้ความสนุกบันเทิง ไม่เป็นอันทำการงาน รู้จักสนุกบันเทิงตามกาลเทศะเป็นของดี แต่ถ้าสนุกสนานเกินพอดี ย่อมให้โทษให้ทุกข์ ดังคำกล่าวที่ว่า “รักสนุก ย่อมทุกข์ณันต์”⁸⁴

4. เป็นนักเลงการพนัน พนันทุกอย่างที่ขวางหน้า ม้า มวย หวย บอล ถั่ว โป ไฮโล ไฟ ฯลฯ พนันกันแม้กระทั่งผลการเลือกตั้ง มีการพนันที่ไหน มีโกงกันที่นั่น เช่นม้ามีตึง มวยมีลิ้ม หวยมีลิ้อคไฟมีซอน ลูกเต๋ามีแม่เหล็ก ฯลฯ สารพัดการโกง การพนันมีการโกงกันทั้งนั้น การพนันมีโทษอย่างมหันต์ ผู้ชนะย่อมก่อเวร ผู้แพ้ย่อมเสียทรัพย์หมดเนื้อหมดตัว บางรายถึงฆ่าตัวตายครอบครัวเดือดร้อน ทรัพย์สมบัติฉิบหายวอดวายทุกอย่างที่ขวางหน้า ฆ่าฟันกันเพราะการโกง ครอบครัวล่มสลาย ไม่มีคนเชื่อถือคำพูด คำตอบสุดท้ายของการเล่นพนันคือฉิบหายสถานเดียว⁸⁵

การพนันทุกชนิดมีลักษณะที่พิเศษอยู่อย่างหนึ่งคือ เมื่อเริ่มเล่นใหม่ๆ จะได้มากกว่าเสียราวกับว่าเจ้ากรรมนายเวรพยายามอวยเหยื่อเพื่อให้ตายใจ รสชาติของการชนะพนันคือเหยื่อล่อที่คอยดักจิตให้เข้ามาติดกับ ปลาที่หลงฮุบเหยื่ออันแสนโอชะจะจบลงด้วยความตาย จิตที่ได้ลิ้มรสชาติของกำไรที่ได้มาอย่างง่าย ๆ จะหลงไหลจนถอนตัวไม่ขึ้น ในที่สุดความโลกก็เข้ามาครอบงำ เพิ่มปริมาณเงินที่ลงเล่นมากขึ้นเรื่อยๆ และครั้งสุดท้ายจะเสียจนหมดตัว⁸⁶ ในสายตาของเจ้าของโต๊ะพนันบอล คงยิ้มหวานกับรายได้ที่พวกเขาจะได้รับ แต่สำหรับคนที่ทำมาหากินโดยสัมมาอาชีพแล้ว ถือว่านี่เป็นการหากินอย่าง

⁸¹ศิริวรรณ ขอบธรรมสกุล, *ยาและสิ่งเสพติดให้โทษ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2555), หน้า 188.

⁸²ป.รัตนปัญญา, *การป้องกันอาชญากรรม*, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2545), หน้า 91.

⁸³พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์ (ฉัตรขมภู), “การศึกษาวิเคราะห์โศกวิภาค 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา”, สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2557, หน้า 24.

⁸⁴เสถียรพงษ์ วรรณปก, *จุดประกายแห่งชีวิต*, อ่างแล้ว, หน้า 70.

⁸⁵บุญเลิศ เจริญผล, *ทางด่วน...ไป...นิพพาน*, อ่างแล้ว, หน้า 86.

⁸⁶สม สุจิรา, *จิตของนักเล่นหุ้น*, (กรุงเทพฯ : รัชพล, 2557), หน้า 169.

เลือดเย็นที่สุด เพราะหากินกับคนที่ล้มเหลวในการใช้เงิน คนที่เมื่อเสียพินันบอลจนหมดตัวแล้วเข้าตาจน จะหันหน้าไปกู้หนี้ยืมสินกับเจ้าของโต๊ะบอล และเมื่อหาเงินมาใช้หนี้ไม่ได้ การก่ออาชญากรรม คอร์รัปชัน ขยายบริการทางเพศ เพื่อหาเงินมาใช้หนี้สินจึงตามมา ความคิดที่จะประกอบสัมมาอาชีพของเขาก็จะเริ่ม หายไป และจมอยู่ในวังวนของหนี้พินันอย่างยากจะถอนตัวขึ้น เพราะคิดอยู่อย่างเดียวว่าจะถอนทุนคืน⁸⁷

5. คบหาปาปมิตร คือ เพราะเพื่อนก็เป็นเสมือนสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งเหมือนกัน ถ้าไปได้เพื่อน ที่เป็นนักเลงการพนัน นักเลงสุรา นักเลงหญิง ฯลฯ ไปด้วย บุคคลประเภทนี้เราควรหลีกเลี่ยงให้ห่างไกล ที่เดียว เพราะเป็นอันตรายต่อชีวิต เกียรติยศ ชื่อเสียงของเรามาก ถ้าหากเราไปคลุกคลีกับบุคคลประเภท นี้ แม้เราจะมีใจแข็ง ไม่คล้อยตามเขาไปด้วยก็ตาม แต่ความเชื่อถือนางสังคมจะลดลงไปด้วย เพราะฉะนั้น จึงควรหลบให้ห่างที่สุด เพราะ “คบคนดีเป็นศรีแก่ตัว คบคนชั่วพราชัย” หรือ “คบพาล พาลพาไปหาผิด คบบัณฑิต บัณฑิตพาไปหาผล”⁸⁸ ถ้าได้มิตรแล้ว ก็ไม่เป็นมงคล เรียกว่าอัมงคล เหมือนกับเลี้ยงงูพิษไว้ ใกล้ตัว อันจะนำไปสู่ความล้มเหลวได้ ก็ดูพระเจ้าอชาตศัตรูเป็นตัวอย่าง ไปคบกับพระเทวทัตเข้าก็เป็นพระที่ ไม่ดีนำความล้มเหลว ล้มละลายมาให้พระเจ้าอชาตศัตรูทั้งชีวิตเลยทีเดียวเรียกว่าทำอนันตริยกรรม ถึงกับทำ พิตุฆาตด้วยวิธีการทารุณ ก็ด้วยคำแนะนำของพระเทวทัต⁸⁹

6. เกียจคร้านทำงาน งานบางอย่างถึงเราจะชอบเราจะรัก เราจะเต็มใจทำ แต่ถ้าทำบ่อยๆ ทำ จำเจ ทำไปๆ ก็เบื่อหน่าย คลายความพอใจลงไปได้ เพราะปกตินิสัยของคนเรา มักรักงานหน่ายเร็ว แรกๆ ทำก็สนุกดี ทำไปๆ ก็ขี้เกียจคนเราลงว่าได้ขี้เกียจแล้ว มักจะมีแต่ข้ออ้างร้อยแปดพันประการ มักอ้างว่า ยังหนาวอยู่เดียวค่อยทำ หรือว่าร้อนจะตาย พักก่อน หรือว่ายังหิว ยังกระหายอยู่ หรือว่าเหนื่อยมากแล้ว ขอพักก่อน พอถึงบั้นนี้แล้ว มองหาความสำเร็จไม่ค่อยพบ จึงกล่าวว่าความขี้เกียจเป็นเหตุให้งานค้างค้ำ⁹⁰ ยกตัวอย่างเช่น การตอนต้นไม้ฉันท์เขามักกระทำในฤดูฝน แต่เพราะตนเกียจคร้าน จึงผัดวันประกันพรุ่งอยู่ เสมอ จนหน้าฝนหมดแล้วก็ยังไม่ได้ตอน โดยบางครั้งก็อ้างว่าฝนตกมาก เข้าวันนี้อากาศหนาวนัก เอาไว้ ตอนบ่ายเถิด พอตกบ่ายก็อ้างอีกว่า อากาศกำลังร้อนนักทำงานไม่ได้ เอาไว้ตอนเย็นเถิด พอถึงเวลาเย็น ก็อ้างอีกว่า ยังหิวอยู่ เพราะยังไม่ได้กินอาหาร เอาไว้พรุ่งนี้ตอนก็ได้ ครั้นถึงพรุ่งนี้ก็ผัดเองอีกเรื่อยๆ ไปไม่มีสิ้นสุด ในที่สุด ลิ่นฤดูฝนเลยทำการตอนต้นไม้ไม่ได้เลย นับว่าเสียผลเพราะไม่ได้เงินที่ควรได้จาก การขายต้นไม้ตอนเหล่านั้นเป็นต้น⁹¹ ดังนั้นต้องรู้จักใช้เวลาให้เป็นประโยชน์ ให้ได้ผลคุ้มค่า อย่างที่ชอบ พูดกันว่าเวลาเป็นเงินเป็นทองนั่นแหละ ในบางครั้งหากเราไม่รู้จักคุณค่าของเวลาหรือบริหารเวลาไม่เป็น เวลาที่ผ่านเลยไปนั้น อาจสูญเสียโอกาสอันสำคัญในชีวิต แต่เราก็ให้ผ่านไปเฉยๆ อย่างน่าเสียดาย ทุกคนมี เวลาและได้เวลาเท่ากันหมด ไม่ว่าจะป็นนาที เป็นชั่วโมง หรือเป็นวันเป็นเดือนได้รับจำนวนเท่ากัน ไม่มีใครได้เวลามากเป็นพิเศษ จึงขึ้นอยู่กับว่า ผู้ใดจะใช้เวลาและบริหารเวลาดีกว่า ผู้ที่ใช้เวลาเป็นและบริหาร เวลาได้ดีก็มีโอกาสได้รับความสำเร็จสมหวังในสิ่งที่ปรารถนามากกว่าคนอื่น⁹²

⁸⁷ ส.ผ่องสวัสดิ์, *ครอบครัวอบอุ่น*, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2551), หน้า 310.

⁸⁸ จ้านงค์ ทองประเสริฐ, *ศาสนาปรัชญาประยุกต์*, อ่างแล้ว, หน้า 369.

⁸⁹ วศิน อินทสระ, *การพึ่งตน*, พิมพ์ครั้งที่ 4, (สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, 2554), หน้า 59.

⁹⁰ พระศรีธรรมนิเทศ (กมล โชติมนโต), *มงคลชีวิต 38 ประการ*, อ่างแล้ว, หน้า 108.

⁹¹ สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, *อบายมุข 6 : หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2528), หน้า 27.

⁹² พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *คำพ่อคำแม่*, อ่างแล้ว, หน้า 139.

สรุปว่า คนส่วนมากต้องการเป็นเศรษฐี ต้องการมีฐานะร่ำรวย ต้องการอยู่ดีกินดี ซึ่งเป็นเรื่องปกติของมนุษย์ แต่มีใช้ทุกคนที่ประสบความสำเร็จตามที่ต้องการ เพราะส่วนใหญ่จะรู้ดีด้วยกันทั้งนั้นว่า การที่จะร่ำรวยได้ต้องเป็นคนขยัน ประหยัดมัธยัสถ์ จะต้องงดเว้นจากอบายมุข และรู้ว่าสุราไม่ดี บุหรี่ไม่ดี การพนันไม่ดี เทียวเตร่ไม่ดี แต่ก็แค่เพียงรู้อย่างนั้น หาได้ทำตามทีไรไม่ หาได้ทำตามทีไรไม่ เข้าทำนองว่า “รู้ดีแต่ทำไม่ได้ หรือไม่ได้ทำ” แล้วอย่างนี้จะเป็นคนร่ำรวยได้อย่างไร⁹³ เพราะเงินนั้น ไม่มีแหล่งพักอันถาวรเหมือนน้ำ ที่ใดเปิดทางให้ไหลไปได้สะดวก เงินก็จะไหลไป ที่ใดไหลไปลำบากเงินก็จะไม่ไหลไป เพราะฉะนั้น ถ้าอยากมีเงินก็จงอุดรูรั่ว คืออบายมุขเสียทุกรูและขุดทางให้เงินไหลมาโดยสะดวก คือ ความขยันหมั่นเพียร ตั้งตนไว้ชอบ ประกอบกิจการงานเหมาะสม ดังพระพุทธภาษิตที่ว่า “ปฏิรูปการี ชูรวา อุภูฐาตา วิทเท ธนั” แปลว่า ผู้ขยันหมั่นเพียร ประกอบกิจการให้เหมาะสม ย่อมหาทรัพย์ได้⁹⁴

3.2.3 หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะในด้านจุดมุ่งหมาย

1. กามฉันทะ คนที่มีจิตใจหมกมุ่นในเรื่องกามอย่างบ้าพลัง การล่องเินทางจิตใจจึงมีได้ง่าย เพราะจิตของคนเราจะคิดนึกอย่างไรก็ได้ แล้วแต่สิ่งที่จะนำมาคิดนึก หรือว่าเราให้ความหมกมุ่นสนใจเรื่องใดอยู่ ก็ดำริคิดในเรื่องนั้น แล้วจะแก้กันทางกฎหมายอย่างเดียวยังเป็นการเก็บกด แล้วยังพูดว่า กามารมณ์เป็นความอ่อนคลาย แต่เมื่อล่องประเวณีจนกระทั่งขมขื่นกันตายแล้ว มันเป็นการอ่อนคลายหรือ ทำให้เห็นว่ายิ่งหลงไหลกามารมณ์มากยิ่งขึ้นมาก⁹⁵ เพราะโดยปกติมนุษย์ปุถุชนทั้งหลายพากันแสวงหาความสุข วังหนิความทุกข์ ส่วนใหญ่พากันคิดว่า ได้ดูรูปสวยๆ ฟังเสียงเพราะๆ ดมกลิ่นหอมๆ ลิ้มรสอร่อยๆ สัมผัสทางผิวกายที่อ่อนนุ่ม ได้มีอะไร ได้เป็นอะไร อย่างที่ใญ่อยาก ไม่มีอะไรบางอย่างที่ไม่น่าปรารถนาแล้วจะทำให้มีความสุข ความพยายามของพวกเขาจึงทุ่มเทมุ่งให้ได้รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และอารมณ์ที่น่าปรารถนาหาวิธีป้องกันไม่ให้สิ่งไม่น่าปรารถนามาถึงตน⁹⁶ แต่จริงแล้วสิ่งที่คนทั่วไปเห็นว่าเป็นความสุข เป็นสิ่งที่น่ากลัวยิ่งนัก เพราะความสุขเช่นนั้นไม่ยั่งยืน เมื่อได้สิ่งที่ต้องการมาแล้วชื่นชมอยู่ได้ไม่นานก็ชินชา ใญ่อยากได้อย่างอื่นต่อไปอีก ทุกคนจึงมักดิ้นรนแสวงหาวัตถุกามาบำรุงบำเรอความสุขอยู่เรื่อยไป หากเมื่อใดสิ่งเหล่านี้หมดไปก็จะเกิดความหงุดหงิดกระวนกระวาย ทุกข์เหล่านี้เกิดจากตัณหาทั้งสิ้น⁹⁷

2. ความพยาบาท จะทำให้ใจขุนเคืองมองเห็นสิ่งใดก็ไม่ถูกใจ จะเกิดความรู้สึกเบื้อหน่าย ชิงชัง คนอื่นอยู่ตลอด จนทำให้กลายเป็นความโกรธ เกลียดทุกสิ่ง กลายเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย ทำให้อารมณ์ขุนมัวอยู่ตลอดเวลา เพราะจิตคิดไปในทางที่ไม่ดี ไม่ชอบ ไม่พอใจคนรอบข้าง จะทำให้เกิดการเบื้อหน่าย แต่ไม่คลายความกำหนัด ใครอยู่ใกล้จะหงุดหงิดจนถึงกับโกรธ แต่หากปัจเจกบุคคล ปรับทัศนคติเสียใหม่

⁹³พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช), *กิริ ดั่งได้สดับมา*, อ่างแล้ว, หน้า 322.

⁹⁴วสิน อินทสระ, *พระไตรปิฎก ฉบับขยายความ เล่ม 2 (สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 15)*, (กรุงเทพฯ : ธรรมดา, 2554), หน้า 206.

⁹⁵พระวรวงศ์วิจิตร วรรณโม, *พุทธจริยธรรมเพื่อมนุษยชาติ (ภาคต้น)*, กรุงเทพฯ : มูลนิธิเผยแพร่วิธีการดำเนินชีวิต อันประเสริฐ, 2527), หน้า 482.

⁹⁶สุภีร์ พุ่มทอง, *การพัฒนาอินทรีย์สังวร*, (กรุงเทพฯ : ปริมาต์พับลิชชิ่ง, 2554), หน้า 310.

⁹⁷พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ), *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร*, แปลโดย พระคันธสาราภิวงศ์, (กรุงเทพฯ : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, 2551), หน้า 295.

ด้วยการพยายามมองโลกตามความเป็นจริง เห็นใจในความบกพร่องของผู้อื่นและให้อภัยต่อความผิดพลาดของมนุษย์ด้วยกัน จะเกิดความคิดดี ประารถานดี มีเมตตา คิดแต่จะอภัยให้กัน ไม่คิดพยาบาทจองเวรกัน⁹⁸

3. ถิ่นมิถิระ ความหดหู่ที่ถ้อยในอารมณ์ ทำให้เกิดอาการง่วงเหงาหาวนอน ความคิดสับสนวุ่นวาย เกิดอาการเบื่อหน่ายคล้ายกับคนซึมเศร้า ซึมเซาท้อแท้ จิตอ่อนเพลียคล้ายคนไม่มีเรี่ยวแรง อยากรที่จะนอน ไม่อยากทำกิจกรรมใดๆ ทั้งสิ้น ท่านแนะนำให้แก้ด้วยวิธีการหางานให้จิตทำ เช่น พิจารณาหัวข้อธรรมอันใดอันหนึ่ง นำมาคิด นำมาวิจารณ์ ให้จิตได้ทำงานแล้วคลายความง่วงลงได้⁹⁹ พระพุทธองค์ทรงเปรียบเทียบการถูกถิ่นมิถิระครอบงำจิตว่า เหมือนการถูกขังไว้ในเรือนจำ มีตมิด อึดอัด ไม่เป็นอิสระ นิเวศน์ตัวนี้ทำให้นักปฏิบัติจำนวนไม่น้อยต้องหนักอกหนักใจ แต่อุปบายในการแก้ไขความง่วงมีอยู่มากมายหลายวิธี เช่น ถ้านั่งอยู่ในที่มีแดดย้ายไปอยู่ที่สว่าง ลืมตาขึ้น ลุกไปล้างหน้า ตบหน้าตนเอง หรือไปอาบน้ำ ถ้ายังง่วงอยู่ก็ให้เปลี่ยนอิริยาบถ เดินให้มากหรือเดินถอยหลัง ความกลัวว่าจะเดินไปชนอะไรเข้าจะทำให้หายง่วงเป็นต้น¹⁰⁰

4. อุทัจจกุกุจะ ความฟุ้งซ่าน อึดอัด กลัดกลุ้ม และความไม่แน่นอนทางอารมณ์ เมื่อใจมนุษย์เสพความรู้สึกเป็นอาหาร ความทรงจำเป็นเครื่องปรุง การปรุงแต่งเป็นการแต่งรสไปตามลีลาแห่งความไม่รู้ แต่เค้นที่จะรู้ในกระบวนการเหล่านี้ที่ไม่อาจสร้างความรู้สมบูรณ์ได้ จะเกิดขี้ขึ้น เช่น ขี้สงสัย ขี้วิตก ขี้กังวล ขี้รำคาญ ขี้หงุดหงิด ขี้โมโห ขี้อิจฉา ขี้เกียจ ขี้เก๊ก ขี้ไม่ ขี้โอ้ ขี้ขี้ ขี้จู้ ขี้งอน ขี้เปื้อน ขี้หลี้ ขี้เมา ฯลฯ เมื่อมีขี้ใจเกิดขึ้นแล้ว ตนก็ไม่ชอบใจตน คนอื่นก็ไม่ชอบเช่นกัน ต้องชำระล้างให้หมดจด¹⁰¹ เพราะใจเท่านั้นจริง แต่สิ่งที่เคลือบแฝงอยู่กับใจนั้นปลอม ตานั้นเห็นได้จริง แต่สิ่งที่เคลือบแฝงให้พาหลงทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย เมื่อสัมผัสสัมพันธ์นั้นมันปลอมและอยู่อีกนอกร่างหนึ่ง คืออยู่นอกหลัง จึงมองเห็นอะไรไปในทางบิดเบือนความจริง โดยให้เป็นไปด้วยความรัก ความชิง ความเกลียด ความโกรธ ไม่ได้เป็นไปตามธรรมชาติแห่งความจริงในสิ่งที่ตนได้เห็นได้ยินได้ฟังอย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยและเต็มตามความจริงเลย¹⁰²

5. วิจิกิจฉา ความรู้สึที่ไม่แน่ใจ เป็นความลังเลสงสัย แม้แต่ในชีวิตของตนเอง มีความลังเลในการทำงาน การเป็นอยู่ของตัวเอง ลังเลในสมรรถภาพ หรือหลักประกันภัยอะไรของตนเอง มันมีแต่ลังเลสงสัย ไม่แน่ใจอยู่อย่างนี้ ถึงกับขนาดสงสัยว่าเดี๋ยวนี้ความเป็นคนเป็นมนุษย์ของเรานี้ มันถูกต้องดีแล้วหรือ เราได้ความเป็นมนุษย์ที่ดี ที่ถูกต้องที่สมบูรณ์แล้วหรือ มันยังมีความลังเลอยู่อย่างนี้ จิตใจก็ถูกบีบคั้น¹⁰³ ความสงสัยลังเลใจในสิ่งที่ควรเชื่อ สาเหตุเพราะความไม่รู้ในสิ่งที่ควรเชื่อ พยายามใช้สติรู้เท่าทันความสงสัย ด้วยการเรียนรู้ให้มาก ฟังให้มาก สอบถามให้มาก แล้วพยายามน้อมใจไปหาความเชื่อ พิจารณาถึงความดี ความไม่ดี ที่มีโทษ ไม่มีโทษ สิ่งใดควรเสพ ไม่ควรเสพ ทำให้เกิดความรู้ ความคิดแยกสิ่งต่างๆได้ สามารถบรรเทาความสงสัยลังเลใจที่กำลังครอบงำจิตของเราอยู่ ให้เกิดความ

⁹⁸พระมหาพรสวรรค์ กิตติวโร (จันโปรต), “ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุตลกรรมบถ 10 ประการ”, วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2554, หน้า 120.

⁹⁹สรสเรณู อินทร์ตัน, *จิตลลิตชีวิต*, อ่างแล้ว, หน้า 268.

¹⁰⁰ดำรงธรรม, *หลวงปู่ชา สุภทฺโท พระโพธิญาณเถระแห่งหนองป่าพง*, อ่างแล้ว, หน้า 86.

¹⁰¹หลวงปู่มั่น ฐริทัตโต ท่านพ่อลี ฌมธโร และอาจารย์อัคร ศุภเศรษฐ์, *การบริหารจิต การรู้แจ้งด้วยจิต การบรรลุธรรม*, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพฯ : Mind, 2562), หน้า 30.

¹⁰²ท่านอาจารย์พระมหาบัว ญาณสัมปันโน, *เข้าสู่แดนนิพพาน : เทศน์ภาคปฏิบัติ*, อ่างแล้ว, หน้า 415.

¹⁰³พุทธทาสภิกขุ, *สุขภาพทางจิตวิญญาณ*, (กรุงเทพฯ : มูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์, 2550), หน้า 200.

สว่าง คลายความสงสัยลงได้ เพราะความสงสัยเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดความวิตกกังวล ขาดความเชื่อมั่นในตนเอง¹⁰⁴ พระพุทธเจ้าไม่ได้สอนให้ใครเชื่อท่าน ท่านบอกให้รู้ว่า วิธีการเช่นนี้ ลองปฏิบัติเอง เห็นผลแล้วจึงเชื่อ นี่คือการเป็นชาวพุทธที่แท้จริง ไม่ต้องสงสัยว่าทำแล้วจะได้อะไรหรือไม่ได้อะไร เพราะถ้าสงสัยเมื่อใด มันกลายเป็นอุปสรรค เพราะจิตไปอยู่กับความสงสัย ไม่อยู่กับการปฏิบัติ หยุคความระวางสงสัย แล้วจิตนี้จะมีควมว่าง มีความสงบ และมีพลังที่จะจ้อง จะดู จะศึกษา แล้วจะสามารถปฏิบัติได้อย่างมีประสิทธิภาพ¹⁰⁵ดังพระพุทธพจน์ว่า

บุรุษผู้มีจักขุไม่อาจเห็นเงาใบหน้าได้ในน้ำที่ผสมด้วยสีต่างๆ ในน้ำที่ถูกต้มจนเดือดพล่าน ในน้ำที่มีจอกแห่นกคลุม ในน้ำที่ถูกลมพัดเป็นระลอกคลื่น และในน้ำที่ผสมด้วยโคลนตม อยู่ในที่มีด ฉันท ไศ บุคคลย่อมไม่รู้ประโยชน์ตน ประโยชน์คนอื่น ประโยชน์ทั้งสองฝ่ายและไม่เกิดปัญหาหยิ่งเห็นสภาวะธรรมอย่างแท้จริง ด้วยอำนาจของนิรวณ ฉันทัน”¹⁰⁶

3.3 สรุป

ในโลกปัจจุบันก็มีอาชีพอยู่ 2 ประเภทคือสัมมาชีพกับมิจฉาชีพ หลักธรรมที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ข้างต้นมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องนำมาปฏิบัติตาม เพื่อพัฒนาจิตให้เป็นอิสระจากการครอบงำของตัณหาที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความอยากในสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อชีวิตและไม่ยึดติดกับความสำเร็จอย่างเดิม โดยอาศัยหลักสัมมาทิฐิมาพัฒนาในเรื่องของมุมมองหรือการปรับแรงจูงใจตรงตามสังขธรรม เพื่อพัฒนาการบริโภคอย่างรู้จักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เป็นการประหยัดรายจ่ายโดยอาศัยหลักปัจเจกชน 4 มาปฏิบัติค่านิยมและรสนิยมในการบริโภคให้สอดคล้องกับฐานรายได้ของตน เพื่อพัฒนาวิธีในการทำงานให้ก้าวหน้าและประสบความสำเร็จโดยอาศัยหลักทิฐิธัมมิกัตถประโยชน์มาสนับสนุนให้การบริหารจัดการชีวิตให้เป็นไปตามระบบที่พร้อมจะเติบโตไปอย่างมั่นคง และสุดท้ายท้ายที่สุดเป็นการปฏิวัติระบบเศรษฐกิจจากระบบทุนนิยมมาเป็นระบบเศรษฐกิจบุญนิยมที่เน้นการแบ่งปัน การช่วยเหลือ การให้เกียรติกันและการเคารพในความคิดเห็นของกัน อยู่รวมกันอย่างญาติพี่น้องมาเป็นตัวสนับสนุนสัมมาอาชีพะในด้านวิธีการ จุดมุ่งหมายและผลลัพธ์ให้เป็นไปตามสังขธรรมโดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 มาเป็นตัวสนับสนุนผลลัพธ์และเป็นกรอบสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม

ส่วนอบายมุข 6 มิจฉาณิชชา 5 และนิรวณ 5 เป็นตัวขัดแย้งสัมมาอาชีพะในด้านวิธีการ จุดมุ่งหมายและผลลัพธ์เพราะเป็นไปเพื่อเพิ่มความเห็นแก่ตัวก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เอนเอียงไปในทางเบียดเบียนสังคมและทำลายธรรมชาติ หรือลุ่มหลงไปกับค่านิยมและรสนิยมที่ต้องจ่ายในราคาแพงแต่ขัดแย้งกับรายได้ของตน และมีโอกาสสูงที่จะก่ออาชญากรรม อย่างเช่นมิจฉาณิชชาเป็นตัวอย่างของอาชีพที่มีส่วนทำลายความมั่นคงทางสังคมและระบบนิเวศให้เสียความสมดุล ด้วยสินค้าที่ผลิตขึ้นเพราะความเห็นแก่ตัวที่มุ่งผลกำไรเป็นสำคัญ ส่วนนิรวณ 5 เป็นพฤติกรรมทางจิตที่ขัดแย้งกับแนวทางของพระพุทธศาสนาเพราะสุดโต่งไปในทางเสพยาเสพติดความสุขอย่างสุดเหวี่ยง เมื่อมีสิ่งใดมากระทบและรู้สึกไม่พอใจก็จะขัดเคืองอยากโต้ตอบ เมื่อตอบโต้ไม่ได้ก็จะเบือนหน้าหนีหรือหนีไป ซ้ำร้ายก็อาจเป็นอันตรายในทาง

¹⁰⁴ สรรเสริญ อินทรรัตน์, *จิตลิตชีวิต*, อ่างแล้ว, หน้า 268.

¹⁰⁵ รัญจวน อินทรกำแหง, *หยุดคิดให้จิตเจียบ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2547) หน้า 24.

¹⁰⁶ ส.ม. 19/236/107

สร้างสรรค์พัฒนา คิดวทวนข้าไปข้ามา ไม่รู้จักแยกแยะความถูก ผิด ดี ชั่ว เพราะหากไม่สามารถฝึกจิตให้
พ้นไปจากนิรณ 5 หรือไม่สามารถปลดปล่อยจิตของตนให้เป็นอิสระจากแรงกดดันของตัณหาได้แล้ว
สุดท้ายผู้ปฏิบัติจะเกิดความล้งเลงสยแต่หน้าที่ที่พึงปฏิบัติในแต่ละวัน เมื่อวิธีการไม่ถูกต้อง วิธีคิดก็
ผิดพลาดและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่พลาดผิดคือลุ่มหลงไปตามอบายมุขที่เป็นต้นเหตุให้ทรัพย์สินหมดและ
เป็นแรงผลักดันให้มนุษย์ต้องตัดสินใจทำอาชีพที่ผิดกฎหมายหรือเป็นอันตรายต่อสังคมเพียงเพราะหวังจะได้
ทรัพย์สินมาใช้จ่ายในระยะเวลาที่รวดเร็วซึ่งขัดแย้งต่อหลักสัมมาอาชีวะโดยตรง

บทที่ 4

วิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท

แม้เทคโนโลยีหรือโลกจะพัฒนาก้าวหน้าไปมากแค่ไหนก็ตาม แต่หลักธรรมคำสอนของพระพุทธเจ้านั้นยังคงทันสมัยอยู่เสมอและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ได้หลายเรื่อง สัมมาอาชีวะถือว่าเป็นหลักธรรมข้อสำคัญประการหนึ่ง ที่ดีกรอบให้ผู้ปฏิบัติต้องควบคุมพฤติกรรมกายหรือวาจาของตนไม่ให้ไปละเมิดสิทธิของผู้อื่น เพื่อลดความเห็นแก่ตัวที่ยังมีอยู่ในจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เบาบางลงจนสะอาดบริสุทธิ์ ซึ่งมีประโยชน์และคุณค่าต่อปัจเจกบุคคล สังคมที่เกี่ยวข้อง และระบบเศรษฐกิจ ดังต่อไปนี้

- 4.1 วิเคราะห์ด้านแนวคิดของสัมมาอาชีวะ
- 4.2 วิเคราะห์ด้านหลักธรรมที่สนับสนุนและขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะ
- 4.3 วิเคราะห์ด้านการปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวจริยศาสตร์
- 4.4 วิเคราะห์ด้านประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะ
- 4.5 สรุป

4.1 วิเคราะห์ด้านแนวคิดของสัมมาอาชีวะ

ในทางชีววิทยามนุษย์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ต้องออกหากินเหมือนสิ่งมีชีวิตทั่วไป เช่น มนุษย์ต้องเลี้ยงตนเองด้วยอาหาร ต้องทำงานหาเงินมาซื้ออาหาร หรือปลูกข้าว ผลิตข้าวอันเป็นกิจกรรมพื้นฐานของชีวิตอยู่แล้ว และอาหารยังปัจจัยสำคัญให้พระพุทธเจ้าได้ค้นพบความสำเร็จที่มหัศจรรย์ ทั้งๆ ที่ทรงพยายามมาตลอดระยะเวลาหลายปี ซึ่งก่อนหน้านั้นที่ยังไม่ทรงบรรลุเป็นเพราะว่าพระองค์ทรงอดอาหารและทรมานร่างกายมากเกินไป หลังจากเข้าใจปริศนาธรรมจากเสียงพินิจจึงเข้าใจว่าที่ผ่านมานั้นพระองค์ปฏิบัติไปในเส้นทางที่สุดโต่งและขาดความพอดี อย่างเช่น ในสมัยที่เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ บรรดาความสุขทางโลกิยะที่หาได้จากทรัพย์สมบัติมหาศาล พระองค์เองเคยได้รับมาทุกอย่างและประณิดกว่ามนุษย์คนอื่นๆ อีก แต่จิตใจยังเศร้าหมองและไม่สนุกสนานร่าเริง จึงทรงทดลองทรมานตนให้ได้รับความลำบากและความเจ็บปวด เช่น ทรงอดอาหารจนร่างกายซูบผอม เหลือแต่กระดูกก็ยังคงทุกข์อยู่ หลังจากได้ยินเสียงพินิจทั้ง 3 ครั้งจึงเข้าใจว่า เสียงที่ไพเราะที่สุดก็คือเสียงที่ตั้งจากสายที่ไม่ตึง หรือหย่อนจนเกินไป นั่นคือเสียงที่มีความพอดี ดังนั้น พระองค์จึงเปลี่ยนวิธีปฏิบัติตนใหม่คือ เลือกเดินในทางสายกลาง เมื่อได้เสวยอาหารคือข้าวมธุปายาสที่นางสุชาดานำมาถวายแล้วปรากฏว่า ความเหนื่อยล้าทางร่างกายได้หายไปและส่งผลดีต่อการใช้ความคิดพิจารณาธรรมให้เกิดปัญญา และพระองค์ยังทรงทราบว่า การสละความสุขในปัจจุบันแล้วหันมาเป็นนักบวชอย่างพระองค์นั้นมนุษย์คงทำไม่ได้ครบทุกคนอย่างแน่นอน เพราะมนุษย์ต่างมีพันธกิจและต้องเกี่ยวข้องกับ การทำมาหากินอย่างใดอย่างหนึ่งอยู่เสมอ ดังนั้น ในอริยมรรค 8 ประการ พระองค์จึงบรรจุอาชีวะหรือการทำอาชีพไว้โดยมีคำว่า “สัมมา” กำกับเหมือนกับหลักปฏิบัติข้ออื่นๆ

คำว่า “สัมมา” นั้น ตามรากศัพท์เดิมมาจาก สมุ ธาตุ ซึ่งมีความหมายว่าสงบระงับ หยุตหนึ่ง ไม่กำเริบ และราบคาบ เยียบ อย่างเช่น คำว่า สมณะ สันตะ และสันตะ เป็นต้น แต่ละศัพท์ล้วนมีรากศัพท์มา

จาก สมุ ธาตุ เหมือนกันหมด สมณะ คือปัจเจกบุคคล หมายถึงผู้ที่สงบกิเลส สันตะ หมายถึงสังคัม คือคณะหรือกลุ่มที่ต้องอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข และคำว่า สันตะ หมายถึงหลักการ เป็นคำที่ใช้เรียกพระนิพพานซึ่งเป็นจุดมุ่งหมายหลักของศาสนาพุทธ ดังนั้น ข้อปฏิบัติทั้ง 8 ประการนั้นจึงมีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือสันติสุขภายนอกได้แก่ความสงบปลอดภัยทางสังคัมซึ่งเรียกว่าโลกียะ และสันติสุขภายในคือความปลอดภัยทางจิตใจที่ไม่ถูกแรงกดดันจากตัณหาหมาก่อวนให้มีอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดให้ใจร้อนรุ่มที่เรียกว่าโลกุตระ

ส่วนในคัมภีร์อภิธานวรรณนา อธิบายว่า คำว่า“สัมมา”นั้นมาจาก สมุ ธาตุ เหมือนกัน แต่มีความหมายว่าเป็นไปเพื่อสลัดแอก วิเคราะห์ว่า สมฺนติ เอตายาติ สมมา เครื่องสลักแอกชื่อว่า“สัมมา”¹ ซึ่งแอกในที่นี้ หมายถึงภาระที่ทำให้จิตใจของมนุษย์เป็นกังวล มีความกระสับกระส่าย เพราะต้องค้นหาสิ่งมาสนองตอบอยู่บ่อยๆ อย่างเช่นโคที่รู้สึกอ่อนคลายสบายตัว เมื่อไม่ต้องลากเกวียนพามนุษย์เดินทางไปไหนอีก การปลดแอกจึงเป็นเป้าหมายหลักของอริยมรรคทั้ง 8 ข้อที่ต้องปฏิบัติอย่างรับผิดชอบต่อสังคัม ซึ่งปัจจุบันก็ออกมาเป็นกฎหมาย เช่นอาชีพอะไรที่ไม่ถูกต้องตามกฎหมายนั้นเป็นเพราะเขาวิเคราะห์แล้วว่าอาชีพเหล่านั้นจะเป็นผลร้ายต่อสังคัม เช่นการก่ออาชญากรรม การฆาตกรรม การโจรกรรม การหลอกลวงต้มตุ๋นล้วนเป็นอาชีพที่ผิดกฎหมายหมด เพราะมีส่วนทำให้คนอื่นต้องสูญเสียหรือเดือดร้อน และทางพุทธศาสนาเรียกว่าเป็นมิจฉาอาชีพะ หรือมิจฉาชีพคืออาชีพที่ไม่ควรทำ

ระบบชีวิตของพระพุทธศาสนาที่เรียกว่ามรรคนั้นมีชื่อว่ามัชฌิมาปฏิปทา และองค์ของมรรคแต่ละข้อก็เป็นสัมมา เช่น สัมมาอาชีพะ การที่เป็นสัมมานั้นก็คือโดยถูกต้อง คือทำให้เกิดความพอดี ความเป็นมัชฌิมาก็คือความพอดี จุดยอดของเศรษฐศาสตร์แนวพุทธอยู่ที่การบริโภค ด้วยหลักการที่เรียกว่า โภชนะมัตตัญญูตา คือความรู้จักประมาณในการบริโภค รู้จักประมาณคือรู้จักพอดี ตัวกำหนดเศรษฐกิจแนวพุทธนั้น ก็คือมัตตัญญูตา หมายถึงความพอดีที่ทำให้คุณภาพของชีวิตมาบรรจบกับความพึงพอใจ² การที่มรรคแต่ละข้อนั้นจำเป็นต้องมีคำว่า “สัมมา” จึงตีความได้สองเชิงคือในเชิงที่ถูกต้องตามเหตุปัจจัย หรือถูกต้องหลักศีลธรรมมีผลลัพธ์เพื่อความสงบของจิตใจ และในเชิงที่สองคือถูกต้องตามกฎหมายของสังคมนั้นมีผลลัพธ์คือเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข สมดังพระพุทธพจน์ว่า “กั ทางสายกลาง (มัชฌิมาปฏิปทา) นั้น...เป็นไฉนทางนั้นคือมรรคอันเป็นอริยะมองค์ประกอบ 8 ประการ ได้แก่ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมาภังคะ สัมมาอาชีพะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ”³

เวลาที่พูดถึงหลักสัมมาอาชีพะในแง่ของการเป็นแบบอย่าง หรือแนวทางการเลี้ยงชีพตามหลักศาสนา โดยทั่วไปคนจะคิดว่า เป็นแนวทางการเลี้ยงชีพที่ล้ำหลังหรือไม่ทันสมัยที่เปลี่ยนแปลงด้านเทคโนโลยี หรือเป็นอาชีพที่ไม่มีความหิวหวนในเรื่องของรายได้ ไม่คุ้มค่ากับเรี่ยวแรงและเวลาที่สูญเสียไป ทำให้คนบางกลุ่มเกิดการต่อต้านหลักการของสัมมาอาชีพะว่าเป็นหลักการเชิงอุดมคติและปฏิบัติได้ลำบากในชีวิตจริง โดยหันมายึดเกณฑ์ในการเลี้ยงชีพที่ไม่ถูกต้อง แต่ถูกใจตนเช่น อาชีพสุจริตก็คืออาชีพที่ทำแล้วไม่ผิดกฎหมาย ไม่ควรใส่ใจในเรื่องของศีลธรรม เพราะศีลธรรมไม่สามารถบรรเทาความหิวของตนให้ลดลงได้ เมื่อคาดหวังถึงความสมหวังปรารถนาในอนาคตโดยนำความสุขไปผูกไว้กับการได้เสพย์บริโภค แต่ต้องทนทุกข์ในปัจจุบันเพราะความกระหายอยากของตัณหาเป็นแรงผลักดันให้ตนแสดงพฤติกรรมต่างๆ อย่างหาสรบใช้ผู้ซื้อสัตย์ ด้วยเหตุจำเป็นที่จะต้องหารายได้มา

¹พระมหาสมปอง มุฑิต, คัมภีร์อภิธานวรรณนา, อ่างแล้ว, หน้า 529.

²พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), เศรษฐศาสตร์แนวพุทธ, พิมพ์ครั้งที่ 4, (กรุงเทพฯ : โคมลคิมทอง, 2542), หน้า 7.

³วิ.ม. 4/13/18

เลี้ยงชีวิตและครอบครัว หลายคนจึงทุ่มเวลาไปกับการทำงานหนักและยาวนานขึ้น เพราะคิดว่าจะช่วยให้ตนมีความสุข แต่กลับต้องทำงานที่ใจไม่รัก ไม่ชอบและไม่ใช่สิ่งที่ตนอยากจะทำ และบางกรณี ล้าเส้นของกฎหมายจนเกินไปอาจได้รับผลของการกระทำตนเร็วทันตา ด้วยเหตุผลดังกล่าว สัมมาอาชีวะ จึงหมายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นไปเพื่อจุดมุ่งหมาย 2 ประการคือ ประการแรก เพื่อสันติสุขของสังคม ประการต่อมาเพื่อความสงบเย็นของจิตใจ ส่วนผลตอบแทนถือว่าเป็นผลพลอยได้ แต่ไม่ใช่เป้าหมายหลักของการเลี้ยงชีพตามหลักสัมมาอาชีวะนี้ สมดังพระพุทธพจน์ว่า

อณฺญา ทิ ลาภุปนฺนินา อณฺญา นิพฺพานคามีนิ
 เอมเมตฺ อภิญญาเย ภิกฺขุ พุทฺธสฺส สาวโก
 สกฺการํ นาภินฺนุทยเย วิเวกมนุพฺรุหเย.

ก็ ข้อปฏิบัติอันเข้าไปอาศัยลามเป็นอย่างอื่น, ข้อปฏิบัติอันยังสัตว์ให้ถึงพระนิพพานเป็นอย่างอื่น (คนละอย่าง) ภิกษุผู้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ทราบเนื้อความนั้น อย่างนี้แล้ว ไม่พึงเพิลิตเพิลินสักการะ พึงตามเจริญวิเวก⁴

หมายความว่า การเลี้ยงชีวิตเพื่อลาภสักการะนั้นเป็นการทำอาชีพเพื่อหาวัตถุมาเสพบริโภค และไม่ใช้ทำไปเพื่อเป็นการลดความอยาก แต่ยังมีข้อติดอยู่ประการหนึ่งคือไม่เป็นภัยต่อสังคม ซึ่งเป็นการเลี้ยงชีพในระดับโลกียะเท่านั้น เมื่อเชื้อแห่งความอยากยังวนเวียนอยู่ภายในจิตสำนึกที่หวังความสุข ในระยะสั้นๆ มนุษย์ต้องดิ้นรนหาเงินมารองรับความอยากของตัณหาที่หลอกล่อให้ตนยินดี พอใจอยู่แต่กับการเสพบริโภค ซึ่งเป็นการหลงสมมุติยึดติดอยู่กับความสุขและความเอร็ดอร่อยที่ไม่มีความแน่นอนเพียงเท่านั้น ส่วนการเลี้ยงชีวิตเพื่อพระนิพพานนั้น คือการพัฒนาจิตสำนึกให้รู้เท่าทันความต้องการที่ไม่จำเป็นต่อชีวิตซึ่งมีสาเหตุมาจากตัณหาแล้วปลดปล่อยออกด้วยการไม่ยอมทำตามแรงจูงใจเช่นนั้นเสีย ค่อยๆ ปลดปล่อยออกไปจนตัณหาหมดเชื้อ จึงเป็นการเลี้ยงชีพเพื่อมุ่งตรงสู่สัจธรรมที่นายกย่องและทำได้ยาก เพราะการทำธุรกิจกับจิตใจเป็นเรื่องเดียวกัน การแสวงหาผลกำไรนั้น ไม่ใช่เรื่องผิด เพียงแต่ต้องปรับให้สอดคล้องกับหน้าที่และความสามารถของตน ถ้าเป้าหมายหลักอยู่ที่ผลกำไร พฤติกรรมจะเบี่ยงเบนไปในทางความเห็นแก่ตัวและทำลายสังคมและยังเป็นการเร่งทำลายทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่จำกัดให้หมดลงอย่างรวดเร็ว ดังนั้น สัมมาอาชีพของคนจึงต้องปรับเป้าหมายในการเลี้ยงชีพของตนเองให้เหมาะสม เพราะการเลี้ยงชีพเป็นกิจกรรมที่ส่งผลกระทบต่อตนเองและสังคมมากกว่ากิจกรรมด้านอื่น เนื่องจากเป็นการการค้า และการค้าย่อมต้องการผลตอบแทนที่คุ้มค่า

4.2 วิเคราะห์ด้านหลักธรรมที่สนับสนุนและขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะ

สัมมาอาชีวะเป็นเพียงกรอบของการทำมาหากินที่มีเกณฑ์ในการปฏิบัติภายใต้ขอบเขตของหลักศีลธรรม แต่ความก้าวหน้า หรือถอยหลังไม่ได้ขึ้นอยู่กับตัวหลักสัมมาอาชีวะเพียงอย่างเดียว เพราะสัมมาอาชีวะต้องอาศัยหลักธรรมข้ออื่นมาสนับสนุนในด้านวิธีการ ผลลัพธ์และเจตนาให้เกิดขึ้นด้วย และกระบวนธรรมเหล่านี้คือ ทิฐุธัมมิกัตถประโยชน์ สังคหวัตถุ 4 ปัจจเวกขณ 4 และสัมมาทิฐิ ถือว่าปัจจัยสำคัญที่ช่วยสนับสนุนให้การพัฒนาสัมมาอาชีวะเป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ ถึงแม้จะพัฒนาทักษะได้ไม่ครบทุกกระบวนกร หรืออาจขาดไปเพียงด้านใดด้านหนึ่ง ก็ถือว่ายังเป็นการ

⁴ช.ม. 29/229.

ดำรงชีพที่อยู่ในขอบเขตของสัมมาอาชีวะ ส่วนมิถุนานมิชชา 5 นิวรรณ 5 และอบายมุข 6 เป็นหลักธรรมที่ขัดแย้งสัมมาอาชีวะ เพราะเป็นสิ่งนำมนุษย์ไปสู่ความลุ่มหลงและการตัดสินใจที่พลาดผิด

4.2.1 วิเคราะห์หลักธรรมที่สนับสนุนสัมมาอาชีวะ

1. หลักทฤษฎีธรรมมีกัตถประโยชน์สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการทำงานให้มีคุณภาพ เช่น ผู้ประกอบการจะต้องมีเป้าหมายที่ชัดเจน ด้วยแผนการพัฒนากับความพยายามที่ไม่มีขีดจำกัด สร้างความแตกต่างให้กับสินค้า โดยการขยับปรับปรุงสินค้ารวมถึงการบริการของตน กล้าที่จะลงมือทำอย่างจริงจัง และเรียนรู้จากประสบการณ์ที่ตนเองออกไปเผชิญ หาโอกาสพูดคุยแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับผู้เชี่ยวชาญด้านต่างๆ เพื่อพัฒนาต่อยอดสินค้า ความกระตือรือร้นจะค่อยๆ ขยายตัวออกไปสู่กิจกรรมอย่างอื่นและถือเป็นการสร้างเครือข่ายทางธุรกิจและขยายตลาดในพื้นที่แห่งใหม่ การทำเช่นนั้นจะทำให้อาชีพของตนเติบโตขึ้นอย่างแข็งแกร่งพร้อมที่จะก้าวไปสู่ความมั่นคงทางการเงิน ที่น่าสนใจไปกว่านั้นคือ ทุกขั้นตอนในการทำงานนั้นจะถูกขับเคลื่อนด้วยสกุสณานมีชีวิตชีวา และถึงแม้ว่าการทำงานแล้วมีรายได้เป็นจำนวนมหาศาลจะถือว่าเป็นสิ่งที่น่ายกย่อง แต่หากขาดการบริหารจัดการเงินทองที่ดี เงินที่มีก็จะเป็นแค่ตัวเลขในบัญชีที่ไม่อำนวยความสะดวกอะไร ดังนั้น จึงต้องแบ่งเงินออกเป็น 4 ส่วนคือ ส่วนแรกใช้เพื่อตัวเองและบุคคลที่เกี่ยวข้องเช่นคนในครอบครัว ญาติสนิทมิตรสหาย บำรุงพระศาสนา เสียภาษีให้แก่รัฐเป็นต้น อีก 2 ส่วนนำไปลงทุนทำธุรกิจ และส่วนที่ 4 เก็บไว้ใช้ยามคราวจำเป็น แต่ละคนมีความต้องการต่างกัน สำหรับคำแนะนำประการสุดท้ายในวิธีสร้างความสำเร็จในชีวิตก็คือ ต้องใช้จ่ายอย่างประหยัด ทุกบาททุกสตางค์ที่ใช้ไปต้องสอดคล้องกับรายได้ของตน

2. หลักปัจเจกชน 4 และสัมมาทฤษฎีสนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านเจตนาอย่างนี้ว่า ในยุคที่เทคโนโลยีเข้ามาอยู่ในชีวิตประจำวันตั้งแต่ตื่นนอนจนกระทั่งนอนหลับ เพราะการเข้าถึงข้อมูลจากทั่วโลกทำได้ง่ายและทุกอย่างรวดเร็วไปหมด มีปัจจัยมากมายที่ส่งผลกระทบต่อการทำงานและการใช้ชีวิต ซึ่งอาจมาจากเหตุผลส่วนตัวแล้วมากกระทบกับการทำงาน หรือปัญหากับเพื่อนร่วมงานก็อาจเป็นปัจจัยให้มนุษย์ต้องแสวงหาวัตถุประสงค์ความทุกข์ให้เจือจางลงไปในระยะเวลาสั้น ซึ่งปัจจุบันกลายเป็นค่านิยมที่คนส่วนใหญ่เข้าใจว่า เป็นทางออกที่ดีและคาดหวังในเงินที่ทุ่มซื้อไปตามอารมณ์ว่า จะต้องให้ความรู้สึกที่แตกต่างออกไปจากเดิม เพราะโดยธรรมชาติแล้วมนุษย์จะรู้สึกตื่นเต้นกับการบริโภคและการทดลองจนตนหายสงสัยแต่ของที่ได้มากลับไม่เกิดประโยชน์ใดๆ เลย เพราะฉะนั้นการบริโภคที่เปลี่ยนแปลงไปเพียงเล็กน้อยแค่นี้อาจทำให้เกิดความพึงพอใจได้ แต่เป็นอีกหนึ่งความเข้าใจที่มนุษย์ยังไม่รู้ตัวว่า นั่นคือการสนับสนุนให้ความอยากเติบโตเพิ่มขึ้นทางอ้อม เพราะเมื่อมีความต้องการเพิ่ม จิตใต้สำนึกจะผลักดันให้เกิดพฤติกรรมการวิ่งไล่ความอยาก ซึ่งแน่นอนว่า มนุษย์ก็มีสิทธิ์ที่จะตอบสนองความอยาก และเราไม่ควรจะต่อว่าคนที่มีความอยากภายในใจนั้น เพราะมันเป็นหนึ่งในความรู้สึกที่ในชีวิตนี้ต้องมี แต่นอกจากความอยากตามสัญชาตญาณแล้ว มนุษย์ยังเป็นสัตว์สังคมที่มีเหตุผลและบ่อยครั้งที่ความอยากและเหตุผลขัดแย้งกัน บางคนปล่อยให้ความอยากเอาชนะ แต่บางคนยึดในเหตุผลโดยไม่สนใจว่าจะอยู่ในสถานการณ์ใดก็ตาม และแม้ความอยากจะหายไปแต่ก็เป็นเพียงการหายไปเพียงชั่วคราว เพราะในระยะยาวหากไม่สามารถหาเงินมารองรับความอยากนั้นได้ทันอาจส่งผลเสียต่อการดำเนินชีวิตที่มนุษย์อาจคาดไม่ถึง เช่น อารมณ์แปรปรวนง่าย โกรธเร็วหรือเบื่อง่ายกว่าปกติแล้วระเบิดออกมาเป็นพฤติกรรมที่สังคมไม่พึงประสงค์ หรือมีปัญหาความสัมพันธ์กับครอบครัวข้าง บางรายอาจจะหนักถึงขั้นต้องเป็นบุคคลล้มละลายจนต้องดำรงชีพอย่างยากลำบาก

ด้วยเหตุผลดังกล่าว จึงจำเป็นต้องพิจารณาว่า สิ่งไหนเป็นความต้องการ กับสิ่งไหนเป็นความจำเป็น ซึ่งเป็นการแยกจิตให้เป็นอิสระจากความอยากเพื่อปรับเจตนาให้เป็นสัมมา โดยพิจารณาถึงความจำเป็นในการเสพบริโภคว่ามีคุณค่าต่อตนเองอย่างไรและต้องไม่ให้ความหมายกับความรูสึกที่เกิดขึ้นมาสนับสนุนในการใช้จ่าย เช่นเครื่องแต่งกายเป็นสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ขึ้นเพื่อให้ความอบอุ่นกับร่างกายและป้องกันอันตรายจากสัตว์ การสวมใส่เครื่องแต่งกายด้วยเหตุผลดังกล่าวเป็นลักษณะการบริโภคในสิ่งที่จำเป็น ส่วนการเลือกสวมใส่เสื้อผ้าเพื่อโชว์สถานะ แต่ราคาขัดแย้งกับฐานะรายได้ของตน ถือเป็นบริโภคตามความอยาก และเป็นการสนับสนุนความอยากให้มีเชื้อระเบิดต่อไปได้ ซึ่งดูผิวเผินเหมือนจะง่ายแต่เต็มไปด้วยความซับซ้อนที่อยู่ภายในและเป็นการยากในการทำให้ออกมาสมดุลกับยุคที่ค่านิยมทางสังคมขึ้นชอบความทันสมัยซึ่งมีพัฒนาการทางรูป เสียง กลิ่น รส และสัมผัสเป็นไปอย่างครบวงจร

สิ่งที่ควรทำคือกระตุ้นจิตให้รู้ว่า ทุกสิ่งทุกอย่างเกิดขึ้นได้ไม่นาน ยิ่งมองลึกลงไปมากยิ่งเท่าไรเราก็จะได้เห็นอะไรมากยิ่งขึ้นเท่านั้น ซึ่งเห็นได้แน่ชัดว่ามันคือความต้องการจากจิตสำนึกที่มีความกระหายอยากกับการค้นหาความสุขชนิดใหม่ที่ตนยังไม่เคยสัมผัสให้สมปรารถนาโดยสมบูรณ์ เป้าหมายหลักของความกระหายอยากนั้นคือการสร้างความรูสึกไม่พอใจให้เกิดขึ้นในจิตสำนึกจนกลายเป็นความจำเป็นจอมปลอมที่ขาดไม่ได้ในชีวิตจริง และแน่นอนว่าความสุขในระดับต่อไปนั้นจะต้องให้ความรูสึกที่แตกต่างออกไปจากเดิม และค้นหาทำงานของตนได้อย่างยอดเยี่ยมทั้งการสร้างมายาภาพและคอยกระตุ้นให้มนุษย์ต้องตอบสนอง ซึ่งเราสามารถนำกลไกของต้นหานี้มาใช้พัฒนาการเลี้ยงชีพที่เป็นสัมมาอาชีวะได้ภายใต้เกณฑ์ของพุทธจริยศาสตร์

การพิจารณาตัวแปรที่เกี่ยวข้องโดยการเริ่มสำรวจว่าสิ่งที่เราเผชิญอยู่คืออะไร เกิดจากเหตุปัจจัยอย่างไร ต้องการผลอย่างไร และสร้างเหตุปัจจัยให้สอดคล้องกับสิ่งที่เราต้องการแล้วลงมือปฏิบัติโดยการพลิกแพลงวิธีการให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เป็นอยู่ จะมองเห็นความเป็นไปได้ในทิศทางใหม่เพราะทุกสิ่งทุกอย่างเป็นเหตุปัจจัยของกันและกัน ไม่มีสิ่งใดเกิดขึ้นโดยไม่มีสาเหตุหรือเป็นสิ่งที่บังเอิญ หลังจากแยกประเภทจนเห็นความจริงตามกฎไตรลักษณ์แล้ว เจตนาจะเป็นอิสระจากความอยาก จิตสำนึกจะประมวลผลข้อมูลได้อย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ซึ่งการประเมินและวิเคราะห์ปัญหาเป็นระบบอย่างนี้จะเป็นที่มาของเทคนิคใหม่ๆ ซึ่งสามารถเกิดขึ้นได้จากการไม่ยึดติดกับวิธีการใช้เหตุผลตามกรอบเดิมและเป็นการบ่มเพาะแนวคิดของการเป็นนักธุรกิจที่มีความคิดสร้างสรรค์และนำสิ่งที่ขบคิดได้ไปต่อยอดผลงานให้สามารถขยายผลในวงกว้างเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติในสังคม ตลอดจนความพอใจของผู้ใช้ปัญญาก็จะพบแต่ความสุข

3. หลักสังคหัตถ์ 4 สนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านผลลัพธ์อย่างนี้ กระบวนการขัดเกลาความตระหนือออกมาเป็นการแบ่งปันที่สะท้อนถึงจิตสำนึกของผู้คนที่มีความโลภ โกรธ หลงเบาบาง กลั่นกรองออกมาเป็นความรูสึกในการมองคนอย่างเท่าเทียมกัน มีความเคารพในสิทธิและเสรีภาพของผู้อื่น ซึ่งเป็นสาระสำคัญในการเลี้ยงชีพตามหลักสัมมาอาชีวะนี้ ที่มีจุดมุ่งหมายอยู่ที่การอยู่ร่วมกันอย่างสันติของสังคม เพื่อป้องกันความอยุติธรรมที่อาจบานปลายเป็นปัญหาใหญ่โต และหวังผลในระดับต่อไปคือ การลดความขัดแย้งทางความคิดที่สะท้อนออกทางบทสนทนาที่ได้พิจารณาข้อดีหรือข้อเสียเป็นอย่างดีแล้ว หากขาดการยั้งคิดจะทำให้จุดประสงค์ในการสื่อสารถูกตีความผิดพลาดไปได้ ต้องรู้ว่าควรพูดในสถานการณ์ไหนและเมื่อไหร่ ถึงบางกรณีจะทำให้รูสึกเหมือนตนเองเป็นผู้ชนะ แต่การแสดงความคิดเห็นในขณะที่ตนมีความไม่พอใจ ก็ย่อมเป็นการแสดงความเป็นตัวเองในทางที่ไม่ถูกต้อง จึงแสดงทัศนคติที่ดี

หลีกเลี่ยงการใช้อารมณ์ ทำให้หลายคนได้เห็นบุคลิกภาพความเป็นกันเอง เพราะการสื่อสารเป็นสิ่งที่จำเป็นในชีวิตประจำวัน ส่วนการช่วยเหลือคนอื่น จะช่วยให้เรารู้สึกว่าตัวเองเป็นคนที่มีคุณค่าและสร้างประโยชน์ให้กับสังคมได้ ทั้งนี้ทักษะทั้งหมดที่กล่าวมา เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องหมั่นฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญมากที่สุด เพราะเมื่อถึงสถานการณ์จริงจะได้สามารถนำมาใช้ได้อย่างคล่องแคล่ว รวมทั้งยังช่วยให้สามารถต่อยอดไปสู่การเป็นผู้ประกอบการที่ประสบความสำเร็จในอนาคตได้ด้วย

สรุปว่า แม้ปัจจุบันเศรษฐกิจโลกจะมีความผันผวน แต่อาหารก็ยังเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับชีวิต และการที่บุคคลหนึ่งคนจะประสบความสำเร็จในชีวิตได้นั้นต้องอาศัยปัจจัยหลายอย่างด้วยกันและกระบวนการที่จะมาสนับสนุนสัมมาอาชีวะในเรื่องของวิธีการนั้นก็คือ หลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์ นอกจากความสามารถด้านการทำงาน การบริหารการจัดการ การเลือกเครือข่าย และการประหยัดตอ่อมแล้วการบริหารธุรกิจในโลกยุคใหม่ เรื่องของสังคมและผู้บริโภค กลายเป็นหัวใจที่ผู้ประกอบการมองข้ามไม่ได้ เพราะเป็นสิ่งที่ช่วยขับเคลื่อนภารกิจให้ไปสู่เป้าหมายที่วางไว้ได้สำเร็จ แม้จะไม่ได้ส่งผลตอบแทนในเรื่องหน้าที่การงานโดยตรงก็ตาม กระบวนการที่จะมาสนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านผลลัพธ์และวิธีการดังกล่าวเรียกว่า หลักสังคหัตถุ 4 ท่ามกลางความคิดที่ไหลเข้ามาตลอดทั้งวัน เพื่อรู้เท่าทันความรู้สึกที่แฝงมากับความพ้อฝันภายในจิตสำนึกที่ปรารถนาจะบริโภคในสิ่งที่ไม่จำเป็น โดยการพิจารณาให้เห็นคุณค่าแท้และคุณค่าเทียมตามหลักปัจเจกเวชณ 4 และทุกคนต้องเจออุปสรรคในการทำงานอยู่แล้ว เพราะว่าโลกของธุรกิจนั้น ไม่มีสูตรสำเร็จตายตัวและไม่มีอะไรที่แน่นอนเราต้องแยกประเภทของสิ่งที่มองเห็น ได้ยิน หรือสัมผัสตามหลักสัมมาทฤษฎีว่ามีความเป็นมาและจะมีความเป็นไปอย่างไร ต้องพิจารณาให้เห็นเป็นความเชื่อมโยงเช่นว่า ความรู้สึกสนุกก็เกิดขึ้นเพียงชั่วคราว ความรู้สึกเบื่อหน่ายก็เป็นตามเหตุปัจจัย วินาทีต่อไปก็มีความต้องการในสิ่งอื่นต่อไปอีกไม่จบสิ้นเป็นต้น ดังนั้น การมองเห็นความเชื่อมโยงนั้นจึงกลายเป็นกุญแจสำคัญสำหรับการไขประตูไปสู่อะไรบางอย่างที่เป็นทางออกของปัญหาได้

4.2.2 วิเคราะห์หลักธรรมที่ขัดแย้งต่อสัมมาอาชีวะ

1. มิจฉวนนิชชาเป็นหลักธรรมที่ขัดแย้งกับสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการโดยตรง เพราะเป็นการทำธุรกิจที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนตนเป็นหลัก ไม่คำนึงว่าสินค้าที่ตนผลิตขายนั้นจะสร้างความเสียหายต่อสังคมอย่างไรบ้าง คำนึงถึงแต่ผลกำไร และแน่นอนว่าการทำธุรกิจแนวนี้วิธีการจะสวนทางกับสัมมาอาชีวะอย่างชัดเจน เพราะเป็นวิธีการที่เอาเปรียบเบียดเบียนทำลายทั้งตนเอง สังคมและธรรมชาติและเป็นอาชีพที่สนับสนุนก่อให้เกิดการทำร้าย เบียดเบียน ฆ่าฟันกัน ลุ่มหลง มัวเมา เตือดร้อนอันเป็นการผิดศีลธรรม

2. หลักนิรวณ 5 ขัดแย้งกับสัมมาอาชีวะในด้านเจตนา เพราะปัญหาและอุปสรรคของการเลี้ยงชีพตามหลักสัมมาอาชีวะของผู้คนในปัจจุบันพบว่า ส่วนใหญ่เป็นปัญหาด้านสภาพจิตใจ พระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่านิรวณเป็นธรรมที่ขัดขวางในการทำความดี เป็นทัศนคติเชิงลบที่ดึงจิตของมนุษย์ให้จมปรักอยู่กับความติดใจชอบใจกับการได้ดูรูปที่สวยงาม ฟังเสียงที่ไพเราะ ดมกลิ่นที่หอมหวาน ลิ้มรสชาติที่เอร็ดอร่อย สัมผัสทางผิวหนังที่อ่อนนุ่ม ได้มีอะไร ได้เป็นอะไร อย่างที่ใจอยาก เมื่อได้สิ่งที่ต้องการมาแล้วชื่นชมอยู่ได้ไม่นานก็ชินชา อยากรู้ได้อย่างอื่นต่อไปอีก หรือเป็นคนมองโลกในแง่ร้าย มองเห็นสิ่งใดก็ไม่ถูกใจ เพราะจิตคิดไปในทางที่ไม่ดี ไม่ชอบ ไม่พอใจจนรอบข้างทำให้อารมณ์ขุ่นมัวอยู่ตลอดเวลาเกิดอาการเบื่อหน่ายคล้ายกับคนซึมเศร้าท้อแท้ อารมณ์แปรปรวนง่ายมีความคิดสับสนวุ่นวาย หรือลึกลับเสียดสีแม้แต่ในชีวิตของตนเองเป็นต้น อารมณ์และความรู้สึกดังว่ามานี้เป็นเสมือนกับดักล่อแมลงให้มาติดพันแล้วยากที่จะหลุดพ้นจากโคจรนี้ไปได้ เป็นสิ่งขัดขวางในการพัฒนาจิตให้เกิดปัญญา

3. หลักอบายมุข 6 ชัดแย้งสัมมาอาชีวะในด้านผลลัพธ์ เพราะว่าผลของการเลี้ยงชีพตามหลักสัมมาอาชีวะนั้นจะเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้ปฏิบัติที่รับรู้ สามารถแยกความต้องการแท้กับความต้องการปลอมออกจากกันได้และเป็นสังคมแห่งการช่วยเหลือแบ่งปัน และมีระบบเศรษฐกิจที่มั่นคงเพราะทำธุรกิจขยับขยายไปตามศักยภาพโดยหลีกเลี่ยงการตกหลุมพรางของความโลภ โกรธ หลงแต่อบายมุขนั้นจะเป็นช่องทางให้ผู้ประกอบการต้องล้มละลาย อย่างเช่น การตกเป็นทาสสิ่งเสพติดเมื่อไม่ได้ยามาบำบัดความต้องการ ก็จะเกิดความเจ็บปวดทั้งทางร่างกายและจิตใจ จะต้องกระทำในทุกวิถีทางเพื่อให้ได้มาซึ่งยาเสพติด หรือเป็นนักเลงการพนัน เมื่อเริ่มเล่นตอนแรกจะได้มากกว่าเสียเป็นเหตุหลงใหลจนถอนตัวไม่ขึ้น ในที่สุดความโลภก็เข้ามาครอบงำและเสียจนหมดตัว เมื่อต้นทุนหมดแต่จิตใจต้องการด่วน การกระทำเพื่อให้ได้มาซึ่งทรัพย์สินในระยะเวลานั้นๆ ส่วนใหญ่จึงเป็นการกระทำที่ผิดกฎหมาย เช่น การลักขโมย การปล้นชิงทรัพย์ การข่มขืนกระทำชำเรา การทำร้ายร่างกาย เป็นต้น ผลที่สุดครอบครัวก็ล่มสลาย โดนไล่ออกจากงาน จะว่าไปสาเหตุหนึ่งก็เป็นเพราะการได้เพื่อนที่ไม่ค่อยดีด้วยเหมือนกันเนื่องจากเพื่อนก็เป็นเหมือนสิ่งแวดล้อมอย่างหนึ่งเป็นต้น

สรุปว่า ในการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะนั้น หากมีจุดมุ่งหมายผิด วิธีการก็จะผิดและผลลัพธ์ก็จะผิดเหมือนกัน คำว่าผิดนั้นหมายถึงได้รับผลกระทบกลับมาในรูปแบบที่ไม่พึงประสงค์ เพราะการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขนั้น ส่วนหนึ่งก็มีสาเหตุมาจากพื้นฐานทางจิตสำนึกของผู้คนที่รู้จักแยกแยะ ความถูก ความผิดและรู้จักการยับยั้งชั่งใจ ไม่ทำตามความรู้สึก ซึ่งมีฉนวนฉนวนเป็นตัวอย่างของอาชีพที่มีส่วนทำลายความมั่นคงทางสังคมและระบบนิเวศน์ให้เสียความสมดุล ด้วยสินค้าที่ผลิตขึ้นเพราะความเห็นแก่ตัวที่มุ่งผลกำไรเป็นสำคัญ ส่วนนิวรรณ์ 5 เป็นพฤติกรรมทางจิตที่ขัดแย้งกับแนวทางของพระพุทธศาสนา เนื่องจากสุดโต่งไปในทางเสพยาเสพติดความสุขอย่างสุดเหวี่ยง เมื่อมีสิ่งใดมากระทบและรู้สึกไม่พอใจก็จะขัดเคืองอยากโต้ตอบ เมื่อตอบโต้ไม่ได้ก็จะเบื้อหน่ายซึมเศร้า เชื่องซึมไม่เป็นอันทำอะไรในทางสร้างสรรค์พัฒนา คิดทวนซ้ำไปซ้ำมาและสุดท้ายจะเกิดความลังเลและสงสัย แม้แต่หน้าที่ที่พึงปฏิบัติในแต่ละวัน เมื่อวิธีการไม่ถูกต้อง วิธีคิดก็ผิดพลาดผลลัพธ์ก็คือจะเกิดวิบัติชีวิตตามหลักอบายมุขคือ พอใจในการได้รับความสุขจอมปลอมที่เป็นทางเสื่อมทรัพย์และไม่สามารถเอาชนะความเกิด ความแก่ ความเจ็บและความตายไปได้

4.3 วิเคราะห์ด้านการปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวจริยศาสตร์

มนุษย์ทุกคนล้วนมีคุณค่า และแสดงคุณค่าไปในแนวทางที่แตกต่างกันไปตามวิถี หรือระบบความคิด แต่ถึงอย่างไรก็ไม่ควรมองข้ามเรื่องของความถูกต้อง ความถูกต้องก็คือสิ่งควรทำ ในการแก้ปัญหาบางอย่าง ควรคำนึงถึงผลที่ตามมาในการตัดสินใจแต่ละวิธีก่อน และหลายครั้งที่ความถูกต้องไม่ใช่ประเด็นใหญ่ที่ควรคำนึงถึง เพราะเป็นเพียงความถูกต้องที่กิเลสของตัวเองลากไปและหลายครั้งที่ความขัดแย้งเกิดจากการนำความถูกต้องคนละระบบมาต่อสู้อันแล้วบานปลายวุ่นวายกลายเป็นปัญหาใหญ่โต ความถูกต้องที่แท้จริงควรเป็นอย่างไร ท่ามกลางสภาพเศรษฐกิจขาลงและยากสำหรับการดำรงชีวิต ทำให้ผู้คนอยากทรยศทางรัด ไม่มีจิตสำนึกความรับผิดชอบต่อสังคม โดยก่อคดีอาญาสารพัด ตัดช่อง ย่องเบา กลายเป็นเหตุร้ายรายวัน แม้จะไม่ได้สร้างผลกระทบเสียหายอย่างรุนแรง แต่พฤติการณ์ลักษณะนี้เกิดขึ้นซ้ำแล้วซ้ำเล่า อย่างไรก็ตามการประกอบอาชีพ โดยไม่มีแบบแผนกฎเกณฑ์มากำกับอาจนำมาซึ่งการละเมิดสิทธิของกันและกันและประเด็นที่เป็นความขัดแย้งภายในสังคม จึงมีข้อถกเถียงหลายประการเกิดขึ้นในสังคม และมีการตั้งคำถามถึง

พฤติกรรมซึ่งควรเป็นการแสดงออกที่พึงประสงค์ในขณะที่ทำมาหาเลี้ยงชีพ และข้อสรุปของแต่ละประเด็นก็ออกมาในรูปแบบที่เป็นกฎหมายสำหรับปฏิบัติของแต่ละสังคม

4.3.1 ความจำเป็นของจริยศาสตร์

กฎหมายเกิดจากการตระหนักถึงสิทธิและเสรีภาพที่ไม่ลิดรอนสิทธิของกันและกัน เป็นระบบกฎเกณฑ์ที่มนุษย์สร้างขึ้นเพื่อควบคุมสังคมให้มีความสงบ โดยการอยู่ร่วมกันบนพื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชนและสุดท้ายความถูกต้องทางกฎหมายจะเป็นตัวตัดสินความถูกต้อง ด้วยเหตุผลดังกล่าวกฎหมายจึงเป็นเกณฑ์หนึ่งที่สามารถใช้พิจารณาความเป็นสัมมาอาชีวะของแต่ละอาชีพได้อย่างเท่าทัน แต่กฎหมายในปัจจุบันไม่ทันกับยุคสมัยที่รูปแบบการโกงมีแต่จะเกิดขึ้นใหม่เรื่อยๆ และเป็นการยากที่จะมีการร่างกฎหมายให้ครอบคลุมทั้งหมด เพราะมนุษย์พยายามที่จะหาช่องทางเลี่ยงกฎหมายอย่างสุดชีวิต เช่นแม้รัฐบาลได้ออกกฎหมายห้ามค้าขายเนื้อสัตว์ป่าสงวนมานานแล้ว แต่กฎหมายดังกล่าวก็ไม่ได้ครอบคลุมไปถึงสัตว์เศรษฐกิจที่มนุษย์เลี้ยงไว้ในฟาร์มเพื่อขายเนื้อ หรือจัดแสดงในเชิงพาณิชย์และกลายเป็นช่องทางที่ทำให้ธุรกิจค้าเนื้อสัตว์ยังคงเฟื่องฟูในหลายเมือง สิ่งที่เกิดขึ้นสะท้อนว่ากฎหมายไม่มีความหมาย

อีกประเด็นคือ หากสังคมมีค่านิยมว่า มนุษย์เป็นผู้มีสิทธิและเสรีภาพในการใช้ชีวิตของตน ตนจึงเป็นเจ้าของสิทธิในร่างกายของตนอย่างชอบธรรม เมื่อมนุษย์เป็นผู้มีสิทธิในร่างกายของตนและมองร่างกายเป็นสินค้า ด้วยเหตุผลดังกล่าว สมควรให้อาชีพโสเภณี หรือเพศพาณิชย์เป็นอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายหรือไม่ ถ้าไม่มีคนบังคับหรือหลอกลวงมาทำเหมือนอย่างในอดีต หรือว่ายังมองว่าเป็นเป็นธุรกิจสีเทาอยู่ แล้วทำไมเพศพาณิชย์เหล่านี้จึงทำกำไรอย่างมหาศาล ทั้งที่เป็นธุรกิจประเภทสีเทา สิ่งที่สังคมควรเรียนรู้จากกรณีดังกล่าวที่กำลังเป็นที่ถกเถียง โดยเฉพาะความถูกต้องเรื่องศีลธรรมรวมทั้งความสมเหตุสมผลของการบังคับใช้กฎหมาย จำเป็นที่มนุษย์ต้องมีเกณฑ์ทางจริยศาสตร์มากำกับการกระทำและตัดสินความประพฤติเพื่อสร้างความสมดุล ระหว่างการประกอบอาชีพของปัจเจกบุคคลเพื่อให้มีผลกระทบต่อสังคมน้อยที่สุด ซึ่งนักปรัชญาแต่ละยุคต่างก็พยายามอธิบายไว้อย่างน่าสนใจและศาสนาพุทธก็ได้อธิบายไว้เช่นกัน

4.3.2 เกณฑ์พิจารณาความเป็นสัมมาอาชีวะตามแนวจริยศาสตร์

1. คานท์เชื่อต่อการปฏิบัติตามหลักจริยธรรมว่าเป็นสิ่งที่มีคุณค่า เพราะเป็นเจตนาที่ดีที่เกิดจากการตั้งใจจริง หรือมูลเหตุจูงใจที่ซุกงูให้ทำในสิ่งที่ถูกต้อง การกระทำสิ่งที่ถูกต้องเป็นสิ่งสากล โดยเริ่มที่เหตุจูงใจที่ดี เป็นเงื่อนไขให้เกิดการกระทำดี และผลจากการกระทำนั้นก็เป็นผลดีสิ่งที่มีค่าสูงสุดในทางจริยธรรม ตามทัศนะของคานท์จะต้องมีลักษณะเป็นสากล เป็นลักษณะการกระทำตามหน้าที่ และการให้ความเคารพยำเกรง มีเงื่อนไข มีความเด็ดขาด⁵ สิ่งที่มีค่าสูงสุดของชีวิตมิใช่ความสุข แต่คือศีลธรรมหรือการกระทำความดี การทำดีต้องไม่เกิดจากความรู้สึก ไม่ว่าจะมีความรู้สึกด้านบวกหรือด้านลบ การช่วยคนอัตคัดขาดแคลนเพราะความสงสาร ก็มีใช้การกระทำดีในแง่ศีลธรรม เพราะความสงสารเป็นความรู้สึก การทำดีทางศีลธรรมต้องเกิดจากปัญญาเหตุผล คนที่ทำ

⁵ จารีญรัตน์ เจือจันทร์, จริยศาสตร์ : ทฤษฎีจริยธรรมสำหรับนักบริหารการศึกษา, (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2548), หน้า 150.

จากปัญหาคือคนที่สละความรู้สึกสัญชาตญาณ ผลประโยชน์ส่วนตัวออกได้หมด แล้วยึดกฎศีลธรรม กฎศีลธรรมของค่านที่มีคำว่า “จงทำตามคติที่ท่านจงใจได้ที่จะให้คตินี้เป็นกฎสากล”⁶

2. มิลล์นั้นถือว่าการตัดสินการกระทำว่าดีหรือไม่นั้นต้องดูผลที่เกิดขึ้นและสังเกตเห็นได้ แรงจูงใจซึ่งอยู่ในใจนั้นเป็นเรื่องส่วนตัวของผู้กระทำ จะเป็นอย่างไรก็ไม่มีใครรู้ได้ การดูที่ผลซึ่งทุกคนเห็นได้เท่านั้นจึงจะทำให้เราถกเถียงกันได้อย่างมีนัยสำคัญเกี่ยวกับดี-ชั่ว ส่วนศาสนาพุทธและค่านที่นั่นผลเป็นเรื่องรอง แรงจูงใจที่อยู่ในใจเป็นตัวหลักที่จะตัดสินการกระทำ และแรงจูงใจในใจตัวเท่านั้นที่รู้ได้⁷

3. พุทธจริยศาสตร์มองว่า สิ่งสำคัญอยู่ที่เจตนาซึ่งเป็นตัวนำพามนุษย์เข้าไปเกี่ยวข้องกับสิ่งทั้งหลาย และกำหนดแนวทางว่าจะเกี่ยวข้องแบบไหน อย่างไร จะเลือกรับอะไรหรือไม่ จะมีปฏิกริยาต่อสิ่งเหล่านั้นอย่างไร จะปรุงแปร ดัดแปลงแต่งเสริมโลกอย่างไร จะทำตัวเป็นช่องทางแสดงออกของอกุศลธรรมในรูปของตัณหา หรือในรูปของโลภะ โทสะ และโมหะหรือจะนำหน้าพากุศลธรรมออกปฏิบัติงานส่งเสริมประโยชน์สังคม ทั้งหมดนั้นย่อมเป็นอำนาจของเจตนาหรือกรรม⁸ สมดังพระพุทธพจน์ว่า “ภิกษุทั้งหลาย เจตนาอันเองเราเรียกว่ากรรม บุคคลจงใจแล้วจึงกระทำ ด้วยกาย ด้วยวาจา ด้วยใจ”⁹ อย่างเช่นความโลภเมื่อเกิดขึ้นในจิตของชนใดแล้ว จิตย่อมมีติดื้อ ไม่รู้อรุณ ไม่เห็นธรรม ไม่รู้จักบาปบุญคุณโทษ ไม่รู้จักผิดชั่วดี มุ่งแต่จะได้ฝ่ายเดียว ชนนั้นจึงถูกความอยากชักลากเสือกไสให้ทำทุจริตมีประการต่างๆ เช่น ปล้น ฆ่า อนาคตเป็นต้น เมื่อทำทุจริตได้สมอยากแล้ว ก็หวนใจ ติดใจ เพลิดเพลินยินดีในบาปนั้น ครั้นจะเลิก จะละเว้นก็เป็นการยาก คนส่วนมากจึงถูกความอยากนั้นแหละผูกมัดตรึงจิตให้ติดอยู่กับสังสารวัฏฏ์ เทียบกันได้กับนกสกนชชาติตัวที่พลาดท่าติดบ่วงนายพรานป่า แล้วยอมไม่คลาดแคล้วจากทุกข¹⁰

เพราะการกระทำของเราถูกผลักดันมาจากความคิด การที่เราเจตนาเบียดเบียนผู้อื่นแสดงให้เห็นว่า เรามีอึดตา จึงยึดมั่นถือมั่นในตัวตนนี้ รักและหวงแหนตัวตนนี้ จนพร้อมจะทำทุกอย่างเพื่อให้ตัวตนนี้ปลอดภัย มีหน้าซำ เราจึงขยายความรักความหวงแหนไปยังสิ่งต่างๆ เพราะยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นของเรา แม้ว่าจะต้องเบียดเบียนทำร้ายคนอื่น เราก็จะทำเพื่อรักษาตัวตนนี้ไว้ และรักษาสิ่งต่างๆ ของตนไว้ ด้วยเหตุนี้ทุกคนควรต้องหมั่นคิดออกจากกามสุข เลิกพยายาม เลิกเบียดเบียน เพื่อทำลายอึดตาหรือความเห็นแก่ตัวให้ค่อยๆ ลดน้อยลง¹¹ และ“อริ”ในภาษาบาลีแปลว่าศัตรู “ยา”แปลว่าไป “อริยะ”ก็คือไปจากศัตรู ถ้าแปลตามความหมายนัยของผู้ที่ยังติดอยู่กับโลก อริกก็คือคนอื่นๆ คนละเผ่าพันธุ์ คนละศาสนา คนละพวก แต่ในทางธรรม อริกก็คือกิเลส ความเห็นแก่ตัว เห็นแก่ตัวกูของกู โลภะ โทสะ โมหะ กลัว อิจฉา ริษยา

⁶วิทย์ วิศทเวทย์, *ปรัชญาธรรม* : พุทธปรัชญา, (กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553), หน้า 74.

⁷เรื่องเดียวกัน, หน้า 85.

⁸พระสิริภพ มหายโส (สวินชัย), “ศึกษาเปรียบเทียบอริสภาวะของมนุษย์ตามทัศนะของลัทธิเหตุวิสัยกับอริสภาวะของมนุษย์ตามหลักกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), 2553, หน้า 61.

⁹อง ฌก. 22/63/577.

¹⁰ปัญญา สละทองตรง, *ธรรมศึกษาเอก*, (กรุงเทพฯ : การศาสนา, 2544), หน้า 20.

¹¹โกวิทภิกขุ, *รู้จักตัวเองสักที*, (กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2556), หน้า 83.

เปื้อน เชื้อ ตื่นเต้น ทุกอย่างที่เป็นเนื่องกับความเห็นแก่ตัวก็ถือว่าเป็นอริ จะอริเล็ก อริปานกลาง อริใหญ่ แล้วแต่ความรุนแรงของมัน อริยะในทางธรรมจึงเป็นการไปพ้นจากกิเลส¹²

4.3.3 วิธีการปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธจริยศาสตร์

พุทธจริยศาสตร์ เป็นระบบแนวคิดทางพระพุทธศาสนาที่พยายามให้รายละเอียด โดยการทำ ความเข้าใจในปัญหาที่มนุษย์กำลังเผชิญอยู่ หรือทฤษฎีทางจริยธรรมคือการตัดสินความถูกและความผิดตามกฎของธรรมชาติ โดยวิเคราะห์ถึงแนวทางในการประกอบอาชีพว่า อาชีพที่ดี อาชีพที่ถูกต้อง ควรมีลักษณะอย่างไร รวมทั้งตัดสินความดี ความไม่ดี โดยแบ่งการศึกษาออกเป็น 4 ประเด็นคือ เจตนา ตัวอาชีพ วิธีการ และผลลัพธ์ มาเป็นกรอบสำหรับประพจน์ของปัจเจกบุคคลที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจของผู้ปฏิบัติให้เข้าถึงความสุขสูงสุดและเป็นประโยชน์ต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ

ในสมัยพุทธกาล ได้กล่าวถึงบุคคลที่ทำอาชีพฆ่าสัตว์ขาย แต่ช่วงสุดท้ายแห่งชีวิตของคนเหล่านั้นกลับทรมานและเสียชีวิตลงอย่างทรมานเหมือนกับสัตว์ที่ตนเคยทำร้ายมาเช่น คนที่หนึ่งคือนายจุนทสุกริก เป็นพ่อค้าขายเนื้อหมูและลงมือฆ่าเองเป็นเวลา 55 ปี ก่อนจะตายจิตเห็นแต่ความเจ็บปวดทรมานของหมูที่ตนสังหาร ทำให้เขามีเสียงร้องและพฤติกรรมเหมือนหมูที่ตนได้สังหารมา ส่วนคนที่สองคือนายโคฆาตกร พ่อค้าขายเนื้อโคสดและสังหารเองเช่นกัน ก่อนเสียชีวิตเขาทรมานกว่านายจุนทสุกริกเสียอีก เพราะรับรันทานจนกินไปจึงพลาดกัณฑ์ของตนขาด เลือดไหลอาบโศกไปทั่วตัวมีความเจ็บปวดทรมานทรมานเหมือนโคที่ตนได้เคยทำร้ายมาเลย อะไรเป็นสาเหตุให้นายโคฆาตกรต้องทรมานกว่านายจุนทสุกริกทั้งๆ ที่สองคนนั้นเป็นนักฆ่าเหมือนกัน นั่นเป็นเพราะว่าในวันเกิดเหตุ เพื่อนสนิทของนายโคฆาตกรจะทำอาหารต้อนรับเพื่อนฝูงที่มาเที่ยวหาตน แต่กลับหาซื้อเนื้อไม่ได้ จึงไปขอซื้อเนื้อโคกับภริยาของนายโคฆาตกร แต่ภริยาของนายโคฆาตกรไม่ยอมขายให้เพราะรู้ว่าสามีของตนนั้นโปรดปรานลิ้นโคมาก และต้องทานพร้อมกับอาหารทุกมื้อ และหากวันไหนไม่ได้ทานลิ้นโคจะคุ้มครึ่ง เมื่อภริยาบอกสาเหตุไปอย่างนี้ลูกค้ายิ่ง ถือเอาไปโดยพลการอีก เมื่อนายโคฆาตกรทราบเรื่องเข้าจึงรู้สึกไม่พอใจ ด้วยความโกรธเกรี้ยวเขาจึงถือมีดเดินไปหลังบ้านแล้วล้างมือเข้าไปจับลิ้นของโคแล้วฉีกเอาสดๆ ทำให้มันเจ็บปวดและทุกข์ทรมาน แล้วเดินจากมาโดยไม่คำนึงถึงความทรมานของมันเลย

การจะตัดสินอาชีพใดว่าควรทำ หรือไม่ควรทำในแบบพุทธจริยศาสตร์นั้น ถ้าจะตัดสินโดยดูจากพฤติการณ์ที่ส่อว่าน่าจะกระทำความผิดแล้วให้ถือว่ามีความผิดได้เลยจะเป็นการปรักปรำเกินไป เพราะยังไม่เกิดความเสียหาย ดังนั้น จำเป็นต้องต้องพิจารณาระหว่างเจตนา วิธีการ ผลลัพธ์ และตัวอาชีพก่อนถ้าเข้าเกณฑ์อย่างใดอย่างหนึ่ง 3 ใน 4 ให้ถือว่าเป็นอาชีพที่ไม่ควรทำ จากตัวอย่างข้างต้นชี้ให้เห็นว่า พ่อค้าเนื้อหมูกับพ่อค้าเนื้อโคนั้น ทำอาชีพที่ศาสนาพุทธเรียกว่ามีฉมาชีพหน้าที่หลักคือการฆ่าชีวิตสัตว์เพื่อขายเนื้อ โดยมีจุดมุ่งหมายอยู่ที่เงินซึ่งเป็นเจตนาที่ประกอบไปด้วยความโลภ วิธีการก็โหดร้ายทารุณ ส่วนผลลัพธ์คือสัตว์ตาย แต่ตัวอาชีพไม่ผิดกฎหมาย แต่เข้าเกณฑ์ใน 3 ต่อ 4 อาชีพของพ่อค้าทั้งสองจึงเป็นอาชีพที่ศาสนาพุทธไม่เห็นด้วย เพราะเป็นอุปสรรคต่อการบรรลุธรรม

ในบางเหตุการณ์ที่ไม่เกี่ยวกับอาชีพ เช่นมีคนแสดงท่าทางว่ากำลังจะกระโดดตึก คนที่ช่วยมีเจตนาที่ประกอบด้วยเมตตาซึ่งเป็นปฏิปักษ์ต่อโทษโดยตรง แต่วิธีการในการเข้าประชิดกลับประมาทพลาดทำให้เขาตกใจกระโดดตึก ผลลัพธ์คือมีคนกระโดดลงไปตาย เมื่อมองดูจากพฤติการณ์แล้ว คนช่วย

¹²สันติกโร, *อริยมรรคทางสายกลางเพื่อการออกจากทุกข์* (นพลักษณ์กับการปฏิบัติธรรม), (กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2561), หน้า 177.

มีเจตนาดี แต่วิธีการและผลลัพธ์ออกมาไม่ดี ทางพุทธปรัชญาจึงตั้งข้อสังเกตว่าพฤติกรรมนี้มีแนวโน้มไปสู่อกุศลกรรม หรือไม่ควรทำ หรืออย่างเช่น หนังสือลีลาวดีซึ่งเป็นเรื่องแต่งขึ้นจากจินตนาการ อาจเข้าขั้นเพื่อเจ้าหรืออยู่ในข่ายมุสาวาท แต่ว่ามีผลลัพธ์ดีคือมีคนอ่านแล้วเข้าใจธรรมและนักประพันธ์มีความตั้งใจเผยแพร่ธรรมะซึ่งก็ถือว่าเป็นเจตนาที่ดี พฤติกรรมเช่นนี้ทางพุทธปรัชญามองว่าการกระทำของผู้แต่งมีแนวโน้มจะเป็นการกระทำที่ดีและมีน้ำหนักเพียงพอที่จะไม่เป็นการกล่าวเท็จด้วยเหตุผลดังกล่าว ก่อนปฏิบัติสัมมาอาชีวะ ผู้ปฏิบัติจะต้องพิจารณาความเป็นสัมมาอาชีวะทั้ง 2 ประเภทภายใต้เกณฑ์ทางจริยศาสตร์ 4 ประการคือ

สัมมาอาชีวะระดับโลกียะ

1. เป้าหมายหลักอยู่ที่สันติสุขของสังคม
2. ตัวอาชีพต้องไม่ผิดกฎหมาย
3. วิธีการต้องไม่ผิดกรรมบท 7
4. ผลลัพธ์คือสังคมสงบและตนมีรายได้

สัมมาอาชีวะระดับโลกุตตระ

1. เป้าหมายหลักอยู่ที่ความสงบเย็นของจิตใจ
2. ตัวอาชีพต้องไม่ผิดกฎหมาย
3. วิธีการต้องไม่ผิดกรรมบท 10
4. ผลลัพธ์คือสังคมสงบ จิตตนสงบและมีรายได้

1. เป้าหมาย หรือแรงจูงใจของการเลี้ยงชีพตามหลักสัมมาอาชีวะในระดับโลกียะนั้นเป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบันคือ การมีรายได้มาเลี้ยงตนเอง และครอบครัวให้มีความสุข ไม่ถูกคนอื่นเบียดเบียน วิธีการปฏิบัติจึงไม่เข้มข้นเหมือนกับการเลี้ยงชีพในระดับโลกุตตระที่มีเป้าหมายสูงสุดคือการลดขนาดความอยากให้ลดน้อยลงจนบางเบาและสิ้นเชื้อดับไปไม่เกิดขึ้นอีกให้ และเป็นการยืนยันว่าการทำงานกับการพัฒนาจิตใจเป็นสิ่งที่ทำไปพร้อมกันได้ ผู้ปฏิบัติจึงควรตั้งปณิธานในการเลี้ยงชีพไปตามระดับที่ตนสามารถกระทำได้อย่างไม่ลำบาก เมื่อจุดมุ่งหมายมุ่งไปในระดับใดก็จะส่งผลให้วิธีการปฏิบัติคล้อยตามไปกับจุดมุ่งหมายนั้น เช่นหากมีจุดมุ่งหมายและวิธีการมุ่งไปที่ผลลัพธ์ภายนอกคือความสันติสุขของสังคมแสดงว่าผู้ปฏิบัติกำลังปฏิบัติสัมมาอาชีวะในระดับโลกียะ แต่หากมีจุดมุ่งหมายและวิธีการมุ่งไปที่ผลลัพธ์ภายในคือความสงบเย็นทางจิตใจแสดงว่าผู้ปฏิบัติกำลังปฏิบัติสัมมาอาชีวะในระดับโลกุตตระ ดังนั้นในการปฏิบัตินั้น จิตที่ยังไม่มั่นคงจึงสลับไปสลับมาระหว่างโลกียะที่มีผลคือสังคมสงบสุข กับโลกุตตระที่มีผลคือจิตใจสงบเย็น แต่เมื่อมั่นคงจนเฉกเช่นพระอรหันต์ที่เชี่ยวชาญในการฝึกจิตแล้วสัมมาอาชีวะจะเป็นโลกุตระอย่างยั่งยืนและไม่แปรผันอีกต่อไป ส่วนรายได้เป็นเพียงผลพลอยได้

2. ตัวอาชีพต้องไม่ผิดกฎหมาย ในมัจฉาวันนิชา¹³กล่าวถึงการค้าขาย 5 ประการที่มนุษย์ไม่ควรทำเพื่อให้คนในสังคมมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี ซึ่งแต่ละตัวอย่างที่พระองค์ทรงยกมาแสดงนั้นบางประการในปัจจุบันถือเป็นอาชีพที่ทำแล้วมีความผิดทางกฎหมาย เพราะมีส่วนทำลายสันติสุขของสังคมและความสมดุลทางธรรมชาติ เนื่องจากมนุษย์ต้องอาศัยธรรมชาติเป็นแหล่งผลิตอาหาร รวมถึงเป็นแหล่งผลิตอากาศที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์แล้ว หากอากาศไม่บริสุทธิ์แล้วมนุษย์เมื่อสูดดมเข้าไปก็ต้องเจ็บป่วยเป็นต้น ยกตัวอย่างเช่น การขายยาพิษส่วนหนึ่งจะทำลายระบบธรรมชาติ และธรรมชาติก็จะย้อนมาทำลายมนุษย์ในเรื่องของโรคภัยไข้เจ็บที่เกิดจากอาหารมีสารเคมีปลอมปน หรือยาพิษปนเปื้อน หรือแม้แต่ภัยแล้ง ไฟป่า อากาศที่ร้อนล้นแต่เกิดจากสารเคมีแทรกซึมกระจายลงไปตามพื้นดินทำให้ดินแห้งแล้งแล้วเป็นต้นเหตุให้พืชพันธุ์อยู่ไม่ได้กลายเป็นภูเขาหัวโล้น ขาดน้ำให้ความชุ่มชื้น เมื่ออากาศร้อนจะเกิดเป็นไฟป่า ผลกระทบจากไฟป่าทำให้เกิดหมอกควันแล้ว เมื่อลมพัดละอองฝุ่นมายังสถานที่ต่างๆ เมื่อ

¹³อง.ปญจก. 22/177/237.

มนุษย์สูดดมอากาศเช่นนั้นเข้าไปจึงทำให้ระบบทางเดินหายใจมีปัญหาอีก การค้าขายสัตว์สาเหตุหนึ่งก็เป็นเรื่องของการทารุณกรรม อีกสาเหตุหนึ่งก็เป็นเรื่องของระบบเศรษฐกิจและความสมดุลของระบบนิเวศน์ เพราะสัตว์เล็กจะบริโภคสัตว์ใหญ่และสัตว์จะช่วยเพาะปลูกต้นไม้ในป่าไม้เองโดยการบริโภคดอกผลของพืชพันธุ์แล้วถ่ายเมล็ดออกในป่าลึกเป็นต้น หรือแมลงในอนาคตจะถูกหนุจัดการโดยที่มนุษย์ไม่ต้องเสียเงินซื้อยามากำจัดเป็นการลดต้นทุนไปในตัวด้วย

ส่วนในเรื่องของสังคมนั้นก็คือ การค้าขายอาวุธนี้ไม่ควรทำอยู่แล้ว เพราะเป็นเครื่องมือที่สามารถนำไปทำลายชีวิตของกันและกันได้ ส่วนการค้ามนุษย์นั้นเป็นอาชีพที่ทำให้สถาบันครอบครัวอ่อนแอ เพราะธุรกิจในรูปแบบนี้ต้องหมุนเวียนด้วยแรงงานมนุษย์อย่างต่อเนื่อง ถ้าหากไม่เติมมนุษย์เข้าสู่ระบบเพิ่มกิจการก็จะไปต่อไม่ได้ เพราะมนุษย์เมื่อเกิดมาแล้วชีวิตจะค่อยๆ เดินทางไปสู่ความเสื่อมคือความชราภาพและมีเรี่ยวแรงถดถอยในที่สุด แต่ถ้าชักชวนให้คนมาทำงานด้วยวิธีการปกติ คือการเปิดเผยข้อมูลในการทำงานตามความเป็นจริงทุกอย่าง คงไม่มีใครยอมมาทำงานประเภทนี้ เพราะถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งค่าแรง หรือแม้แต่กระทั่งเสรีภาพในเรือนร่างของตน ดังนั้น ธุรกิจประเภทนี้จึงใช้วิธีการหลอกล่อหาเหยื่อรายใหม่ๆ เข้ามาด้วยวิธีการที่แยบยล หรือไม่ก็ลักพาตัวมาจากสถาบันครอบครัวแล้วกักขังไว้ให้ทำงานต่อไป ส่วนการค้าขายน้ำเมาถึงจะถูกกฎหมายแต่ก็ไม่ควรทำอยู่ดี เพราะมีส่วนทำให้ผู้คนขาดความยับยั้งชั่งใจในการแสดงออกและบ่อยครั้งที่ผู้เมาสุราก่อเหตุทะเลาะวิวาทจนเกิดการสูญเสีย อาชีพดังกล่าวข้างต้นมีทั้งที่ผิดกฎหมายโดยตรงและมีส่วนทำให้คนละเมิดกฎหมายโดยอ้อมด้วย ทางศาสนาพุทธเห็นว่าไม่ควรทำเพราะการทำลายความสงบสุขของสังคมและถึงแม้ศาสนาพุทธจะเน้นให้มนุษย์นั้นเป็นอิสระจากตัณหา เพื่อให้มีเสรีภาพในการใช้ชีวิตแต่เสรีภาพนั้นต้องอยู่บนพื้นฐานของความรับผิดชอบต่อสังคมด้วย ดังนั้นการพิจารณาเลือกทำอาชีพที่ถูกต้องตามกฎหมายจึงเป็นเกณฑ์หนึ่งที่น่าไปใช้พิจารณาได้

3. วิธีการปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธจริยศาสตร์นั้น ในลักษณะสูตร¹⁴และในมหาจัตตารีสกสูตร¹⁵ ได้กล่าวถึงวิธีการที่ผิดศีลธรรมคือกายกรรม 3 และวจีกรรม 4 รวมเป็นกรรมบถ 7 อันเป็นวิธีการที่ละเมิดสิทธิของผู้อื่นโดยตรง ซึ่งพระพุทธองค์ตรัสเรียกวิธีการดังกล่าวว่าเป็นมิจฉาอาชีวะ คือการเลี้ยงชีพที่ผิด ผู้ปฏิบัติสัมมาอาชีวะจะต้องละเว้นวิธีการดังกล่าวเสีย หากปฏิบัติในทางที่ตรงกันข้ามกับมิจฉาอาชีวะ อย่างเช่น 1) อยากจะฆ่า แต่ไม่ฆ่า แสดงว่าหยุดโทษได้ สิ่งที่ควรแสดงออกก็คือการช่วยเหลือ 2) อยากขโมย แต่ไม่ขโมย แสดงว่าหยุดโทษได้ สิ่งที่ควรแสดงออกก็คือการแบ่งปัน 3) อยากประพฤติดินในกาม แต่ไม่ทำ แสดงว่าหยุดโทษได้ ก็ควรแสดงออกด้วยการช่วยเหลือ และ 4) อยากโกหก แต่ไม่ทำ แสดงว่าหยุดตัณหาบางประการได้ ก็ควรแสดงออกด้วยการพูดความจริง พูดคำที่เสริมสร้างความสามัคคี พูดคำที่ไพเราะเสนาะหู และพูดคำที่มีสาระเป็นประโยชน์เป็นต้น เพราะฉะนั้นการดำเนินกิจการตามหลักสัมมาอาชีวะของผู้ปฏิบัติก็จะเป็นการมอบคุณค่าบางอย่างให้กับสังคม ซึ่งคุณค่านั้นก็คือ

- 1) การให้ความปลอดภัยในชีวิตด้วยการไม่ละเมิดสิทธิในชีวิตของกันและกัน แต่เน้นปฏิบัติด้วยความเข้าอกเข้าใจในความต้องการของกันและกัน หรือมองเห็นคนเป็นคนเท่าเทียมกัน
- 2) การให้ความปลอดภัยในทรัพย์สินด้วยการไม่ยึดครองในสิ่งที่ตนไม่มีสิทธิ แต่เน้นปฏิบัติด้วยการแบ่งปันสิ่งของบ้าง ความรู้บ้าง การลดแลกแจกแถมบ้างเมื่อสังคมรอบข้างไม่อดอยากหรือลำบาก

¹⁴ที่.ป.า. 11/240/196.

¹⁵ที่.ส. 9/204/69.

ในเรื่องของปัจจัยในการดำรงชีพ ผู้ปฏิบัติการเองก็ย่อมจะได้รับความสงบสุขร่มเย็นและมีเครือข่ายทางธุรกิจที่เข้มแข็งและพร้อมที่จะสนับสนุนและเติบโตไปพร้อมกัน

3) การให้ความมั่นคงความมั่นคงของสถาบันครอบครัว และความสวัสดิภาพของผู้คนด้วยการไม่ประพฤติดื้อต่อเรือนร่างของผู้อื่นที่มีผู้หวงแหนครอบครองดูแลอยู่ แต่เน้นปฏิบัติการด้วยการช่วยเหลือสงเคราะห์ให้เขามีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้นและเติบโตอย่างงดงามในสังคม เป็นทรัพยากรที่ดีของสังคมและพัฒนาประเทศชาติให้เจริญก้าวหน้าไปในวิถีทางที่สมดุลทั้งด้านวัตถุคือผลิตภัณฑ์มวลรวมและจิตใจคือมีความเห็นแก่ตัวน้อยลง และเชื่อมั่นในระบบกฎหมายทางสังคมเป็นผลให้สังคมสงบสุข

4) การให้สิทธิในการที่จะได้รับรู้ความเป็นจริง ด้วยการหลีกเลี่ยงวิธีการทั้ง 4 อย่างคือการโกหกหลอกลวง การใส่ร้ายป้ายสี การพูดหยาบคาย และการไม่พูดเพื่อเจ้า เช่นในศาลปุตตสูตรที่กล่าวถึงพระตลปฏุเถระ สมัยที่ยังเป็นฆราวาสท่านชื่อนายนนฺทคามณี มีอาชีพนักฟ้อนนักแสดงถูกอาจารย์สอนว่า อาชีพนักฟ้อนนักแสดงทำให้ผู้อื่นหัวเราะ ทำให้ผู้อื่นสนุกสนาน ด้วยคำพูดจริงบ้าง เท็จบ้าง กลางโรงละคร กลางงานมหรสพ เมื่อละจากโลกนี้ไป ย่อมเข้าถึงความสหายแห่งเทพผู้รู้จริง เมื่อนายนนฺทคามณีไปถามพระพุทธานุญาตว่า คำสอนดังกล่าวถูกต้องหรือไม่ พระองค์ทรงห้ามไว้ไม่ให้ถามถึง 3 ครั้ง แต่นายนนฺทคามณียืนยันขอให้ตอบ พระพุทธองค์จึงตรัสคำตอบว่ามีผลต้องไปนรก¹⁶ ซึ่งในสมัยนี้เราควรจะให้คำนิยามว่าเป็นอาชีพใดก็ตาม ที่เป็นอาชีพที่ทำให้คนมีกิเลส ลุ่มหลง ขาดสติและเกิด โลภะ โทสะ โมหะ รวมกันได้ ทั้งสิ้นพระพุทธเจ้าตรัสว่าต้องไป “นรก” ชื่อ “ปหาสะ” ฉะนั้น ดารา นักแสดง ดารยั้ว ดารยั้วทั้งหลายที่เข้าช่วยในการทำให้คนมีกิเลสแบบนี้ก็เตรียมตัวได้ เพราะคงรู้แล้วว่าตายแล้วจะไปไหน คงไม่ต้องบอกกันอีกแล้วว่าขึ้นสวรรค์หรือจะต้องลงนรก¹⁷ อย่างเช่นเด็กบางคนเมื่อดูละครบ่อยๆ อาจลอกเลียนแบบเป็นพระเอกบ้าง เป็นผู้ร้ายบ้าง นางเอกบ้าง นางร้ายบ้าง โดยไม่รู้ตัว มีเด็กหลายคนที่สารภาพว่า เขาได้แสดงออกทางพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม เพราะลอกเลียนแบบมาจากละครและภาพยนตร์ เพราะฉะนั้นผู้ใหญ่จะต้องระมัดระวัง เรื่องนี้ด้วย อย่าปล่อยให้เด็กดูหนังที่ไม่เหมาะสมโดยลำพัง นอกจากนี้หนังบางประเภทมีลักษณะยั่วยวนสามารถปลุกเร้าอารมณ์ให้เกิดขึ้นแก่ผู้ดูได้ เด็กอาจควบคุมไม่ได้และแสดงพฤติกรรมที่ไม่เหมาะสม¹⁸

คำว่า นรกรัณ หมายถึง ดินแดนที่ปราศจากความเจริญ แน่นนอนว่าคนที่นิยมหลงไหลไปกับกระแสแฟชั่นที่ถูกกระตุ้นให้ติดตามด้วยโฆษณาและบทละครที่เกินจริงอยู่บ่อยๆ นั้น ย่อมเป็นเหตุปัจจัยให้ผู้ตกเป็นเหยื่อต้องสูญเสียทรัพย์สินเงินทองและเวลาในการทำงานหารายได้ไปอย่างเปล่าประโยชน์และเป็นเหตุปัจจัยให้ชีวิตไม่ก้าวหน้า และถึงจะให้ความสนุกสนานบันเทิงใจ แต่ก็เป็นความสุขเพียงชั่วคราว แน่นนอนว่าพระพุทธศาสนาไม่ปฏิเสธความสุขในระดับที่ต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งเสพภายนอกนี้ แต่พระพุทธศาสนาบอกว่ามีความสุขที่สูงกว่านี้คือความสุขจากจิตใจที่สงบโดยไม่ต้องดิ้นรนค้นหาในสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อชีวิตจนเกินไป ดังนั้นอาชีพประเภทนี้ต้องนำเสนอเนื้อหาให้ดี คือ นำเสนอความจริง นำเสนอเนื้อหาที่มีสาระ นำเสนอเนื้อหาที่เป็นไปเพื่อให้สังคมเกิดความสามัคคีและ

¹⁶ ธงชัย แสงรัตน์, *โยนิโสมนสิการ*, พิมพ์ครั้งที่ 2, (นครปฐม : สาละพิมพ์การ, 2559), หน้า 12.

¹⁷ ธรรมรักษ์, *อยู่อย่างสว่าง (ภาคสมบูรณ์)*, (กรุงเทพฯ : แอปป์บุ๊ก, 2553), หน้า 102.

¹⁸ สุขุมพงษ์ ชาญนวงศ์, *นี่แหละ...คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนไอน์สไตน์ให้ฉลาดและมีความสุข*, (นนทบุรี : ธิงค์บียอนด์ บุ๊คส์, 2555), หน้า 82.

นำเสนอเนื้อหาที่มีคุณค่าต่อการพัฒนาชีวิต เพื่อดึงจิตของผู้คนให้ออกห่างจากความเห็นแก่ตัวแล้วหันมาค้นหาความเป็นจริงของชีวิตและเป็นหน้อย่อยที่ช่วยให้สังคมสงบสุข

ดังนั้น วิธีการปฏิบัติสัมมาอาชีวะในระดับโลกิยะ จึงหมายถึงการปฏิบัติตามหลักกรรมบถ 7 ประการ แต่ว่ามนุษย์ประกอบด้วยสองสิ่งที่สำคัญคือร่างกายกับจิตใจ ซึ่งเรื่องกายเป็นเรื่องของการทำงานภายนอกหมายถึงกรรมบถ 7 แน่นอนว่าการทำงานนั้นต้องมีรายได้มาหล่อเลี้ยงชีวิต และถ้าเป็นงานที่สุจริตย่อมมีส่วนทำให้สังคมสงบทั้งโดยตรงและโดยอ้อม ซึ่งเป็นผลของการปฏิบัติในระดับโลกิยะ แต่ความสงบของสังคมยังไม่ใช่เป้าหมายหลักของศาสนาพุทธ เป้าหมายหลักของศาสนาพุทธก็คือความสงบเย็นทางจิตที่เรียกว่าระดับโลกุตตระ¹⁹ คือการพัฒนาจิตใจตามหลักมโนกรรม 3 คือ 1) ความไม่โลภอยากได้ของเขา 2) ไม่พยาบาทปองร้ายเขา 3) เห็นชอบตามคลองธรรม

ความเป็นอิสระจากความทุกข์อย่างแท้จริงจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อต้นเหตุได้ถูกกำจัดให้หมดไปอย่างสิ้นเชิงเท่านั้น การหลีกเลี่ยงจากความทุกข์ด้วยวิธีอื่นเป็นเพียงการบรรเทาความทุกข์ได้ชั่วคราว ไม่อาจทำให้หลุดพ้นจากความทุกข์อย่างแท้จริง ตัวอย่างเช่น การเปลี่ยนอิริยาบถ เป็นต้นว่า การเหยียดแขนขาเพื่อให้หายปวดเมื่อย อาจทำให้รู้สึกสบายอยู่ได้ชั่วคราว แต่ถ้าหากเหยียดอยู่นานๆก็จะเกิดความเมื่อยจากการเหยียดอีก ในทำนองเดียวกันนี้ ความหิวอาจระงับได้ด้วยวิธีการรับประทานอาหาร แต่ก็อ้อมอยู่ได้ไม่กี่ชั่วโมง ความหิวก็จะมารบกวนอีก²⁰ เมื่อเป็นเช่นนั้นในการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะหากมีจุดมุ่งหมายผิด วิธีการก็จะผิดและผลลัพธ์ก็จะผิดเหมือนกัน ดังนั้น วิธีการปฏิบัติสัมมาอาชีวะในระดับโลกิยะจึงหมายถึงการปฏิบัติตามหลักกรรมบถ 7 ประการ ส่วนวิธีปฏิบัติเพื่อความสงบเย็นทางจิตที่เรียกว่าระดับโลกุตตระสัมมาอาชีวะนั้น คือการปฏิบัติตามหลักกรรมบถครบทั้ง 10 ประการ เพราะความเป็นอิสระจากความทุกข์อย่างแท้จริงจะเกิดได้ก็ต่อเมื่อต้นเหตุได้ถูกกำจัดให้หมดไปอย่างสิ้นเชิงเท่านั้น ซึ่งการสังเกตความต้องการภายในจิตใจของตนแล้วค่อยขจัดเกลากออกไปผ่านกิจกรรมที่ส่งเสริม“อโภกะ”ให้เกิดขึ้นด้วยการสละแบ่งปัน กิจกรรมที่ส่งเสริม“อโทสะ”ให้เกิดขึ้นด้วยการช่วยเหลือและกิจกรรมที่ส่งเสริม“อโมหะ”ให้เกิดขึ้นด้วยการพิจารณาให้เห็นว่าทุกสิ่งต้องเสื่อมและเปลี่ยนแปลงไปตามกฎธรรมชาติ

4. ผลของการเลี้ยงชีพอย่างไม่ผิดศีล ผิดธรรมนั้น จะส่งเสริมให้ผู้ปฏิบัติเข้าถึงความสงบเย็นทางจิตใจและมีรายได้มาหล่อเลี้ยงชีวิต และนอกจากหน้าที่การงานจะไม่เป็นปัญหากับสังคมแล้ว การดำรงตนอยู่ในสัมมาอาชีวะจะส่งผลเป็นทอดๆ เหมือนการส่งไม้วิ่งผลัดเพื่อเฉลี่ยความสุขให้เพื่อนมนุษย์ เช่นมีความต้องการจะถ่ายถอนความอาลัยในตัวตนและยกระดับจิตใจให้สูงขึ้นจึงแบ่งปันออกไป การแบ่งปันก็คือการปลดปล่อยความรู้สึกลอยๆได้ในใจออกไปผ่านการแจกของบ้าง หรือการช่วยเหลือตามสถานการณ์ต่างๆ บ้าง ซึ่งเป็นการสละความอยาก เพราะความอยากที่เกินความพอดี จะเป็นแรงผลักดันให้ผู้คนเร่งหาเงินมารองรับด้วยวิธีการที่รวดเร็วที่สุด เมื่อไม่สามารถหาได้ทัน จิตที่ต้องการด่วนจึงสั่งการให้ร่างกายหาทรัพย์โดยการก่ออาชญากรรม หรือมีฉันทาชีวะ ด้วยเหตุผลดังกล่าวความสงบของจิตอยู่กับวิธีการปฏิบัติ แต่ตรงกันข้าม คนไม่มีสัมมาอาชีวะหากไม่แบ่งปัน ศีลก็ไม่รักษา ภาวนาก็ไม่เจริญ วิถีชีวิตที่ต่างกันจุดหมายปลายทางย่อมมีผลคนละอย่าง และท้ายที่สุดคนที่เลี้ยงชีพแล้วความอยากลดลงบ้าง ถึงจะเป็นเพียงระยะเวลาสั้นๆ ก็ถือว่าได้ลงชิมผลของสัมมาอาชีวะ ในระดับโลกุตตระบ้างแล้ว และการเข้าถึง

¹⁹อภิ.วิ. 35/79/47.

²⁰พระโสภณมหาเถระ (มหาศีลยาตอ), *อัมมจักกัปปวัตตนสูตร*, แปลโดย พระคันธสาราภิวังศ์, อ่างแล้ว, หน้า

ธรรมในศาสนาพุทธนั้นมีอยู่หลายวิธี แต่ทุกวิธีนั้นจะมีจุดสากลร่วมกันอยู่อย่างหนึ่งคือการลดความเห็นแก่ตัว โดยการพัฒนาจิตใจให้สูงขึ้น เห็นได้จากการที่ศาสนาพุทธมีกระบวนการอยู่หลายชุด ซึ่งเป็นที่ยืนยันว่าการเข้าถึงความเป็นอริยบุคคลนี้ไม่ได้มีเพียงแค่การเดินจงกรม หรือนั่งสมาธิบริกรรมว่ายุบหนอพองหนอ เป็นต้น แต่ยังมีวิธีการอย่างอื่นอีกมาก

อย่างเช่นพระจูฬปันถกเข้าถึงธรรมโดยการเห็นผ้าเช็ดมือที่แปรเปลี่ยนจากสีขาวกลายเป็นผ้าสกปรกเพราะเหงื่อของตน หรือพระอานนท์เข้าถึงธรรมในอิริยาบถที่แปลกกว่าท่านอื่น เพราะอิริยาบถที่ท่านบรรลุธรรมนั้นไม่ใช่ท่านั่ง หรือท่านอน ท่านยืน หรือท่านเดินแต่เป็นระหว่างท่าที่กำลังจะเอนกายลงนอนโดยที่ศีรษะยังไม่ถึงหมอน เป็นต้น เพราะฉะนั้น เงื่อนไขบางอย่างที่สำคัญกว่าวิธีการ นั่นก็คือปัญญาที่เห็นความเปลี่ยนแปลงภายใต้กฎของไตรลักษณ์ เพราะเมื่อเห็นความเสื่อมก็ย่อมเกิดเข้าใจตามเป็นจริงว่า การยึดติดในสิ่งที่ไม่มีความมั่นคงแน่นอนเป็นสิ่งที่เสียเวลาเปล่า เมื่อพิจารณาได้ดังนั้น ความเห็นแก่ตัว หรือความอยากได้อะไรก็ อยากเป็น จะบรรเทาเบาบางลง

นั่นแสดงว่า สามัญชนหรือนักลงทุน นักธุรกิจที่ปฏิบัติตามจริยธรรมของสัมมาอาชีวะนี้ เมื่อมีเป้าหมายหลักอยู่ที่สันติสุขของสังคม หรือระดับความสงบเย็นของจิตใจ จุดหมายจะขัดเกลาความเห็นแก่ตัวให้ออกจากจิตสำนึกของเขา แล้วแปรเปลี่ยนเป็นพฤติกรรมที่สร้างสรรค์หรือจรรโลงสังคมให้น่าอยู่ อย่างเช่นการเป็นหน่วยกู้ภัยทำภารกิจโดยไม่หวังเงินทอง แต่ต้องการช่วยคนที่กำลังประสบอุบัติเหตุให้ปลอดภัย ในขณะที่เข้าทำการช่วยเหลือจะพบเห็นสถานที่เกิดเหตุและความบอบช้ำทางร่างกายของผู้เคราะห์ร้ายแล้วจะเห็นความไม่แน่นอนของชีวิต กิจกรรมดังกล่าวจะช่วยหลอมละลายความเห็นแก่ตัวของเขาให้เบาบางลงและมีโอกาสเข้าถึงความสงบเย็นได้เหมือนกัน เป็นต้น

4.4 วิเคราะห์ด้านประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะ

สังคมปัจจุบัน มีปัญหามากมายที่เกิดขึ้นตามยุคตามสมัยที่เปลี่ยนแปลง ซึ่งปัญหาแต่ละปัญหานั้นเป็นปัญหาที่มีความเกี่ยวเนื่องเชื่อมโยงกัน แต่พอทำความเข้าใจแล้วจึงกำหนดปัญหาได้ 3 ประเด็นคือ ปัญหาด้านเศรษฐกิจ ปัญหาด้านสังคม และปัญหาด้านทรัพยากรมนุษย์ หรือปัจเจกบุคคลที่ถือเป็นหน่วยย่อยของสังคม หากปัจเจกบุคคลมีรายได้น้อย แล้วยังประกอบอาชีพไม่คล่องตัวและมีความเป็นอยู่ลำบาก เพราะทำมาหากินฝืดเคือง เนื่องจากทรัพยากรธรรมชาติมีปริมาณจำกัดและเข้าถึงได้เฉพาะนายทุน แต่รายจ่ายกลับมากเกินรายรับ พอเศรษฐกิจเกิดปัญหาขึ้นก็ส่งผลถึงสังคม และแพร่ขยายไปตามชุมชน เมื่อก้าวโดยสรุป เราจะพบว่า ปัญหาที่เกิดขึ้นทางสังคมนั้นส่วนหนึ่งก็มีสาเหตุมาจากคนทำธุรกิจ โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่ผลกำไร ซึ่งเป็นทัศนคติที่เห็นแก่ตัวและก่อให้เกิดความสับสนวุ่นวายในสังคม

ส่วนสัมมาอาชีวะมองการทำงานว่า เป็นกิจกรรมสำหรับขัดเกลากิเลส หรือขจัดความเห็นแก่ตัวที่มีสาเหตุมาจากตัณหาให้เบาบางลง โดยมีจุดมุ่งหมายของการทำธุรกิจในระดับโลกียะ คือความสงบสุขทางสังคม และระดับโลกุตตระ คือความสงบเย็นทางจิตใจของผู้ปฏิบัติเอง ซึ่งเป็นระบบการทำธุรกิจที่เน้นจัดการชีวิตและการทำงานของกายและใจให้สอดคล้องกัน โดยไม่ปล่อยให้ตัวเองไหลไปกับการทำงานแบบอัตโนมัติของกิเลสและลดการคาดหวังในผลลัพธ์ที่เกินความพอดี แน่แน่นอนว่า ความหวังนั้นเป็นสิ่งที่หล่อเลี้ยงจิตใจอันทำให้มนุษย์เกิดความเพียรพยายาม แต่หากผิดหวังไม่เป็นดังคาดเมื่อไร ความทุกข์ก็จะมาเยือนทันที เพราะจิตได้รับสิ่งกระตุ้นต่างๆ มากมาย ดังนั้น เป้าหมายในการทำธุรกิจแบบสัมมาอาชีวะ จึงไม่จำเป็นต้องใหญ่

เสมอไป แต่เป็นเป้าหมายที่มีความสมดุลกันระหว่างสุขภาพกาย สุขภาพใจและสุขภาพทางการเงิน เน้นความพอใจกับสิ่งที่ตัวเองมีอยู่ เพื่ออยู่อย่างมีความสุขและสดชื่นเบิกบานในชีวิตประจำวันและพ้นไปจากความวิตกกังวล ซึ่งเมื่อรู้จักพอแล้ว ก็ไม่ต้องแสวงหามาก เมื่อไม่ต้องแสวงหามาก ชีวิตก็มีโอกาสทำอะไรที่มากกว่า การหาเงิน เช่นการทำกิจกรรมที่เป็นประโยชน์กับผู้อื่น ดังมีรายละเอียดของประโยชน์และคุณค่าจากการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านต่างๆ ดังนี้

4.4.1 ประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านบุคคล

การประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องสัมมาอาชีวะอย่างถูกต้องนั้น จะมีคุณค่าหรือก่อให้เกิดประโยชน์ได้อย่างไรบ้าง ซึ่งจากการศึกษามาทั้งหมดเราจะพบว่า การเลี้ยงชีพตามหลักสัมมาอาชีวะนี้จะก่อให้เกิดประโยชน์หรือคุณค่าต่อปัจเจกบุคคล หรือประโยชน์ต่อตนเอง กล่าวคือตนเองสามารถที่พัฒนาตนเองให้เข้าถึงความสุขที่ประณีตขึ้นได้โดยพ้นจากความทุกข์ที่ต้องอาศัยวัตถุ ทั้งนี้เพราะหลักสัมมาอาชีวะเป็นหลักธรรมที่สนับสนุนต่อการพัฒนากายและจิต เศรษฐกิจและสังคม ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. การก้าวหน้าในหน้าที่การงาน เพราะได้รับความไว้วางใจและความเชื่อถือในการดำเนินกิจการร่วมกับคนอื่น ใช้ความสามารถเพื่อก่อให้เกิดผลที่ไม่ใช่แค่ประโยชน์ส่วนตน แต่เป็นบางอย่างที่ยิ่งใหญ่กว่าตัวเอง เมื่อผลงานออกมาดี นอกจากจะทำให้ได้รับเงินตอบแทนแล้วยังจะได้ความรู้สึกรู้สึกภูมิใจ ตลอดจนจนถึงได้รับการยอมรับจากคนทั่วไปอันเป็นทางมาของเงินตรา อำนาจ ชื่อเสียง และความสุข

2. การเป็นคนที่มีความสุขง่าย เพราะเห็นคนเป็นคนที่เท่ากันหรือมองโลกในแง่ที่สวยงาม โดยการมองคนอื่นด้วยสายตาแห่งความสุขที่ปราศจากความอยากได้ ความอยากมีหรือความอยากเป็น แต่เป็นให้และเสียสละมีน้ำใจเอื้ออาทร เมื่อเป็นผู้ให้โดยไม่หวังสิ่งตอบแทน แทนที่จะหาความสุขจากการทำเรื่องสนุกสนานหรือความสะดักสะบาย ก็จะได้พบความสุขในใจเสมอ เนื่องจากการที่เราไม่ต้องแสวงหาความสุขแสดงว่าเรายังขาดความสุข และการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่เป็นวิธีการสร้างความสุขทางใจอย่างหนึ่ง เพราะที่จริงแล้วทุกคนมีสิทธิที่จะมีความสุขเท่ากันหมด เพียงแต่เราจะทำอย่างไรให้ชีวิตเกิดความพอดี

3. การมีรายได้ประจำเลี้ยงตนเองและครอบครัว และมีหนี้สินครัวเรือนลดลง เพราะใช้เงินเท่าที่จำเป็น มีน้อยใช้น้อย มีมากก็ใช้น้อย สามารถแยกแยะได้ว่าอะไรคือสิ่งจำเป็น อะไรคือสิ่งที่ตนถูกโฆษณาหลอกเพื่อลดความเสี่ยงของความเสียหาย ตลอดจนความสูญเสียที่อาจเกิดขึ้นได้อันเป็นปัจจัยสำคัญนำไปสู่ความมั่นคงทางการเงินและความเติบโตทางธุรกิจแบบค่อยเป็นค่อยไป ตามเป้าหมายที่สอดคล้องกับศักยภาพ เพราะถ้าเป้าหมายใหญ่เกินศักยภาพแสดงว่าทำตามความโลภจนเกิดไป จึงผิดหลักการของสัมมาอาชีวะที่เน้นประกอบการเพื่อสร้างประโยชน์ให้กับสังคมและลดความโลภ

4. การเป็นคนมีสุขภาพดี เพราะได้บริโภคอาหารที่ปลอดภัย เนื่องจากกลไกของธรรมชาตินั้น เมื่อใดที่มนุษย์ที่ไม่เฉลียวใจว่า การใช้สารเคมีเร่งผลผลิตทางการเกษตรให้มีสีสรรค์สดใสเพื่อให้ทันต่อความต้องการของตลาดนั้น จะเป็นการปล่อยให้สารพิษค่อยๆ แทรกซึมไปทำลายสภาพดินและยังบั่นทอนสุขภาพทั้งของตัวผู้ผลิตเองและผู้บริโภคให้เสื่อมโทรม จนกระทั่งป่วยตายไปในที่สุดและเมื่อถึงเวลาที่ธรรมชาติจำเป็นต้องปรับความสมดุลนั้น ความเดือดร้อนอย่างรุนแรงจะเกิดขึ้นต่อมนุษย์เช่น เกิดพายุ เกิดไฟป่า ภัยแล้ง หรือแม้แต่ น้ำท่วมเป็นต้น ตลอดจนถึงถึงโรคภัยไข้เจ็บชนิดใหม่ที่รักษายากมากยิ่งขึ้น อันสืบเนื่องมาจากสินค้าที่เป็นสารเคมี ยาพิษหรืออาวุธที่มนุษย์ใช้ทำหั่นกันจนในสมรภูมิรบ แต่การผลิตสินค้า

โดยไม่ใช้สารเคมีออกมาจำหน่าย จะทำให้สุขภาพของผู้บริโภคและผู้ผลิตเองไม่ต้องเสี่ยงกับสารเคมี และมีสุขภาพดีเหลือเวลาไปคิดค้นสินค้า หรือผลิตนวัตกรรมแบบใหม่ออกมาสร้างรายได้ให้ตนเอง

4.4.2 ประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านสังคม

ในคราวใดก็ตามที่สังคมได้มีการนำเอาแนวคิดเรื่องสัมมาอาชีวะนี้มาใช้เป็นบรรทัดฐานในการพัฒนา สังคมย่อมได้รับประโยชน์ในแง่ของการดำเนินธุรกิจที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่และคำนึงถึงสวัสดิภาพโดยรวมของผู้คนในสังคม ซึ่งจะทำให้เกิดความเสมอภาค เมื่อเกิดความเสมอภาคขึ้นก็ย่อมจะสร้างคุณธรรม เมื่อมีความยุติธรรมสังคมก็จะเป็นสังคมที่มีความสามัคคีและเป็นสุขได้ เช่น องค์กรที่ดำเนินการตามหลักของสัมมาอาชีวะนี้ เวลาปฏิบัติสัมพันธ์กับองค์กรอื่นเขาก็ยินดีต้อนรับและเปิดโอกาสให้ร่วมงาน เป็นเครือข่ายที่พร้อมจะเติบโตไปด้วยกัน แต่ตรงข้ามองค์กรที่มีการทุจริตคดโกง การที่จะไปมีปฏิสัมพันธ์กับองค์กรอื่นเขาก็ไม่ยินดีต้อนรับ ดังรายละเอียดต่อไปนี้

1. สังคมสงบสุข เพราะที่สังคมดูน่ากลัวในทุกวันนี้ ก็เนื่องจากมีคนมากมายหลงผิดไปประกอบอาชีพทุจริต สร้างความเดือดร้อนและอกสั่นขวัญแขวนให้กับประชาชนทั่วไป ความสุขมนุษย์ชาติต้องมาลดลง ก็เพราะการค้ำขายในสิ่งที่ไม่ควรค่า เพราะการทำธุรกิจที่สร้างแต่ความอันตรายนี้แหละ²¹ เมื่อสมาชิกในสังคมไม่ตกเป็นทาสของสิ่งเสพติดเช่น บุหรี่ เหล้าเบียร์ ยาบ้า เฮโรอีน หรือกัญชา ซึ่งล้วนเป็นตัวทำลายสติสัมปชัญญะและเป็นเหตุให้เกิดการผิดทำผิดกฎหมายอย่างถาวรแล้ว สังคมเช่นนั้นจะเป็นสังคมที่เกื้อกูลสำหรับการสร้างสรรค์สิ่งดีงามและการพัฒนาคุณภาพและสมรรถภาพของจิตในเวลาเดียวกัน เพราะเมื่อชีวิตและทรัพย์สินปลอดภัยแล้ว ผู้คนจะรู้สึกอุ่นใจและปราศจากความหวาดระแวงเป็นเหตุให้สุขภาพจิตของประชาชนสดชื่นเบิกบานและพ้นไปจากความวิตกกังวลทั้งปวงและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

2. สังคมปลอดอาชญากรรม เมื่อสมาชิกส่วนใหญ่ในสังคมเห็นความสำคัญของกันและกัน หรือเข้าใจถึงความจำเป็นและความต้องการของผู้อื่น และมีความตั้งใจที่จะดำเนินชีวิตให้ไปสู่จุดหมายปลายทางอันสูงสุดคือความสงบเย็นทางจิตใจที่เป็นเป้าหมายสูงสุดของสัมมาอาชีวะในระดับโลกุตรแล้ว เพราะความตั้งใจที่จะดำเนินชีวิตไปในทางที่ถูกต้อ่นั้น เขาจะพิจารณาความทุกข์และการดิ้นรนของผู้อื่น ซึ่งอยู่รอบตัวและเลิกความคิดที่จะทำความเสียหายให้แก่ตนเองและผู้อื่น พร้อมทั้งจะช่วยเหลือเกื้อกูลถ้อยทีถ้อยอาศัยจับมือกันเดินไปในวิถีทางเดียวกัน พร้อมทั้งจะสนับสนุนบุคคลากรที่มีความซื่อสัตย์สุจริตต่อหน้าที่ เคารพกติกาของบ้านเมืองให้มีความภาคภูมิใจ มีศักดิ์ศรีและเลิกค่านิยมยกย่องคนที่ร่ำรวยจากการคดโกง จะเป็นการสร้างเจ้าหน้าที่รัฐให้เป็นผู้มีจิตสำนึกในการทำงานเพื่อพัฒนาคน ชุมชน และประเทศ และเป็นผลดีต่อประเทศชาติในด้านการจัดสรรงบประมาณ ถ้าการฉ้อราษฎร์บังหลวงของเจ้าหน้าที่รัฐน้อยลง รัฐจะมีงบประมาณเหลือเหลือมากขึ้นโดยสามารถทุ่มเทงบประมาณไปในทิศทางที่สร้างสรรค์และพัฒนาได้อย่างเต็มเม็ดเต็มหน่วยกว่าเดิม ก่อให้เกิดการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรมเพราะงบประมาณไม่ตกหล่นระหว่างทาง ส่งผลให้สังคมมีอาชญากรรมน้อยลง สมดังพระพุทธพจน์ว่า

ภิกษุทั้งหลาย โดยนัยดังนี้แล เมื่อผู้ครองแผ่นดินไม่จัดเสริมเพิ่มทรัพย์ให้แก่ชนทั้งหลายผู้ไร้ทรัพย์ ความยากจนก็ได้ถึงความแพร่หลาย เมื่อความยากจนถึงความแพร่หลาย การลักทรัพย์ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อการลักทรัพย์ถึงการแพร่หลายสัตว์เราก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อสัตว์ถึงความแพร่หลาย การฆ่าฟันสังหารกัน(ปาณาติบาต) ก็ถึงความแพร่หลาย เมื่อ

²¹ ภาสกร นิรันดร์, *ทุกข์แท้ แพ้กรรมะ*, อ่างแล้ว, หน้า 59.

การสังหารกันถึงความแพร่หลาย การพูดเท็จก็ได้ถึงความแพร่หลาย...กามเมสุมิจณาจารา...
ธรรมสองอย่างคือผรุสวาทและการพูดเพื่อเจ้า...อภิขมาและพยาบาท...มิจณาทิฏฐิ ก็ได้ถึง
ความแพร่หลาย²²

3. สังคมที่มีความเท่าเทียม คือมีความเหลื่อมล้ำทางรายได้ลดลงและมีเสถียรภาพทางสังคมในระยะยาว เพราะรัฐมีการจัดสรรทรัพยากรอย่างเป็นธรรม เนื่องจากรายได้เป็นตัวแปรหนึ่งที่บอกรถึงความสามารถในการเข้าถึงทรัพยากรและการมีรายได้พอเพียงต่อการดำรงชีวิต และยังเป็นการเปลี่ยนแปลงเชิงโครงสร้างครั้งสำคัญ เพราะการทำให้ความเป็นอยู่ของคนในสังคมโดยรวมดีขึ้น ไม่ว่าจะเป็นเรื่องของถนน สนามบิน หรือระบบสาธารณสุขูปโภคต่างๆ ถือเป็นการพัฒนาโครงสร้างพื้นฐานทางกายภาพเพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการแข่งขันให้กับภาคธุรกิจ พร้อมมุ่งสู่นาคตได้อย่างยั่งยืนและเป็นส่วนสำคัญในการเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจของประเทศ ถือเป็นเป้าหมายหลักของการทำงานตามแนวคิดของสัมมาอาชีวะ

4. สังคมที่มีการส่งเสริมด้านการศึกษาเพื่อพัฒนาความคิดในการคิดค้นสิ่งประดิษฐ์ใหม่ๆ อันจะนำมาซึ่งการพัฒนาเศรษฐกิจและความสามารถทางการแข่งขันและก่อให้เกิดการพัฒนารายได้ด้วยการให้ความสำคัญกับทักษะการคิดโดยเริ่มต้นจากเรียนรู้ เนื่องจากศาสนาวางระบบการพัฒนาชีวิตของมนุษย์ไว้ตามระบบไตรสิกขาเพื่อรักษาอายุกับจิตให้สมดุล โดยการศึกษาในเรื่องที่เกี่ยวกับการวางตัวต่อสังคม การจัดการด้านอารมณ์และการพัฒนาปัญญาเพื่อให้เกิดไหวพริบในการเผชิญกับปัญหาต่างๆ และสัมมาอาชีวะเป็นหลักการวางท่าทีต่อสังคมอย่างเป็นมิตร แต่ถ้าสังคมจะพัฒนาได้นั้นก็ต้องศึกษาในเรื่องของเทคนิคและวิธีการเพิ่มเติม เพื่อต่อยอดแนวคิดและพัฒนานวัตกรรม เพราะการพัฒนาคนที่สำคัญที่สุดคือการเชื่อเชิญให้คนหันมาศึกษาชีวิตโดยเฝ้าสังเกตปรากฏการณ์ทางจิตและพิจารณาถึงความเป็นไปได้ใหม่ๆ ละทิ้งความสำเร็จเดิม เพราะคนเป็นทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในการพัฒนาประเทศ ดังนั้น สังคมที่ปฏิบัติตามสัมมาอาชีวะก็คือสังคมที่มีการศึกษาเพื่อพัฒนาจิตของตนให้เห็นหายนะจากความอยากได้ ความอยากมี ความอยากเป็น ความโกรธเกลียดเคียดแค้น หรือความหลงผิดไปตามกระแสบริโภคนิยมหรือวัตถุนิยมที่เป็นแล้วตั้งจิตใจกลับมาอยู่กับความเป็นจริงของชีวิตที่มีความตายรออยู่เบื้องหน้า และรีบเร่งสร้างสรรค์สิ่งดีงามให้กับสังคม

4.4.3 ประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านเศรษฐกิจ

เศรษฐศาสตร์ที่พัฒนามาจากตะวันตกนั้นเน้นทำให้ปัจเจกบุคคลได้รับความพึงพอใจสูงสุด โดยการกระตุ้นให้มนุษย์หาความสุขจากการบริโภคซึ่งเป็นการเร่งทำลายทรัพยากรที่มีอยู่จำกัดให้หมดเร็ว ถือเป็นการพัฒนาเฉพาะในด้านวัตถุ ซึ่งทรัพยากรนี้รวมถึงวัตถุดิบ เครื่องจักร ที่ดิน แรงงาน ตลอดจนผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและเวลาชีวิตของผู้คนที่ได้รับค่าจ้างไม่สอดคล้องกับความต้องการของชีวิต เป็นระบบเศรษฐกิจที่สร้างจุดประาะบางที่อาจนำไปสู่ปัญหาเสถียรภาพทางสังคม ซึ่งเป็นอีกสาเหตุที่ซ้ำเติมปัญหาความเหลื่อมล้ำในสังคม แต่เศรษฐศาสตร์แบบพุทธ หรือสัมมาอาชีวะนั้นคือการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มีจุดมุ่งหมายหลักอยู่ที่ความสงบสุขของสังคม คือการทำธุรกิจแบบเข้าอกเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยเน้นการพัฒนาจิตใจให้สงบเย็น เพราะตระหนักดีว่าถ้าโลกขาดความสมดุล โลกก็จะเอียงไปสู่ความหายนะ ดังมีรายละเอียดของประโยชน์และคุณค่าของการพัฒนาเศรษฐกิจตามหลักสัมมาอาชีวะดังนี้

²²ที.ปา. 11/45/77.

1. ความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ ท่ามกลางเศรษฐกิจโลกที่กำลังมีความผันผวนสูง กระบวนการพัฒนาที่อยู่บนหลักความพอประมาณควมามีเหตุผล จะก่อให้เกิดความคล่องตัวและความสามารถในการปรับตัวเมื่อต้องเผชิญกับความท้าทายรูปแบบใหม่ เช่นการประหยัดต้นทุนในการผลิตโดยลดการนำเข้าสารเคมี หรือการทำเกษตรกรรมโดยไม่ใช้สารเคมีเพื่อป้องกันการเปลี่ยนแปลงสภาพภูมิอากาศที่เป็นความเสี่ยงในการเพิ่มผลผลิตและอาจเกิดโรคติดต่อชนิดใหม่ได้ แต่นำเทคโนโลยีและนวัตกรรมที่พัฒนาขึ้นมาช่วยเพิ่มมูลค่าของสินค้าและก่อให้เกิดมูลค่าเชิงพาณิชย์ ส่งผลให้ผู้ผลิตและผู้บริโภคได้ทานอาหารปลอดภัยและมีความมั่นคงทางอาหาร ถือเป็นระบบเศรษฐกิจแบบพึ่งพาตนเอง เพราะถ้าวันใดเศรษฐกิจโลกเกิดล้มครืนเข้า ประเทศก็ยังคงมีอาหารรองรับประชาชนได้อย่างเพียงพอ ดังนั้น ความเข้มแข็งของสินค้าหรือบริการตามหลักสัมมาอาชีวะ ถือเป็นพลังการแข่งขันที่สำคัญในการพัฒนาธุรกิจให้สามารถเติบโตและพร้อมรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเท่าทัน

2. ค่านิยมในการบริโภคและรสนิยมในวัตถุเปลี่ยนแปลง เพราะลดการโฆษณาที่เกิดจริงแน่นอนว่าแต่ละคนมีมาตรฐานความพึงพอใจอันจะนำมาซึ่งความสุขแตกต่างกัน และคนเรามากก็เปลี่ยนความคิดอยู่บ่อยๆ ดังนั้นชีวิตของเราต้องเจอกับการเปลี่ยนแปลงอยู่ทุกวัน แต่การทำธุรกิจแบบสัมมาอาชีวะนั้นจะพิจารณาถึงผลกระทบเป็นวงกว้างว่า การดำเนินธุรกิจของตนมีผลต่อสังคมอย่างไร เช่นผลกระทบตามมาจากการบริโภคที่เกินความจำเป็นหลงตามกระแสมีค่านิยมเลียนแบบจะเป็นเหตุให้ผู้คนสูญเสียทั้งทรัพย์สิน ผลกระทบตามมาจากการบริโภคอาหารก็คือ เกิดปัญหาเกี่ยวกับสุขภาพ การดื่มเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เกินขนาดจะนำมาซึ่งปัญหาโรครวม หรือการก่ออาชญากรรมในรูปแบบต่างๆ เพราะขาดการยับยั้งชั่งใจและพยายามหาเงินมารองรับความต้องการทางจิตใจที่รอไม่ได้ จากความเชื่อมโยงของปัญหาดังกล่าว นักธุรกิจที่ปฏิบัติตามจริยธรรมของสัมมาอาชีวะนั้นหากเห็นผลตอบแทนสูง แต่ทำให้สังคมไม่สงบสุข เขาจะทราบทันทีว่าธุรกิจแนวนี้ผิดเป้าหมายหลักของสัมมาอาชีวะ จะมองหาธุรกิจอื่นหรือปรับรูปแบบการนำเสนอเพื่อกระตุ้นให้ผู้บริโภครู้จักการบริโภคที่เป็นประโยชน์อย่างแท้จริง และพัฒนาคุณภาพชีวิตของมนุษย์ให้มีความสมบูรณ์

3. ระบบเศรษฐกิจที่เอื้อเพื่อแบ่งปัน เพราะการมองเห็นว่าการเร่งสะสมเงินทอง ชื่อเสียงเกียรติยศที่เราเอาไปด้วยไม่ได้เหมือนกับตอนเกิดมาทุกคนมาตัวเปล่าเหมือนกันหมด เพราะทุกสิ่งนั้นเป็นของที่อยู่กับโลกและต้องทิ้งไว้ให้ผู้อื่นใช้ต่อไป แต่ความสุขที่แท้จริงคือการสละความเห็นแก่ตัว ความตระหนี่ ความใจแคบออกไป ซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะที่เอื้อประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและเป็นผลดีต่อการทำธุรกิจเพื่อยกระดับคุณภาพของจิตใจให้สูงขึ้น อย่างเช่น ในต่างประเทศเองคนมีทรัพย์มาก ก็นิยมช่วยเหลือผู้คนอาทิ บิล เกตส์, มาร์ค ซัคเคอร์เบิร์ก, ริชาร์ด เกียร์ และใครๆ อีกหลายคน เศรษฐีในอเมริกาหลายคนก่อตั้งมูลนิธิเพื่อช่วยเหลือคนอื่นกันทั้งสิ้น เป็นเพราะนิสัยที่ฝังมาจากอดีตชาติของเขาด้วยการชอบทำบุญ ชอบช่วยเหลือผู้อื่น²³

²³ราช รามัญ, พระพุทธเจ้าสอน How to สู่ความสำเร็จ, อ่างแล้ว, หน้า 107.

4.5 สรุป

มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ต้องออกหากินเหมือนสิ่งมีชีวิตทั่วไป แล้วกรอบในการแสวงหาควรมีขอบเขตอยู่ในเกณฑ์ที่สังคมยอมรับและเลือกปฏิบัติร่วมกันก็คือกฎหมาย แต่กฎหมายนั้นยังมีช่องโหว่อยู่เพราะบัญญัติหลังจากเกิดเหตุการณ์ขึ้นมาแล้วและไม่คอยทันต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา จริยศาสตร์จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพิจารณาความเหมาะสมของพฤติกรรมคู่กับกฎหมายเสมอมา แต่ก็ยังมีข้อสรุปที่ยังขัดแย้งกันอยู่อย่างเช่น ค่านที่ใช้เจตนาเป็นเกณฑ์หลักในการพิจารณาความถูกต้อง ส่วนมิลล์ ตัดสินการกระทำที่เป็นโยชนต่อคนจำนวนมากว่าเป็นการกระทำที่ดีเป็นต้น ส่วนพุทธจริยศาสตร์ได้เสนอเกณฑ์ให้พิจารณาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจ 4 ประการได้แก่ 1) เป้าหมาย 2) ตัวอาชีพ 3) วิธีการ 4) ผลลัพธ์

ในประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาบันทึกไว้ว่า ปัจจัยที่สำคัญต่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้นก็คืออาหารที่นางสุชาดาที่ถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงขบฉันแล้วปรากฏว่า ความอ่อนล้าทางร่างกายได้หายไปและความเครียดลดลง ส่งผลดีต่อจิตใจที่เกิดความผ่อนคลายและพิจารณาธรรมได้คล่องแคล่วขึ้นนั้นแสดงว่าร่างกายกับจิตสัมพันธ์กัน แต่หากคนทั่วไปต้องการอาหารก็ต้องทำกิจกรรมบางอย่าง หรือนำรายได้ไปแลกมาอาหารนั้นมาดำเนินชีวิต ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง “สัมมาอาชีวะ” ในเชิงที่เป็นข้อห้ามหรือจรรยาบรรณต่ออาชีพโดยการยกมิจฉาอาชีวะมาเป็นอุทาหรณ์ว่าไม่ควรทำอะไร หรืออาชีพที่ไม่ควรทำนั้นจะมีพฤติกรรม ลักษณะ หรือวิธีการเป็นอย่างไร ส่วนอาชีพที่ควรทำนั้นจะมีลักษณะตรงกันข้ามกัน ถือว่ายังขาดรายละเอียดในการปฏิบัติจริงและยังเป็นเพียงหลักการอย่างกว้างๆ เท่านั้นแล้วนำไปปฏิบัติให้สอดคล้องกับหลักการนั้น เพื่อให้ผลลัพธ์เป็นไปในทิศทางเดียวกันคือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทางสภาวะด้านจิตใจ ดังนั้น สัมมาอาชีวะตามหลักฐานจากพระไตรปิฎกจึงเป็นเพียงแค่หลักการ

หลักการที่ว่านั้นคือ 1) อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต กล่าวถึงเจตนาหรือเป้าหมายว่าเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ซึ่งเจตนาที่ดีก็หมายถึงเจตนาที่เป็นไปเพื่อลดความอยากของตัณหาและคลายความยึดมั่นในอัตตาให้คลายตัวลงจนหมดสิ้น เพราะเจตนาเป็นตัวผลักดันให้เกิดพฤติกรรมทางกายและทางวาจา 2) มัจฉานวชิชา กล่าวถึงตัวอาชีพที่บางประการผิดกฎหมายและเป็นอันตรายต่อสังคมทั้งด้านเศรษฐกิจ ภัยธรรมชาติ คุณภาพชีวิตและระบบสาธารณสุขของการอยู่ร่วมกัน 3) ลักษณะสูตรและมหาจัตตาริสกสูตร กล่าวถึงวิธีการในการปฏิบัติที่ต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชน และ 4) ผลของการดำเนินการก็คือคำว่า “สัมมา” ในอริยมรรค 8 ประการ การที่มีคำว่า “สัมมา” กำกับในแต่ละข้อนั้นหมายถึงหลักปฏิบัติทุกข้อต้องมีเป้าหมายอย่างเดียวกันคือสันติสุขภายนอกได้แก่ความสงบปลอดภัยทางสังคมซึ่งเรียกว่าโลกียะ และสันติสุขภายในคือความปลอดภัยทางจิตใจที่ไม่ถูกแรงกดดันจากตัณหาทำก่อกวนให้มีอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดให้ใจร้อนรุ่มที่เรียกว่าโลกุตตระ

ส่วนการปฏิบัติสัมมาอาชีวะนั้นให้ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำเทคนิคมาสนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ เจตนาและผลลัพธ์ให้เป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ เพราะเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ หรือสัมมาอาชีวะหมายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นไปเพื่อสันติสุขที่ไม่เน้นผลกำไรเป็นเป้าหมายหลัก แต่เน้นการแบ่งปันช่วยเหลือและอุปสรรคที่สำคัญต่อสันติสุขก็คือ โลกโภธ หลง ดังนั้น สัมมาอาชีวะจึงเป็นการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยการเฝ้าสังเกตบริวารของ

ค้นหาที่ส่งเสียงเรียกร้องอยู่ภายในจิต แล้วขัดเกลาความต้องการนั้นให้อ่อนแรงลงอย่างต่อเนื่องตามศักยภาพของแต่ละคน ด้วยกิจกรรมที่ส่งเสริม“อโลภะ”ให้เกิดขึ้นผ่านการแบ่งปัน กิจกรรมที่ส่งเสริม“อโทสะ”ให้เกิดขึ้นผ่านการช่วยเหลือ และกิจกรรมที่ส่งเสริม“อโมหะ”ให้เกิดขึ้นผ่านการพิจารณาให้เห็นความเชื่อมโยงตามหลักไตรลักษณ์

ประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านปัจเจกบุคคลทำให้หน่วยย่อยทางสังคมมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานอันเป็นทางมาของเงินตรา อำนาจ ชื่อเสียง และความสุข เป็นคนที่มีความสุขง่าย มีรายได้ประจำเลี้ยงตนเองและครอบครัวและเป็นคนมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี ส่วนประโยชน์และคุณค่าในด้านสังคมคือ เป็นสังคมที่มีความสงบสุข เป็นสังคมที่ปลอดอาชญากรรม เป็นสังคมที่มีความเท่าเทียมทางรายได้ และเป็นสังคมที่มีการศึกษาตรงต่อหลักสัจธรรม ส่วนประโยชน์และคุณค่าในด้านเศรษฐกิจนั้น คือมีความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงค่านิยมในการบริโภคและค่านิยมในวัตถุไป และก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่เอื้อเพื่อแบ่งปันซึ่งสิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะที่เอื้อประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและเป็นผลดีต่อการทำธุรกิจเพื่อยกระดับคุณภาพของจิตใจให้สูงขึ้นตามหลักของศาสนาพุทธ

บทที่ 5

บทสรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่องสัมมาอาชีวะนี้ มีวัตถุประสงค์ 3 ประการคือ 1) เพื่อศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท 2) เพื่อศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นงานวิจัยเชิงคุณภาพ เน้นการวิเคราะห์เอกสารจากหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก อรรถกถาและเอกสารอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องมีบทสรุปและข้อเสนอแนะ ดังนี้

5.1 บทสรุป

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.1 บทสรุป

5.1.1 การศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า สัมมาอาชีวะเป็นกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่มนุษย์ต้องทำ เพื่อความอยู่รอดของชีวิต โดยมีเป้าหมายหลักอยู่ที่สันติสุขทั้งของปัจเจกบุคคลและสังคม อาชีพต้องไม่ขัดแย้งกับกฎหมายหรือเป็นอันตรายต่อสังคมและดำเนินการด้วยวิธีที่อยู่บนพื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชน เพราะสัมมาอาชีวะนั้นถือเป็นหลักการสำคัญในอริยมรรค 8 ประการ ตรงที่สัมมาอาชีวะนั้น เป็นกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิตประจำวันของมนุษย์มากที่สุด และผลกระทบจากอาชีพเป็นเงื่อนไขที่สำคัญต่อการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข พุทธปรัชญาจึงมองว่างานมีสองอย่างคือ งานภายนอกคือการหาอาหารมาป้อนให้ร่างกายดำรงอยู่ได้ โดยการระวังไม่ให้พฤติกรรมของตนไปกระทบสิทธิของผู้อื่น และงานภายใน คือการพัฒนาจิตใจโดยต่อสู้กับแรงจูงใจเบื้องต่ำ คือความกระหายอยากจากบิوارของตัณหาซึ่งได้แก่ความโลภ โกรธ หลงที่เป็นตัวกระตุ้นให้มนุษย์แสดงพฤติกรรมต่างๆ ที่สังคมไม่พึงประสงค์ และการยับยั้งความเห็นแก่ตัวที่เป็นสาเหตุฉนวนในการเอาตัวรอดซึ่งติดตัวมนุษย์มาให้พ้นจากความเป็นสัตว์ และการทำธุรกิจตามหลักของสัมมาอาชีวะนี้ จะทำให้ทุนนิยมกับการใส่ใจต่อมนุษย์และสิ่งแวดล้อมจึงเป็นเรื่องที่สามารถเติบโตไปพร้อมกันได้ เพราะเมื่อผู้มีส่วนได้ส่วนเสียรู้สึกเชื่อมโยงเป็นหนึ่งเดียวกันและใช้ศักยภาพอย่างสร้างสรรค์แล้วจะทำให้ธุรกิจประสบความสำเร็จและเติบโตได้อย่างยั่งยืน

5.1.2 การศึกษาหลักธรรมที่เกี่ยวข้องกับสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนาเถรวาท พบว่า ในโลกปัจจุบันก็มีอาชีพอยู่ 2 ประเภทคือสัมมาชีพกับมิฉอาชีพ หลักธรรมที่ผู้วิจัยได้นำเสนอไว้ข้างต้น มีความจำเป็นอย่างยิ่งที่เราต้องนำมาปฏิบัติตาม เพื่อพัฒนาจิตใจให้เป็นอิสระจากการครอบงำของตัณหาที่เป็นแรงกระตุ้นให้เกิดความอยากในสิ่งที่ไม่จำเป็นต่อชีวิต เพื่อจะได้ไม่ต้องยึดติดกับความสำเร็จอย่างเดิมๆ โดยอาศัยหลักสัมมาทิฐิมาพัฒนามุมมอง หรือการปรับแรงจูงใจให้ตรงตามสัจธรรม เพื่อพัฒนาการบริโภคอย่างรู้จักคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม เป็นการประหยัดรายจ่ายโดยอาศัยหลักปัจเจกชน 4 มาปฏิวัติค่านิยมและรสนิยมในการบริโภคให้สอดคล้องกับฐานรายได้ของตน เพื่อพัฒนาวิธีในการทำงานให้ก้าวหน้าและประสบความสำเร็จ โดยอาศัยหลักทฤษฎีธัมมิกัตถประโยชน์มาสนับสนุนให้การบริหารจัดการชีวิตเป็นไปตามระบบที่พร้อมจะเติบโตอย่างมั่นคง และท้ายที่สุดเป็นการปฏิวัติระบบเศรษฐกิจจากระบบทุนนิยมมาเป็นระบบ

เศรษฐกิจบุญนิยมที่เน้นการแบ่งปัน การช่วยเหลือ การให้เกียรติกันและการเคารพในความคิดเห็นของกัน อยู่ร่วมกันอย่างญาติพี่น้องมาเป็นตัวสนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ จุดมุ่งหมายและผลลัพธ์ให้เป็นไปตามสังฆธรรม โดยอาศัยหลักสังคหวัตถุ 4 มาเป็นตัวสนับสนุนผลลัพธ์และเป็นกรอบสำหรับการอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุขในสังคม

ส่วนอบายมุข 6 มิจฉวนฉิชา 5 และนิวรรณ์ 5 เป็นตัวขัดแย้งสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ จุดมุ่งหมาย และผลลัพธ์ เพราะเป็นไปเพื่อเพิ่มความเห็นแก่ตัว ซึ่งก่อให้เกิดพฤติกรรมที่เอนเอียงไปในทางเบียดเบียนสังคมและทำลายธรรมชาติ หรือลุ่มหลงไปกับค่านิยมและรสนิยมที่ต้องจ่ายในราคาแพงแต่ขัดแย้งกับรายได้ของตน และมีโอกาสสูงที่จะก่ออาชญากรรม อย่างเช่นมิจฉวนฉิชา เป็นตัวอย่างของอาชีพที่มีส่วนทำลายความมั่นคงทางสังคมและระบบนิเวศน์ให้เสียความสมดุล ด้วยสินค้าที่ผลิตขึ้นเพราะความเห็นแก่ตัวที่มุ่งผลกำไรเป็นสำคัญ ส่วนนิวรรณ์ 5 เป็นพฤติกรรมทางจิตที่ขัดแย้งกับแนวทางของพระพุทธศาสนา เพราะสุดโต่งไปในทางเสพยาเสพติดความสุขอย่างสุดเหวี่ยง เมื่อมีสิ่งใดมากระทบและรู้สึกไม่พอใจก็จะขัดเคืองอยากโต้ตอบ เมื่อตอบโต้ไม่ได้ก็จะเบียดเบียนข่มขู่ ใช้อำนาจ ไม่เป็นอันทำอะไรในทางสร้างสรรค์พัฒนา คิดวกวนซ้ำไปซ้ำมา ไม่รู้จักแยกแยะความถูก ผิด ดี ชั่ว เมื่อไม่สามารถฝึกจิตให้พ้นไปจากนิวรรณ์ 5 หรือไม่สามารถปลดปล่อยจิตของตนให้เป็นอิสระจากแรงกดดันของตัณหาได้แล้ว สุดท้ายผู้ปฏิบัติจะเกิดความลึกลับ สงสัยแม้แต่หน้าที่ที่ตนพึงปฏิบัติในแต่ละวัน เมื่อวิธีการไม่ถูกต้อง วิธีคิดก็ผิดพลาดและส่งผลกระทบต่อวิถีชีวิตที่พลาดผิด คือลุ่มหลงไปตามอบายมุขที่เป็นต้นเหตุให้ทรัพย์สินหมดและเป็นแรงผลักดันให้มนุษย์ต้องตัดสินใจทำอาชีพที่ผิดกฎหมาย หรือเป็นอันตรายต่อสังคม เพียงเพราะหวังจะได้ทรัพย์สินมาใช้จ่ายในระยะเวลาที่รวดเร็ว ซึ่งขัดแย้งต่อวิธีการหลักสัมมาอาชีวะโดยตรง

5.1.3 วิเคราะห์หลักปฏิบัติสัมมาอาชีวะตามแนวพุทธปรัชญาเถรวาท พบว่า มนุษย์เป็นสัตว์ชนิดหนึ่งที่ต้องออกหากินเหมือนสิ่งมีชีวิตทั่วไป แต่กรอบในการแสวงหา ควรมีขอบเขตอยู่ในเกณฑ์ที่สังคมยอมรับและเลือกปฏิบัติร่วมกันก็คือกฎหมาย แต่กฎหมายนั้นยังมีช่องโหว่อยู่ เพราะบัญญัติหลังจากเกิดเหตุการณ์ขึ้นมาแล้ว และไม่คอยจะทันต่อวิถีชีวิตของผู้คนที่เปลี่ยนแปลงไปตลอดเวลา จริยศาสตร์จึงเข้ามามีบทบาทสำคัญในการพิจารณาความเหมาะสมของพฤติกรรมคู่กับกฎหมายเสมอมา แต่จริยศาสตร์ก็ยังมีข้อสรุปที่ยังขัดแย้งกันอยู่อย่างเช่น ค่านิยมใช้เจตนาเป็นเกณฑ์หลักในการพิจารณาความถูกผิด ส่วนมีลัทธิตัดสินการกระทำที่มีประโยชน์ต่อคนจำนวนมากกว่าว่าเป็นการกระทำที่ดีเป็นต้น สำหรับพุทธจริยศาสตร์ได้เสนอเกณฑ์ให้พิจารณาเพื่อเป็นประโยชน์ต่อการตัดสินใจ 4 ประการคือ 1) เป้าหมาย 2) ตัวอาชีพ 3) วิธีการ 4) ผลลัพธ์

ในประวัติศาสตร์ทางพระพุทธศาสนาบันทึกไว้ว่า ปัจจัยที่สำคัญต่อการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้านั้น ก็คืออาหารที่นางสุชาดาที่ถวาย เมื่อพระพุทธเจ้าทรงฉันแล้วปรากฏว่า ความอ่อนล้าทางร่างกายได้หายไปและความเครียดลดลง ส่งผลดีต่อจิตใจที่เกิดความผ่อนคลายและพิจารณาธรรมได้คล่องแคล่วขึ้น นั้นแสดงว่า ร่างกายกับจิตสัมพันธ์กัน แต่หากคนทั่วไปต้องการอาหารก็ต้องทำกิจกรรมบางอย่าง หรือนำรายได้ไปแลกมาอาหารนั้นมาดำเนินชีวิต ในพระไตรปิฎกได้กล่าวถึง “สัมมาอาชีวะ” ในเชิงที่เป็นข้อห้ามหรือจรรยาบรรณต่ออาชีพโดยการยกมิจฉวนฉิชามาเป็นอุทาหรณ์ว่า ไม่ควรทำอะไร หรืออาชีพที่ไม่ควรทำนั้น จะมีพฤติกรรม ลักษณะ หรือวิธีการเป็นอย่างไร ส่วนอาชีพที่ควรทำนั้นจะมีลักษณะตรงกันข้ามกัน ถือว่า ยังขาดรายละเอียดในการปฏิบัติจริง และยังเป็นเพียงหลักการอย่างกว้างๆ เท่านั้นและนำไปประยุกต์ใช้ให้สอดคล้องกับหลักการนั้น เพื่อให้ผลลัพธ์เป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและทางสภาวะด้านจิตใจ ดังนั้น สัมมาอาชีวะตามหลักฐานจากพระไตรปิฎกจึงเป็นเพียงแค่หลักการ

หลักการที่ว่านั้นคือ 1) อังคุตตรนิกาย ฉักกนิบาต กล่าวถึงเจตนาหรือเป้าหมายว่าเป็นตัวกำหนดพฤติกรรม ซึ่งเจตนาที่ดี ก็คือเจตนาที่เป็นไปเพื่อลดความอยากของตัณหาและสลายความยึดมั่นในอัตตาให้คลายตัวลงจนหมดสิ้น เพราะเจตนาเป็นตัวผลักดันให้เกิดพฤติกรรมทางกายและทางวาจา 2) มัจฉาวณิชชา กล่าวถึงตัวอาชีพบางประการที่ผิดกฎหมายและเป็นอันตรายต่อสังคมทั้งด้านเศรษฐกิจ ภัยธรรมชาติ คุณภาพชีวิต และระบบสาธารณสุขของการอยู่ร่วมกัน 3) ลักษณะสูตรและมหาจัตตารีสกสูตร กล่าวถึงวิธีการในการปฏิบัติที่ต้องอยู่บนพื้นฐานของหลักสิทธิมนุษยชน และ 4) ผลของการดำเนินการก็คือคำว่า“สัมมา”ในอริยมรรค 8 ประการที่มีคำว่า“สัมมา”กำกับในแต่ละข้อนั้น หมายถึงหลักปฏิบัติทุกข้อ ต้องมีเป้าหมายอย่างเดียวกัน คือสันติสุขภายนอก ได้แก่ ความสงบปลอดภัยทางสังคมซึ่งเรียกว่าโลกียะ และสันติสุขภายใน คือความปลอดภัยทางจิตใจที่ไม่ถูกแรงกดดันจากตัณหาก่อนหน้าให้มีอารมณ์ ความรู้สึกนึกคิดให้ใจร้อนรุ่มที่เรียกว่าโลกุตระเป็นการเลี้ยงชีวิตและพัฒนาจิตใจไปพร้อมเพียงกัน

ส่วนการปฏิบัติสัมมาอาชีวะนั้นให้ปฏิบัติตามหลักธรรมที่เกี่ยวข้องเพื่อนำเทคนิคมาสนับสนุนสัมมาอาชีวะในด้านวิธีการ เจตนาและผลลัพธ์ให้เป็นไปอย่างราบรื่นและมีประสิทธิภาพ เพราะเศรษฐศาสตร์แนวพุทธ หรือสัมมาอาชีวะ หมายถึงกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่เป็นไปเพื่อสันติสุขที่ไม่เน้นผลกำไรเป็นเป้าหมายหลัก แต่เน้นการแบ่งปันช่วยเหลือ แต่อุปสรรคที่สำคัญต่อสันติสุขก็คือ โลก โกรธ หลง ดังนั้น สัมมาอาชีวะ จึงเป็นการดำเนินกิจกรรมทางเศรษฐกิจโดยเฝ้าสังเกตบริวารของตัณหาที่ส่งเสียงเรียกร้องอยู่ในจิต แล้วขัดเกลาคความต้อการนั้นให้อ่อนแรงลงอย่างต่อเนื่อง ตามศักยภาพของผู้ปฏิบัติเอง ด้วยกิจกรรมที่ส่งเสริม“อโลภะ”ให้เกิดขึ้นผ่านการแบ่งปัน กิจกรรมที่ส่งเสริม“อโทสะ”ให้เกิดขึ้นผ่านการช่วยเหลือ และกิจกรรมที่ส่งเสริม“อโมหะ”ให้เกิดขึ้นผ่านการพิจารณาให้เห็นความเสื่อมตามหลักไตรลักษณ์

ประโยชน์และคุณค่าของการปฏิบัติตามหลักสัมมาอาชีวะในด้านปัจเจกบุคคลทำให้หน่วยย่อยทางสังคมมีความก้าวหน้าในหน้าที่การงานอันเป็นทางมาของเงินตรา อำนาจ ชื่อเสียง และความสุข เป็นคนที่มีความสุขง่าย มีรายได้ประจำเลี้ยงตนเองและครอบครัวและเป็นคนมีสุขภาพกายและสุขภาพจิตดี ส่วนประโยชน์และคุณค่าในด้านสังคมคือ เป็นสังคมที่มีความสงบสุข เป็นสังคมที่ปลอดอาชญากรรม เป็นสังคมที่มีความเท่าเทียมทางรายได้ และเป็นสังคมที่มีการศึกษาตรงต่อหลักสัจธรรม ส่วนประโยชน์และคุณค่าในด้านเศรษฐกิจนั้น คือมีความสามารถในการแข่งขันทางเศรษฐกิจ เปลี่ยนแปลงค่านิยมในการบริโภคและความนิยมในวัตถุไป และก่อให้เกิดระบบเศรษฐกิจที่เอื้อเพื่อแบ่งปันซึ่ง สิ่งเหล่านี้เป็นลักษณะที่เอื้อประโยชน์อย่างยิ่งต่อการอยู่ร่วมกันในสังคมและเป็นผลดีต่อการทำธุรกิจ เพื่อยกคุณภาพของจิตให้สูงขึ้นตามหลักศาสนาพุทธ

5.2 ข้อเสนอแนะ

5.2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

จากผลการศึกษาลึกซึ้งสัมมาอาชีวะในพุทธปรัชญาเถรวาทนั้น พบว่า สภาพแวดล้อมทางสังคมในสมัยปัจจุบันนั้นเต็มไปด้วยความแตกต่างทางวัฒนธรรมและประเพณี ตลอดจนถึงนิสัยใจคอของผู้คน เพราะแต่ละคนล้วนมีพื้นฐานทางด้านเศรษฐกิจ สังคมและการเมืองที่ต่างกันออกไป จึงเป็นสาเหตุให้เกิดรูปแบบประกอบอาชีพที่หลากหลาย เพราะไม่รู้กลไกของตัณหา จึงหลงผิดใช้ชีวิตไปตามสิ่งที่ตนคิดว่าถูกต้องมองหาแต่ช่องทางแก่งแย่ง ช่วงชิงผลประโยชน์ โดยไม่คำนึงถึงผลกระทบในระยะยาว เพราะเป็นแต่เพียงอาชีพที่กระตุ้นให้เกิดตัณหาจนเกินงามและเป็นเหตุปัจจัยในการทำสังคมให้แย่งและนับวันยิ่งรุนแรงขึ้น เช่นในปัจจุบันมีอาชีพที่เน้นการกระตุ้นให้ผู้บริโภคเกิดความต้องการอย่างรุนแรง ด้วยการโฆษณาที่เกินจริง

บ้าง หรือหลอกลวงด้วยเทคโนโลยีต่างๆ บ้างเป็นต้น ดังนั้น ผู้วิจัยจึงเห็นว่า รัฐบาลกับคณะสงฆ์ควรร่วมมือกันอย่างจริงจัง ในการพัฒนากฎหมายให้ทันกับยุคสมัย เพื่อปิดช่องโหว่ไม่ให้เหล่าบรรดามีจฉาชีพได้นำมาเป็นเครื่องมือเอาเปรียบเบียดเบียนคนในสังคม และช่วยกันผลิตสื่อเพื่อสร้างแรงจูงใจให้ประชาชนเห็นความสำคัญของการเลี้ยงชีพตามหลักสัมมาอาชีวะและเป็นสังคมที่ปลอดภัยและอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

5.2.2 ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

เนื่องจากงานวิจัยเรื่องสัมมาอาชีวะนี้ ยังเป็นเพียงงานขั้นทฤษฎีที่ยังขาดรายละเอียดในด้านการปฏิบัติอยู่มาก จึงยังมีบางแง่มุมที่น่าศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม เพื่อให้การอธิบายหลักสัมมาอาชีวะนี้มีความเป็นรูปธรรมมากยิ่งขึ้น ผู้วิจัย จึงแยกประเด็นที่อาจเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยครั้งต่อไปได้ดังนี้

1. ควบการศึกษาการนำหลักสัมมาอาชีวะไปประยุกต์ใช้กับอาชีพแพทย์
2. ควบการศึกษาการนำหลักสัมมาอาชีวะไปประยุกต์ใช้กับการค้าขายสินค้าทางออนไลน์
3. ควบศึกษาหลักสัมมาอาชีวะในมุมมองของนักปรัชญาชาวตะวันตก

บรรณานุกรม

1. ภาษาไทย

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. *พระไตรปิฎกภาษาไทย*. กรุงเทพฯ : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2539.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ

1) หนังสือ

กนต์สิริ ภิภุ. *เคล็ดลับดับทุกข์*. สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, 2551.

กองตำราคณะธรรมทาน. *ศึกษาธรรมะอย่างถูกวิธี* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ : สุขภาพใจ, 2534.

โกวิทภิกขุ. *รู้จักตัวเองสักที*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง, 2556.

क्रमอชอ. *ทำใจ*. กรุงเทพฯ : กองทุนมูลนิธิธรรม, 2547.

จारी ทองดำสิง. *ครอบครัวกับการส่งเสริมอาชีพ*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2550.

จำนงค์ ทองประเสริฐ. *ศาสนาปรัชญาประยุกต์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ต้นอ้อ, 2539.

_____ . *หลักการเอาชนะอุปสรรค* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2549.

จำรูญ ยาสมุทร. *พุทธทำนาย วันอวสานโลก*. เชียงใหม่ : ชมรมเผยแผ่พระพุทธศาสนา, 2550.

จำเริญรัตน์ เจือจันทร์. *จริยศาสตร์ : ทฤษฎีจริยธรรมสำหรับนักบริหารการศึกษา*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2548.

จำลอง ดิษยวณิช. *จิตวิทยาของความดับทุกข์* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ต้นบุญ, 2554.

ซัชพล ทรงสุนทรวงค์. *มนุษย์กับสิ่งแวดล้อม* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.

ซัชवाल อรวงศ์ศุภทัต. *เคล็ดลับทำงานดี เป็น Somebody ที่ (องค์กร) ต้องการ*. กรุงเทพฯ : เพชรประกาย, 2558.

ชินสภเถระ. *พระธรรมจักรเทคนาฎีกา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครนายก : อักษรสัมพันธ์, 2556.

ไชย ณ พล อัครศุภเศรษฐ์. *ระบบบริหารมาตรฐานพุทธ*. กรุงเทพฯ : เคล็ดไทย, 2550.

ดำรงธรรม. *หลวงปู่ชา สุภทโท พระโพธิญาณเถระแห่งหนองป่าพง*. กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊คส์, 2551.

ทัสนี วงศ์เย็น. *ดำเนินชีวิตในทิศทางธรรม*. กรุงเทพฯ : วัฒนาพานิช, 2546.

พระมหาบัว ญาณสัมปันโน. *เข้าสู่แดนนิพพาน : เทคนิคภาคปฏิบัติ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ตำนานสุทธาการพิมพ์, 2535.

เทิดศักดิ์ คงเดช. *จากความฉลาดทางอารมณ์สู่สติและปัญญา*. กรุงเทพฯ : มติชน, 2542.

ธ.ธรรมรักษ์. *อยู่อย่างสว่าง (ภาคสมบูรณ์)*. กรุงเทพฯ : แอปปีบุ๊ก, 2553.

ธงชัย แสงรัตน์. *โยนิโสมนสิการ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). นครปฐม : สาละพิมพ์การ, 2559.

ธรรมปรโมทย์. *สุขกาย สุขใจ ในสังคมที่วุ่นวาย* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2548.

บุญมั่น ธนาศุภวัฒน์. *จิตวิทยาธุรกิจ*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2553.

บุญมี แทนแก้ว. *พุทธปรัชญาเถรวาท*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2545.

บุญเลิศ เจริญผล. *ทางด่วน...ไป...นิพพาน*. เชียงใหม่ : ดารารวรรณ, 2555.

- บุญเลิศ สายสนิท. *เผยความลับของพลังจิตสู่ความสำเร็จ*. สมุทรปราการ : มายเบสท์บุ๊กส์, 2555.
- ปรีตณปัญญา. *การป้องกันอาชญากรรม*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2545.
- ประณม ถาวรเวช. *บุคลิกดี 24 ชั่วโมง*. กรุงเทพฯ : ใสใจ, 2549.
- ประเวศ วะสี. *พุทธเกษตรกรรมกับคานาสีของสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : หมอชาวบ้าน, 2530.
- ประเสริฐ อุทัยเฉลิม. *กลัวเกิด ไม่กลัวตาย*. สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, 2554.
- ปัญญา สละทองตรง. *ธรรมศึกษาเอก*, กรุงเทพฯ : การศาสนา, 2544.
- ปิ่น มุกข์นิตย์. *คำบรรยายพุทธศาสตร์ ภาค 3 : ฉบับถาวร ฉลอง 25 พุทธศตวรรษ* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : เอ จี เน็ตเวิร์ค, 2554.
- _____ . *แนวสอนธรรมะ ตามหลักสูตรนักธรรมตรี*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535.
- ผาสุก พงษ์ไพจิตร และคนอื่น ๆ. *ห่วย ช่อง บ่อน ยาบ้า เศรษฐกิจนอกกฎหมายกับนโยบายสาธารณะในประเทศไทย*. เชียงใหม่ : ตรีสวี (ซีลค์เวอร์มบุ๊กส์), 2543.
- พนัส สิมะเสถียร และคนอื่น ๆ. *สิทธิมนุษยชน : รู้กับการสาธารณสุขในสังคมไทย*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2538.
- พระครูปลัดสุวัฒนโพธิคุณ (สมชาย ฐานวุฑโฒ). *รวยข้ามภพ*. ปทุมธานี : ทันโลกทันธรรม, 2559.
- พระเทพดิลก (ระแบบ ฐิตญาโณ). *ตอบปัญหานานาชาติ* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2550.
- พระเทพเวที (ป.อ. ปยุตโต). *สมาธิ : ฐานสู่สุขภาพจิตและปัญญาหยั่งรู้*. กรุงเทพฯ : ศยาม, 2534.
- พระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช). *กิริย ดั่งได้สดับมา*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2551.
- _____ . *คำพ่อคำแม่* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : สำนักงานกิจการสตรีและสถาบันครอบครัว, 2552.
- พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต). *มรณกถา* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : สื่อตะวัน, 2539.
- _____ . *วิธีคิดตามหลักพุทธธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : ศยาม, 2542.
- พระธรรมสิงหบุราจารย์ (จรัญ ฐิตธมฺโม). *กฎแห่งกรรม : ธรรมปฏิบัติ เล่ม 20* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : หอรัตนชัยการพิมพ์, 2549.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). *การแพทย์ยุคใหม่ในพุทธทัศน์* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ : สหธรรมิก, 2551.
- _____ . *ฐานที่มั่นของชีวิตและสังคม*. กรุงเทพฯ : สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, 2550.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตโต). *สุขภาวะองค์กรรวมแนวพุทธ : ภาวะที่ปลอดภัยและเป็นสุขในระบบชีวิตแห่งธรรมชาติและสังคมยุคไอที*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2549.
- พระพุทธิวงศมุนี (บุญมา ทีปมมเถร). *ที่ปธรรม : เทศนา โอวาท คติธรรม / พระพุทธิวงศมุนี*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์ พริ้นติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง, 2545.
- พระไพศาล วิสาโล. *อเมริกาจาริก : จรไปในโลกกว้าง*. กรุงเทพฯ : กองทุนมูลนิธิธรรม, 2541.
- _____ . *ทำเต็มที่ แต่ไม่ซีเรียส* (พิมพ์ครั้งที่ 3). นนทบุรี : สัปปายะ พับลิชชิ่ง, 2558.
- _____ . *สุขแท้ด้วยปัญญา*. สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, 2553.
- พระมงคลกิตติธาดา (อมร เขมจิตโต). *วิเวกธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์, 2543.
- พระมหาจรรยา สุทธิญาโณ. *พระธรรมนำชีวิต*. กรุงเทพฯ : เอส.อาร์.พริ้นติ้ง, 2550.
- พระมหาทวิ มหาปญฺโญ (ละลง). *ความงามในพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : ภาพพิมพ์, 2554.

- พระมหาสมปอง มุทิโต. *คัมภีร์อภิธานวรรณนา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ประยูรวงศ์พรินต์ติ้ง, 2547.
- พระมหาอุเทน ปัญญาปริทัตต์. *พระไตรปิฎกร่วมสมัย 3* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ธรรมดา. 2546.
- พระราชธรรมนิเทศ (ระแบบ ลีตญาโณ). *ธรรมปริทัศน์*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2538.
- _____ . *เส้นทางสร้างชีวิต* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : พรศิวกการพิมพ์, 2534.
- พระวรศักดิ์ วรธัมโม. *พุทธจริยธรรมเพื่อมนุษยชาติ (ภาคต้น)*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเผยแพร่วิธีการดำเนินชีวิตอันประเสริฐ, 2527.
- พระศรีธรรมนิเทศ (กมล โชติมนโต). *มงคลชีวิต 38 ประการ*. เชียงใหม่ : ช้างเผือก, 2527.
- พระอาจารย์เปลี่ยน ญาณปทีโป. *ถาม-ตอบปัญหาธรรมะ*. กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2540.
- พลกฤติ นฤต กัญญา. *เกิดใหม่*. กรุงเทพฯ : ฐานการพิมพ์, 2558.
- พคิน อินทรวงศ์. *พระพุทธเจ้าสอนเศรษฐี* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนซ์ พับลิชชิ่ง, 2561.
- พุทธทาสภิกขุ. *เขียนมา ตอบไป*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2542.
- _____ . *สุขภาพทางจิตวิญญาณ*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิเมตตาธรรมรักษ์, 2550.
- ภัทรธะ ฉลาดแพทย์. *บริษัทพระพุทธเจ้าไม่จำกัดความสุขและความร่ำรวย*. กรุงเทพฯ : กู๊ดไลฟ์, 2562.
- ภาสกร นิรันดร์. *ทุกข์แท้ แพ้ธรรมะ*. กรุงเทพฯ : ริช, 2555.
- มณี นพเกล้า. *เคล็ดลับสร้างคนให้เป็นนายตนเองและนายผู้อื่น*. กรุงเทพฯ : ไทยควอลิตี้บุ๊คส์, 2554.
- มานิต ศรีประโมทย์. *คู่มือฝึกตนเพื่อพันทุกข์*. นนทบุรี : คลังวิชา, 2552.
- ระวี ภาวิไล. *อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่*. กรุงเทพฯ : ดอกหญ้า, 2536.
- รักพงษ์ แซ่โซว. *เนื้อแท้พระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : สุภา, 2559.
- รัจรี นพเกตุ. *มนุษย์ : จิตวิทยาทางเพศ*. กรุงเทพฯ : ประกายพริก, 2542.
- รัญจวน อินทรกำแหง. *หยุดคิดให้จิตเงียบ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2547.
- ราช รามัญ. *พระพุทธเจ้า สอน How to สู่ความสำเร็จ*. กรุงเทพฯ : สตี้อคทอมอร์โรว์, 2558.
- รุ่งเรือง ลิ้มชูปฏิภาณ. *วิทยาศาสตร์ของพุทธศาสนานันประเสริฐ*. กรุงเทพฯ : ร.ลิ้มชูปฏิภาณ, 2551.
- ว.วชิรเมธี. *คนสำเร็จ งานสำเร็จ* (พิมพ์ครั้งที่ 14). กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551.
- _____ . *ธรรมะออกงาม* (พิมพ์ครั้งที่ 9). กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2551.
- _____ . *นิพพานระหว่างวัน (ฉบับปรับปรุง)* (พิมพ์ครั้งที่ 9). นนทบุรี : อมรินทร์ธรรมะ, 2554.
- _____ . *โม่งยามแห่งความสุข* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : อมรินทร์ธรรมะ, 2553.
- วรภัทร์ ผู้เจริญ. *จุดตะเกียงดีกว่าค่าความมืด* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : อมรินทร์พรินต์ติ้ง แอนด์ พับลิชชิ่ง. 2556.
- วรอุฒิ โรมรัตน์พันธ์. *ทฤษฎีการพัฒนาชุมชน*. กรุงเทพฯ : ฟิสิกซ์เซ็นเตอร์, 2554.
- วศิน อินทสระ. *การพึ่งตน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). สมุทรปราการ : ชมรมกัลยาณธรรม, 2554.
- _____ . *เพื่อชีวิตที่ดี* (พิมพ์ครั้งที่ 7). กรุงเทพฯ : ธรรมดา, 2556.
- _____ . *พระไตรปิฎก ฉบับขยายความ เล่ม 2 (สังยุตตนิกาย สคาถวรรค เล่ม 15)*. กรุงเทพฯ : ธรรมดา, 2554.
- วลีษฐ เดชกุญชร. *สมาธิกับการทำงานและพระสมาธิในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : มติชน, 2553.

- วัชร งามจิตเจริญ. *แนวคิดในการนำเศรษฐกิจเชิงพุทธศาสนาสู่การปฏิบัติ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2554.
- วัดชลประทานรังสฤษฎ์. *ชีวิตงามเล่ม 5*. นนทบุรี : กองทุนศูนย์สืบอายุพระพุทธศาสนา, 2539.
- วัดหลวงพ่อดุสิตธรรมกายาราม. *คู่มือปฏิบัติสมาธิวิปัสสนากัมมัฏฐาน 5 สาย / ศูนย์ประสานงานสำนักปฏิบัติธรรมประจำจังหวัดแห่งประเทศไทย (พิมพ์ครั้งที่ 5)*. กรุงเทพฯ : เพชรเกษมพริ้นติ้ง กรุ๊ป, 2555.
- วารุณี ภูริสินสิทธิ์. *การกระทำผิดของเด็กและเยาวชน : แนวคิดทางสังคมวิทยา*. (กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2531).
- วิทย์ วิศทเวทย์. *ปรัชญาพรรณ : พุทธปรัชญา*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553.
- วิทยากร เชียงกุล. *จิตวิทยาในการสร้างความสุข*. กรุงเทพฯ : สายธาร, 2548.
- วิลเลียม ฮาร์ท. *ศิลปะในการดำเนินชีวิต : วิปัสสนากรรมฐาน สอนโดยท่านอาจารย์โกเอ็นก้า* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : มูลนิธิส่งเสริมวิปัสสนากรรมฐานในพระสังฆราชูปถัมภ์, 2554.
- ศรีสมร สุริยาศศิน. *ความแตกต่างระหว่างบุคคลและโลกของงาน*. กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2552.
- ศิริวรรณ ชอบธรรมสกุล. *ยาและสิ่งเสพติดให้โทษ* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2555.
- ส.ผ่องสวัสดิ์. *ครอบครัวอบอุ่น* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : รุ่งศิลป์การพิมพ์, 2551.
- สงวน สุทธิเลิศอรุณ. *พฤติกรรมมนุษย์กับการพัฒนาตน*. กรุงเทพฯ : อักษราพิพัฒน์, 2543.
- สถิต วงศ์สุวรรณ. *ปรัชญาเบื้องต้น* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : อักษรพิทยา, 2543.
- สม สุจิรา. *จิตของนักเล่นหุ้น*. กรุงเทพฯ : รัชพล, 2557.
- _____ . *ธรรมะ 5G*. กรุงเทพฯ : เรือนแก้วการพิมพ์, 2562.
- สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (พิมพ์ ธรรมธโร). *บทสร้างนิสัย*. กรุงเทพฯ : พระพุทธศาสนาของธรรมสภา, 2562.
- สมภาร พรหมทา. *พุทธปรัชญา มนุษย์ สังคมและปัญหาจริยธรรม*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2542.
- สมศักดิ์ สืบสงวน. *ธรรม...ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เล่มที่ 4 พระราชพรหมยานมหาเถระ (หลวงพ่อกษิวัตท่าซุง)*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2551.
- _____ . *ธรรม...ที่นำไปสู่ความหลุดพ้น เล่มที่ 5 พระราชพรหมยานมหาเถระ (หลวงพ่อกษิวัตท่าซุง)*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2551.
- สมัคร บุราวาส. *ปัญญา* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : ศยาม, 2537.
- สรรเสริญ อินทร์ตัน. *จิตลิตชีวิต*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2557.
- สันติโกโร. *อริยมรรคทางสายกลางเพื่อการออกจากทุกข์ (นพลักษณ์กับการปฏิบัติธรรม)*. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโกมลคีมทอง, 2561.
- สำนักงานเลขาธิการนายกรัฐมนตรี. *อบายมุข 6 : หนังสือสอนพระพุทธศาสนาแก่เด็ก* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ชวนพิมพ์, 2528.
- สุขุมพงษ์ ชาญนวงศ์. *นี่แหละ...คือสิ่งที่พระพุทธเจ้าสอนให้ฉลาดและมีความสุข*. นนทบุรี : ธิงค์ ปียอนด์ บุ๊คส์, 2555.
- สุชีพ ปุญญานุภาพ. *แนวনীกทางศาสนา*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.

- สุเทพ สุวีรางกูร. *ปัญหาสังคม*. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์, 2551.
- สุพิศรา สุภาพ. *ปัญหาสังคม* (พิมพ์ครั้งที่ 15). กรุงเทพฯ : ไทยวัฒนาพานิช, 2541.
- สุภีร์ ทุ่มทอง. *การพัฒนาอินทรียสังวร*. กรุงเทพฯ : พรีเมียมดีพับลิชซิ่ง, 2554.
- สุมาลี มหณรงค์ชัย. *ศีลห้า ฉบับคู่มือรักษารักษาใจ*. กรุงเทพฯ : อมรินทร์, 2548.
- สุรพล พยอมแย้ม. *จิตวิทยาสัมพันธภาพ*. กรุงเทพฯ : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2548.
- เสถียร โพธิ์นันทะ. *แนวพระพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ : มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2543.
- เสถียรพงษ์ วรรณปก. *จุดประกายแห่งชีวิต*. กรุงเทพฯ : ธรรมสภา, 2537.
- _____. *พุทธศาสนา : ทรรศนะและวิจารณ์* (พิมพ์ครั้งที่ 5). กรุงเทพฯ : มติชน, 2555.
- เสรี พงศ์พิศ. *แผนที่ชีวิต เข้มทิศชุมชน*. กรุงเทพฯ : พลังปัญญา, 2555.
- แสง จันทร์งาม. *พุทธศาสนวิทยา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : สร้างสรรค์บุ๊คส์, 2544.
- หลวงปู่ขาว อนาลโย. *อนาลโยวาท* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : ศิลป์สยามบรรณกิจ, 2546.
- หลวงปู่เทสก์ เทสรังสี. *หลักธรรมสำหรับผู้ปฏิบัติกรรมฐาน* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ : ไทยสัมพันธ์, 2539.
- หลวงปู่มั่น ภูริทัตโต ท่านพ่อลี ธมมธโร และอาจารย์อัคร ศุภเศรษฐ์. *การบริหารจิต การรู้แจ้งด้วยจิต การบรรลุธรรม* (พิมพ์ครั้งที่ 3). กรุงเทพฯ : Mimd, 2562.
- หลวงพ่อชุมพล พลปัญญา. *สันติรำลึก* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ : สุพีเรียพรีนติ้งเฮาส์, 2550.
- หลวงพ่อเทียน จิตตสุโภ (พันธ์ อินทผิว). *แต่เธอผู้รู้ลึกตัว* (พิมพ์ครั้งที่ 10). สงขลา : มูลนิธิสุธรรมชาติ. 2546.
- หลวงพ่อพุทธ ฐานิโย. *สะอาด*. กรุงเทพฯ : ดีเอ็มจี, 2555.
- อริโย ภิกขุ. *มรดกธรรมหลวงปู่เทสก์ เทสรังสี*. ชัยนาท : พรเทพการพิมพ์, 2558.
- อัครเมธี สิริวรรณนท์. *สมาธินำชีวิต*. นนทบุรี : อุทยานความรู้, 2550.
- อึ้งฉนพ ชูบำรุง. *ความพร้อมในการเผชิญโลกยุคปี 2000*. กรุงเทพฯ : ดับเบิลนายน์พรีนติ้ง, 2542.
- อานันท์ ชินบุตร. *พุทธศาสตร์ชีวิตเปี่ยมพลัง*. กรุงเทพฯ : พิมพ์ดีการพิมพ์, 2554.

2) หนังสือแปล

- พระโสภณมหาเถระ (มหาสีสยาตอ). *ธัมมจักกัปปวัตตนสูตร*. (พระคัมภีร์สาราถวิวงศ์, แปล). กรุงเทพฯ : ประยูรสาส์นไทยการพิมพ์, 2551.

3) บทความในหนังสือ

- ชัยวัฒน์ อัตพัฒน์. *พุทธจริยศาสตร์กับการศึกษา*. ใน *มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (บรรณาธิการ)*. *พระพุทธศาสนากับจริยศาสตร์*. (หน้า 187). กรุงเทพฯ : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.
- ปิยโสภณ (พระศรีญาณโสภณ). *ความสุขนาโน*. ใน *กองทุนลักษณะ สันทาชีวะ (บรรณาธิการ)*. *ธรรมะเพื่อชีวิตพันธุทุกซ์ 2 (เล่ม 1)*. (หน้า 242). เชียงใหม่ : วิทอินดีไซน์, 2553.
- หลวงตามหาบัว ญาณสัมปันโน. *อนุப்புพิภกา*. ใน *พาลาถ ญัฐจริโรจน์และคนอื่น ๆ (บรรณาธิการ)*. *อกุขาตาโรตถาคตา เล่ม 3*. (หน้า 96). กรุงเทพฯ : เนชั่นบุ๊คส์, 2547.

4) ดุษฎีนิพนธ์ วิทยานิพนธ์และ/หรือสารนิพนธ์

- เดโชพล เหมนาล้าย. *สัมมาอาชีวะในพระไตรปิฎก*. สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.
- พระครูพัฒนกิจจานุรักษ์ (สำเรียง เพ็ชราม). *การศึกษาหลักสัมมาอาชีวะของพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในหลักเศรษฐกิจพอเพียง*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2552.
- พระครูอาทรกิจจาภิรักษ์ (ฉัตรขมภู). *การศึกษาวิเคราะห์โศกวิภาค 4 ในคัมภีร์พระพุทธศาสนา*. สารนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2557.
- พระธานี เขมธมโม (จำปา). *ศึกษาสัมมาอาชีวะในพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตร มหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2550.
- พระปลัดดำรง ธมมธโร (นิมิตพิเศษกุล). *จริยธรรมเพื่อส่งเสริมการงดเว้นการดื่มสุรตามหลักพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนาและปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2555.
- พระมหาพรสวรรค์ กิตติวิโร (จันโปรด). *ศึกษาการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ตามหลักกุศลกรรมบถ 10 ประการ*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2554.
- พระสิริภพ มหายโส (สวินชัย). *ศึกษาเปรียบเทียบอภิสราวะของมนุษย์ตามทัศนะของลัทธิเหตวิสัยกับอภิสราวะของมนุษย์ตามหลักกรรมในพุทธปรัชญาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาปรัชญา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2553.
- วิระดา แก่นกระโทก. *ศึกษาวิเคราะห์การบรรลุลัทธิธรรมของกลุ่มบุคคลหลากหลายอาชีพในพระพุทธศาสนาเถรวาท*. วิทยานิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2555.
- ศักดิ์ชัย อนันต์ตรีชัย. *จริยศาสตร์ในการดำเนินธุรกิจของพระพุทธศาสนาเถรวาท*. ดุษฎีนิพนธ์ปริญญาพุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, สาขาพระพุทธศาสนา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2551.
- สิทธิพงษ์ ไชยนันท์. *สุราในคำสอนทางพระพุทธศาสนา*. วิทยานิพนธ์ปริญญาศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, สาขาพุทธศาสนศึกษา, บัณฑิตวิทยาลัย, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2550.

5) บทความในวารสาร

- ธนกร ชูสุขเสริม. การประยุกต์ใช้สัมมาทิฐิเพื่อลดปัญหาความขัดแย้งในสังคมไทย. *วารสารธรรมทรรศน์*, 17(2), 226, 2560.
- พระเสกสรร อุทปา และคนอื่น ๆ. นโยบายสาธารณะกับแนวทางการป้องกันและปราบปรามการค้ามนุษย์. *วารสารธรรมทรรศน์*, 16(3), 232, 2559.

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ สกุล : พระมหาทองศักดิ์ ธีรสุโก (ตาดิ)
- วัน เดือน ปีเกิด : วันเสาร์ ที่ 19 ธันวาคม 2535
- ชาติภูมิ : 100 หมู่ 9 ตำบลช่องเม็ก อำเภอสิรินธร จังหวัดอุบลราชธานี
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดเมืองมาง 107 ถนนนันทาราม ตำบลหายยา
อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่
- การศึกษา : นักธรรมเอก
: เปรียญธรรม 9 ประโยค
- หน้าที่การงานปัจจุบัน : ครูสอนพระปริยัติธรรมแผนกบาลี วัดสวนดอก (พระอารามหลวง)
ตำบลสุเทพ อำเภอเมืองเชียงใหม่ จังหวัดเชียงใหม่

